

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her:
<https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>
Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

Jørgen Hatting
SØNDERJYLLAND
GENNEM 1000 ÅR

H. HAGERUP'S FORLAG.

1946

SØNDERJYLLAND GENNEM 1000 AAR

JØRGEN HATTING

SØNDERJYLLAND
GENNEM 1000 AAR

Udgivet af Studenterforeningen
HEIMDAL

HAGERUP'S FORLAG

1946

Udgivet med Støtte af Grænseforeningen

GENTOFTE BØGTRYKKERI

Sønderjylland i Middelalderen.

Sønderjylland — „Spændingens Land“.

Sønderjylland eller Slesvig — Landet mellem Kongeaa og Ejder, mellem Østersø og Vesterhav — er fra Naturens Haand bestemt til at være *Front og Bro*.

Ad den ældgamle Hærvej er Hærene gaaet mod Syd og mod Nord; som ingen anden Del af det gamle danske Rigsomraade er Sønderjylland blevet vædet med Blod.

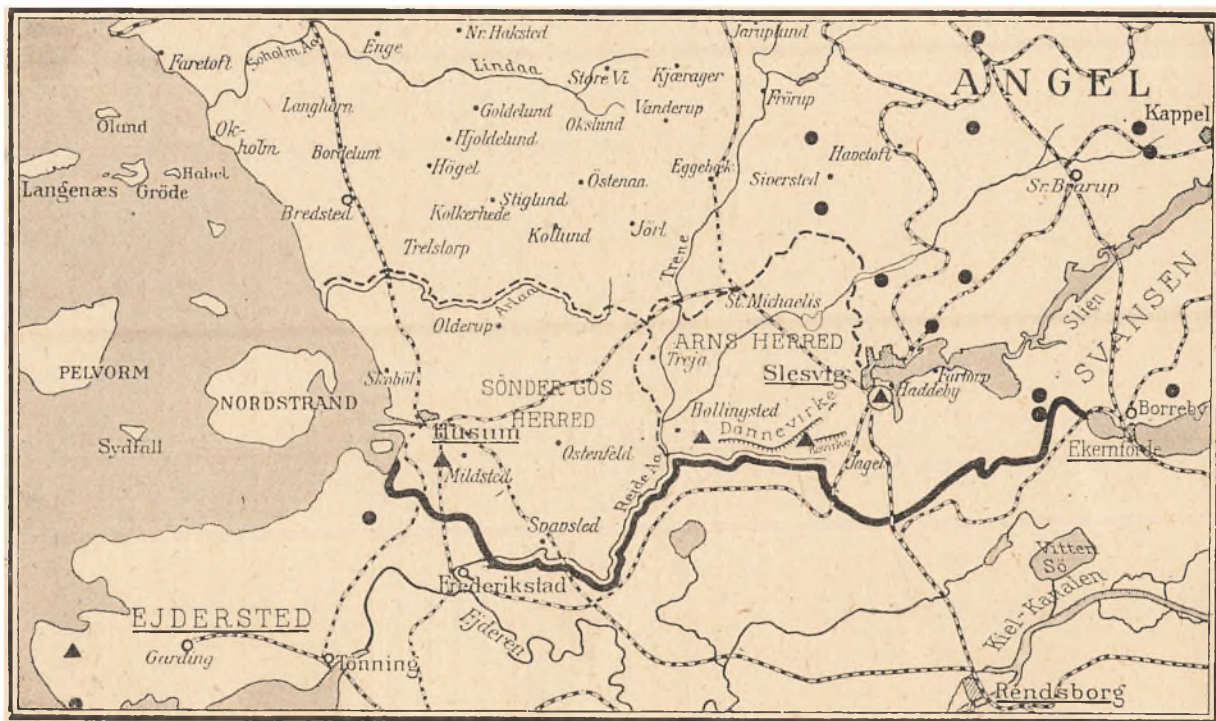
Men ogsaa kulturelt og nationalt har Landet altid været omstridt. Tidlig i Middelalderen er *Friserne* og noget senere Tyskerne vandret ind paa den gamle danske Folkegrund, og ad Sønderjyllands Bro har Europas Kulturstrømme naaet Skandinavien, ofte befrugtende, men ikke sjældent truende med at udslette nordisk Egenart.

„Spændingens Land“ har Biskop Berggrav kaldt Finmarken; ogsaa Sønderjylland er et „*Spændingens Land*“, nationalt, politisk og kulturelt.

Sønderjylland i Historiens Gry.

Meget er dunkelt i Sønderjyllands ældste Historie, men det staaer fast, at *da Landet i Vikingetiden træder ind i den historiske Tid, er det folkeligt og politisk dansk Omraade*.

De ældste Stednavne er fællesgermanske, men da i Vikingetiden Skellet bliver skarpt mellem nordgermanske (nordiske) og vestgermanske (tyske) Stednavne, møder vi de danske Landsby- og Marknavne uden Iblanding af tyske til en Linie, som synes at falde nøje

● Fund fra Vikingetiden af nordisk Oprindelse
 ▲ " " " " vestgermansk "

----- Herredsgrænse

———— Syddgrænse for den samlede danske Bosættelse

sammen med den ældgamle Herredsinddelings Sydgræse. Mod Vest løber Sønder Gøs Herreds Sydgrænse lidt Syd for Husum mod Sydøst til Trene, som den følger til Hollingsted. Her begynder Arns Herred, hvis Grænse gaar Syd om Dannevirke og Kovirke, derefter i en Bue mod Syd og videre mod Øst, til Vindeby Nor ved Ekernförde.

Syd for dette Omraade var Landet opfyldt af Skove og Heder; der fandtes her kun spredt dansk Bebyggelse, og allerede tidligt i Middelalderen trængte tyske Kolonister op i dette Omraade.

I samme Retning peger den ældgamle Inddeling i Sysler og Herreder, som ikke findes Syd for Ejderen. Paa vedføjede Kort ser man ligeledes Dannevirkegrænsen skarpt aftegnet. Nord for praktisk talt ingen vestgermanske Fund, mellem Dannevirke og Ejderen kun faa Fund af blandet Herkomst. Selvfølgelig beviser et Fund ikke med Sikkerhed, at der har været nordisk, henholdsvis tysk Bebyggelse — især i et Grænseomraade vil indførte Varer spille en vis Rolle — men naar Fundene optræder nogenlunde samlet, er deres Tale dog klar.

Friserne.

De største Vanskeligheder melder sig, naar Talen er om den frisiske Bebyggelse. *Nordfriserne*, der er Vestgermanere, sprogligt dog nærmere beslægtede med Angelsachserne end med Tyskerne, bebor nu et Omraade paa Vestkysten fra Syd for Tønder til Nord om Husum, men i gamle Dage omfattede det ogsaa Ejdersted. Hertil kommer de frisiske Øer, der i gamle Dage omfattede et langt større Omraade, som Stormfloderne imidlertid har formindsket stærkt. Det mærkelige er, at Øfriserne paa Sild, Før og Amrun taler et Sprog, som næsten er uforstaaeligt for Strandfriserne, hvad der yderligere vanskeliggør Spørgsmaalet om deres Indvandring. Givet er det, at Øfriserne er indvandret tidligst, dog næppe før engang i Vikingetiden, og omkring Aar 1000 eller lidt senere kom da Strandfriserne.

Kong Gudfred.

I Slutningen af det 8. Aarhundrede erobrede Karl den Store Sachsernes Land, som strakte sig op til Ejderen, og Frankerne og Danerne blev derved Naboer. Kong *Gudfred*, den første danske Konge, om hvem vi har sikker historisk Viden, herskede da i Danmark, eller muligvis kun i den sydlige Del af Landet. Han var en

Hersker af usædvanligt Format med et politisk Udsyn, som ikke var almindeligt i Vikingetiden.

I de franske Rigsannaler for Aar 808 fortælles det, hvordan han angreb de vendiske Abodritter, ødelagde deres rige Handelsby Reric og førte Købmændene med sig „til den Havn, som hedder Sliestorp“. „Her var det, at Gudfred besluttede at befæste sit Riges Grænse mod Saksland med en Vold fra Østersalt til Vesterhavet.“

Hvor denne By laa, strides de Lærde om. Antagelig har det ældste Hedeby-Slesvig ligget, hvor nu Slesvig By ligger; dog mener tyske Forskere paa Grundlag af deres Udgravninger, at den laa indenfor Halvkredsvolden ved Haddeby Nor. I alt Fald forstod Gudfred med stort Klarsyn, at en By ved Slien vilde have en glimrende Fremtid. Herfra og over til den da sejlbare Trene, en Biflod til Ejderen, var der kun ca. 18 km, den letteste Rute for Handelen fra Vest- til Østeuropa. Og nær ved gik den gamle Hærvej, den vigtigste Forbindelse mellem Syd og Nord.

Skønt nogle mener, at den Vold, han byggede, var *Kovirke*, er det dog sandsynligt, at det var det ældste *Danevirke*, Jordvolden, som løber fra Sliens inderste Vig til Moserne ved Hollingsted. Gennem dette imponerende Bygningsværk skabte Gudfred baade et kraftigt Værn for Rigets Sydgrænse og for den saa vigtige Handelsvej.

I de følgende Aar førte Gudfred en meget truende Politik over for Kejseren, men i 810 blev han myrdet, og Karl fik ikke det af ham bebudede Besøg i Aachen.

Gudfreds Efterfølger Hemming sluttede Aar 811 Fred med Karl, og det bestemtes, at *Ejderen fremtidig skulde være Grænsen mellem Danmark og Frankeriget*.

Ansgar.

I de følgende Aar svækkedes Danmark ved Stridigheder mellem forskellige Tronkrævere. En af disse, *Harald Klak*, søgte Hjælp hos Karl den Stores Søn Ludvig den Fromme, og da som senere var vor sydlige Nabo mere end villig til at blande sig i Danmarks Forhold. Harald fik Hjælp, men maatte til Gengæld lade sig døbe og tage Munken *Ansgar* med hjem til Danmark.

I 826 drog da Ansgar til Danmark; men Heldet tilsmilede ham ikke. Kong Harald selv maatte atter forlade Landet, og han søgte i Ansgars første Besøg blev kun af kort Varighed, og han søgte i Stedet ved en Rejse til Birka at skaffe Kristendommen. Indpaa i Sverige. Da han i 831 vendte tilbage derfra, udnævntes han til Ær-

købiskop i Hamborg og fik det nordiske Missionsarbejde under sig. Men først ved Aarhundredets Midte viste der sig Muligheder for at udbrede Evangeliet i Danmark. Omkring 850 lykkedes det ham at faa Tilladelse til at bygge en *Kirke i Slesvig*, og i den blomstrende Handelsby voksede da den første danske Menighed op. Stedet var vel valgt, for mange af Købmændene havde sikkert i Udlandet lært Kristendommen at kende, og nogle har sikkert allerede været døbte.

Noget stort Resultat kom dog ikke ud af Ansgars Missionsvirksomhed. Hans fromme Ydmyghed og stærke Syndsbevidsthed forstod de kristne Vikinger ikke.

Svenskevældet i Hedeby.

Henved Aar 900 satte svenske Vikinger sig fast i Sliegnen under deres Konge Olaf, og under ham og hans Søn Gnupa havde de i mere end et halvt Aarhundrede Magten her. Fra Byen Nord for Slien flyttede Indbyggerne nu over til den bedre beliggende Handelsplads ved Haddeby Nor; den blev nu omgivet med en imponerende Halvkredsvold, og voksede hurtigt op til at blive en af Nordeuropas vigtigste Handelsbyer. Det var især frisiske Købmænd, som beherskede den nordeuropæiske Handel, og Byen har sikkert haft et betydeligt frisisk Islæt. De senere Aars Udgravninger viser desuden, at der i Byen fandtes en betydelig Industri.

Hvor stærkt det svenske Indslag i Befolkningen i Sliegnen har været, ved vi ikke, men et Fingerpeg giver de mange Stednavne paa -by med et Mandsnavn som Forstavelse; det er typisk svenske Stednavne.

Svenskerne har dog næppe virket som et Fremmedelement, der-til var der paa denne Tid for ringe Forskel paa de nordiske Folk. Og til at udvirke et eventuelt Skel har det sikkert virket, at Gnupa var gift med en dansk Høvdingedatter, Asfrid, kendt fra de to omtrent ligelydende Runesten, hun satte over sin Søn Sigtryg, den ene ristet af en dansk den anden af en svensk Runemester.

Under de senere Karolingers kraftløse Styre havde Danmark ikke mærket meget til Naboen mod Syd, men da det sachsiske Hus med Henrik I i 918 kom til Magten i Tyskland, fik vi atter Naboskabet at føle. I 943 foretog Henrik et Tog op i Jylland, gjorde Gnupa skatskyldig og tvang ham til at lade sig døbe. Sandsynligvis var Henriks Tog først og fremmest et Forsøg paa at pacificere de danske Vikinger, som stadig hærgede hans Lande, og nogen virkelig Magt har Tyskerne næppe længe udøvet over Gnupas Rige.

Tyras Danevirke.

Paa denne Tid maa i alt Fald *Gorm* og *Tyra* have regeret nordligere i Jylland og over Øerne, og efter at *Gnupa* var blevet svækket ved *Henriks* Angreb, har de skudt deres Herredømme frem mod Syd.

Antagelig er det paa denne Tid, at den mægtige *Kampestensmur* er blevet rejst, som paa en Strækning af 4 km forstærker Danevirkes Hovedvold. Hvorvidt det har været *Thyra* eller *Gorm*, som har ladet Muren rejse, ved vi ikke, men det er overvejende sandsynligt, at den er blevet bygget paa den Tid, og nogen tvingende Grund til at forkaste Traditionen, som knytter Tyras Tilnavn til Grænsemurens Rejsning, er der næppe.

Svenskevældets endelige Fald skyldes vel *Harald Blaatand*, som paa den store Jellingesten fremhæver, at han „*vandt sig alt Danmark*“. Muligvis er da af ham Forbindelsesvolden mellem Hedeby og Danevirke blevet bygget, en Jordvold ligesom de tidligere Forsvarsanlæg i *Sliegne*.

Kejser Ottos Tog mod Danmark.

Da *Harald* tog *Daaben*, betød det sikkert en vis Afhængighed af den tyske Kejser *Otto I*, og da den danske Konge efter *Ottos* Død vilde frigøre sig for denne Indflydelse, drog *Otto II* i 974 mod Danmark. Kejseren trængte med sine Hærmænd gennem den Port, „som kaldes *Wieglesdor*“, og Kong *Harald* maatte slutte Fred. Tyskerne satte sig nu for Alvor fast i *Sliegne*; *Otto* lod bygge en Borg i „hine Grænseegne“ og indsatte en Høvding. Men allerede i 983 tilbageerobrede *Harald Blaatand* Landet, idet han hurtigt udnyttede det Nederlag, *Otto* havde lidt 982 i Italien.

Hermed var den tyske Indflydelse i Grænselandet for lange Tider ophørt, og det var mere en Formalitet end en Realitet, da Kejser *Konrad II* i 1025 afstod sine Krav paa *Slesvig* til *Knud den Store* som Tegn paa deres Venskab. Nu var Flodbølgen vendt. Kejserens Magt var i Nedgang, og da han atter rejste sig, var dens Interesser vendt mod Syd. Danmark derimod var under kraftige Herskere som *Svend Tveskæg* og *Knud den Store* blevet en Stormagt.

De første Venderkampe.

Midt i det 11. Aarhundrede dukkede imidlertid en ny Fare op fra Syd, *Venderne*, som beboede den sydlige Østersøkyst fra *Kielerfjord*

og mod Øst. De var Slaver og endnu Hedninger, som i Kultur stod langt under Danskerne. I 1043 brød en mægtig vendisk Hær gennem Danevirke; men paa Lyrskov Hede tæt Nord for Grænsevolden mødte den *dansk-norske* Konge *Magnus den Gode* dem og slog dem i et sagnomspundet Slag.

Slesvig—Hedeby flyttes.

Fundene viser, at Slesvig-Hedeby i det 11. Aarhundrede sank i Betydning.

Aarsagerne hertil kender vi ikke. Maaske blev Skibene mere dybtgaaende og kunde ikke gaa ind i Haddeby Nor; maaske har Harald Haarderaades Erobring og Plyndring af Byen omkring Aar 1050 bidraget hertil. Nok er det, at omkring 1100 forlod man Omraadet bag Halvkredsvolden og flyttede Nord for Slien, hvor man var bedre beskyttet mod Angreb fra Syd. Skønt det nye Slesvig længe var den vigtigste By i Riget, naaede den dog aldrig det gamle Slesvig-Hedeby i Betydning, og da Lübeck i 1143 blev grundlagt, slog Handelen fra Vest til Øst ind paa en anden Rute, Hamborg-Lübeck, og Slesvig fik et afgørende Knæk som Handelsby. Sammenlignet med andre danske Købstæder var den dog stadig en stor By, gunstigt beliggende ved Hærvejen, Bispesæde — den første Domkirke af Sten blev vel rejst omkring 1100 — og Sæde for Grænsejarlen.

Jarledømmet.

Allerede i det 9. Aarhundrede sad der i Slesvig-Hedeby en dansk Høvding, udnævnt af Kongen; om han har brugt Titlen Jarl, ved vi ikke.

Udnævnelsen af en særlig Høvding eller Jarl ved Grænsen var ganske naturlig. Kongen selv laa paa stadige Rejser og kunde ikke overvaage Forholdene i Landets økonomisk, politisk og militært vigtigste Egn. Den Besætning, som skulde værne Sydgrænsen og Handelsvejen, maatte have en Høvding med vidtstrakt Myndighed, og Opkrævningen af de Toldindtægter og Afgifter, som Kongen sikkert oppebar i Hedeby-Slesvig, krævede ogsaa stadig Kontrol.

Jarlen var ikke Lensmand i vesteuropæisk Forstand; han havde militær Magt, men ikke egentlig Regeringsmyndighed. Maaske var Mandskabet fra Jyllands tre sydligste Sysler, Barved, Ellum og Isted Sysler, som stort set falder sammen med det nuværende Søn-

derjylland, underlagt ham. Fra ca. 1100 bærer han Titlen „Dux Jutiæ“, Jyllands Hertug, ikke Sønderjyllands.

Først da det politiske Tyngdepunkt i det 11. Aarhundrede forrykkedes fra Jylland til Østdanmark, bliver der Tale om et fast Embede. Sønderjylland sank ned fra at være Rigets vigtigste Omraade til at være et Grænseland, og i Slutningen af det 11. Aarhundrede blev det almindeligt at besætte Jarleembedet med en Mand af Kongeslægten, en farlig Sag, da dette kunde medføre, at Jarlen blev mere end en militær Høvding.

Knud Lavard.

Vistnok i 1115 blev Erik Ejegods unge Søn *Knud Lavard* udnævnt til „Dux Jutiæ“. I nogle Aar havde Embedet staaet ubesat, men da Venderne just paa denne Tid begyndte at hærge Danmark og ikke mindst Sønderjylland, var der Brug for en dygtig og modig Mand til at holde disse farlige Naboer nede.

Knud var den rette Mand. Han forbedrede Danevirke, slog Venderne og blev endog Konge over Abodritterne, Venderne i det østlige Holsten, en Stilling, som vel sikrede Danmark mod Angreb fra den Kant, men som rummede Faren for Afhængighed af Tyskland, idet Knud derved blev kejserlig Lensmand.

Den væsentlige Anke mod Knuds dygtige Styre er just, at det aabnede Vej for tysk Indflydelse. Han havde faaet sin Opdragelse ved den senere Kejser Lothars Hof, og i Danmark staaer han som den første Repræsentant for vesteuropæisk Ridderskik. Antagelig har han stræbt efter en mere selvstændig Stilling ligesom de fyrstelige Storvasaller i andre Lande. Man forstaar derfor godt, at der opstod et spændt Forhold mellem ham og *Magnus*, Kong Niels's Søn, og dette endte med det for Danmark saa ulykkelige Mord paa Knud Lavard i Haraldsted i 1131.

Knud havde været elsket i Grænselandet, ikke mindst i Slesvig By. Med forbavsende Fremsyn havde han forstaaet Borgerskabets og Handelens Betydning, og han havde været Oldermann i Gildet. Hvor modsat saa Niels paa disse „Skomagere og Skindere,“ som han saa haanligt kaldte dem; men Skomagernerne og Skinderne slog ham ihjel, da han flygtede til Byen i 1134.

Borgerkrig.

De Fejder, som blev Følgen af Knuds Død, hærgede ikke mindst

Sønderjylland. Næsten alle de kæmpende Kongesønner søgte Støtte hos den *tysk-romerske Kejser*, som de anerkendte som deres Lensherre, et Forhold, som dog heldigvis havde mest formel Betydning, da Kejseren interesserede sig mere for Italien end for Østersøegnene, og om at stille militær Hjælp blev der ikke Tale.

Valdemarernes Tid.

I 1157 blev *Valdemar den Store Ene*konge, og nu begyndte hans og *Absalons* Arbejde paa at genrejse Danmark af Fornedrelsen. Retssikkerheden blev genoprettet og Venderne slaaet. Rundt i Danmark rejstes stærke Borge ved Overfartsstederne; muligvis stammer Sønderborg Slot fra denne Tid. Intet af Valdemars Bygningsværker er dog saa imponerende som *Valdemarsmuren*, den 3500 m lange Teglstensmur, hvormed han forstærkede Danevirke. Et storslaaet Syn har Muren været, bygget af de røde Mursten, som just da vandt Indpas i dansk Bygningskunst. Naar Valdemar begyndte sit store Værk, ved vi ikke, men naturligt er det at sætte det i Forbindelse med Sachserhertugen Henrik Løves voksende Magt.

Valdemar den Stores Politik førte med sig, at Danmark fik fast Fod hinsides Østersøen; under Knud VI udvidedes disse Besiddelser yderligere, og da Absalon i 1184 slog den af en tyke Kejser udsendt Flaade ved Rygen, betød det, at Danmark nu fuldtud havde løsgjort sig for Afhængigheden af Tyskerne.

Kamp mellem Konge og Hertug.

I 1179 blev Knud Magnussøns uægte Søn *Valdemar Biskop i Slesvig*. Højt begavet, i Besiddelse af al sin Tids Dannelse, en sleben Verdensmand, men ogsaa en hensynsløst ærgerrig Natur, fik han hurtigt stor Magt, ikke mindst da Knud VI's yngre Broder Valdemar, som i Begyndelsen af 1180'erne var blevet Hertug, endnu kun var et Barn. Men da *Hertug Valdemar* i 1187 selv tog Styret, kom det hurtigt til et spændt Forhold mellem de to Slægtninge; magtglade, som de var, vilde ingen af dem være Nummer to. I 1191 forlod Bispen pludseligt Landet, sluttede Forbund med Danmarks Fjender, lod sig udraabe til Konge og angreb Danmark med en Flaade. Han led imidlertid Nederlag, blev fanget, og de næste 16 Aar maatte han tilbringe i Søborg Slots skumle Fangekælder.

Hertug Valdemar erobrer Holsten.

Biskop Valdemar havde faaet Hjælp af *Grev Adolf III af Holsten* af den Schauenburgske Slægt, som siden 1111 med stor Dygtighed havde regeret i Holsten. Oftest havde Fjendskabet til Venderne knyttet den holstenske Greve og den danske Konge sammen i Forbund, men nu afløstes Venskabet af Fjendskab. I 1201 slog Valdemar til, erobrede Holsten, Lübeck og Hamborg og blev saaledes Herre over den vigtigste nordøuropæiske Handelsvej. Adolf maatte i et Par Aar gøre Biskop Valdemar Selskab paa Søborg Slot.

Efter at Valdemar i 1202 var blevet Konge, udvidede han yderligere sit Herredømme, og i 1215 afstod Kejser Frederik II til ham Landet Nord for Elben og Elde.

Valdemar Sejrs Herredømme styrter sammen.

Valdemar Sejr var nu den mægtigste Fyrste ved Østersøen; men til den politiske Ekspansion svarede ikke en folkelig; vi magtede ikke som Tyskerne i Venden at kolonisere de vundne Omraader, og just paa denne Tid tog den tyske Indvandring til Egnene mellem Dannevirke og Ejderen Fart.

I 1223 blev Valdemar Sejr taget til Fange af Grev Henrik af Schwerin, og først efter at have givet Afkald paa sine tyske Lande og betalt en mægtig Løsesum slap han fri.

Den Munk i *Ryd Kloster* (det nuværende Lyksborg), som et halvt Aarhundrede senere i sin Aarbog kom til denne Begivenhed, noterede: „Læg Mærke til det Læser, at Tyskerne aldrig eller dog sjældent har sejret eller haft Overhaand uden ved Svig eller ved Forræderi, hvad der ligger i deres Natur, som det fremgaar af de nævnte Kongers Tilfangetagelse og af mange andre Ting.“

Da Valdemar igen var fri, samlede han en Hær, men ved *Bornhöved* led han i 1227 et afgørende Nederlag; for bestandig maatte han give Afkald paa sine Erobringer. *Ejderen var atter Danmarks Grænse mod Syd.*

Valdemarernes Tid er et stolt Kapitel i vor Historie; Sønderjylland havde faaet Del i den almindelige Fremgang, men nationalt set var dets Stilling blevet farligere. Hele Venden var blevet for-tysket, og Interessesætningerne mellem Dansk og Tysk traadte stadig stærkere frem, saaledes som vi møder det hos Saxo, Svend Aggesen og den noget senere Forfatter af *Rydaarbogen*. Medvir-

kende hertil var maaske, at det ikke længere var fra Tyskland, men fra Frankrig, at de aandelige Strømninger naaede Danmark.

Konge og Hertug.

For Aaret 1237 skriver Rydaarbogen, at *Abel, Kong Valdemars Søn, ægtede Mechtilde*, den holstenske Greves Datter; „fra hin Dag“, tilføjer han, „har den indre Krig i Danmark mellem Kongerne og Hertugerne aldrig hørt op, da Greverne, der stadig tænker paa ondt for Danmark, har ægget Hertugerne.“

Den gamle Munk havde i Sandhed Ret! Af Forbindelsen mellem Abel og Greverne voksede det Skel op mellem Konge og Hertug, som skulde faa saa skæbnetunge Følger for Sønderjylland.

Under Valdemar Sejrs fæstnede den Skik sig, at *Sønderjylland blev givet som Len til Kongens yngre Søn*, og i Kongens sidste Aar sad da Abel som Hertug dernede. I 1237 havde han aflagt Lensed til Kongen. Mens de tidligere Hertuger havde været militære Befalingsmænd med ret indskrænket Regeringsmagt, trænger nu den europæiske Lensskik igennem, og Hertugen faar stadig flere og flere fyrstelige Rettigheder. Især efter Valdemar Sejrs Død stiger Abels Uafhængighed. En Række af Grænselandets Indtægter var allerede fra første Færd tilfaldet ham, da han blev Hertug, men ogsaa Ledingsafgiften og Indtægten af Krongodserne søgte han og hans Efterfølgere at erhverve. Naturligt nok stræbte Abels Slægt desuden efter, at Hertugdømmet blev et arveligt Len og ikke til enhver Tid givet til Kongens yngste Søn.

Erik Plovpenning og Abel.

Saa snart *Erik* blev Konge, brød Striden ud. *Abel* fik Hjælp af den holstenske Greve, og Gang paa Gang faldt hans Hære ind i Danmark. Abel vilde ikke blot udvide sine holstenske Rettigheder, men i flere Breve fra 1250 kalder han sig endog Konge. Imidlertid blev der sluttet Forlig, og i August 1250 besøgte Erik Abel i Slesvig. Ved Brætspillet kom de i Strid, og Abel lod sine Mænd gribe Kongen og føre ham bort. I en Baad blev han sejlet ud paa Slien og myrdet. Vel svor Abel sammen med 24 Mededsmænd paa det følgende Danehof, at han var uskyldig, men i Folkets Øjne var han ikke renset. Den gamle Tro paa „den vilde Jæger“ forvandlede til Troen paa Kong Abel, som ved Nattetid jager over Slien uden at kunne faa Ro for sin Samvittighed.

Kun to Aar regerede Abel i Danmark. Da drog han imod Friserne paa Øerne, i Ejdersted og i Kystens Marskegne, „Utland“, som dette Omraade kaldes; de hørte fra gammel Tid ikke under Hertugdømmet, men under Kongen og havde en udstrakt Selvstændighed. Nu vilde Abel indskrænke denne og øge deres Skatter. Men ved *Mildebro* udenfor Husum blev han slaaet og dræbt. Friserne glemte ikke deres Had til Abel, men i de følgende Stridigheder stod de tro paa Kongens Side.

Slesvig som arveligt Len.

Efter Abels Død forbigik Viborg Landsting hans unge Søn Valdemar og valgte i Stedet Valdemar Sejrs yngste Søn *Christoffer* til Konge. Men Greverne støttede *Valdemar Abelson*, og Christoffer maatte gaa paa Forlig og forlene Valdemar med Sønderjylland. Da denne døde allerede i 1257 søgte Christoffer at inddrage Hertugdømmet, men Abels Enke *Mechtilde* satte sig sammen med sine Brødre herimod, og Kongen maatte med Vaaben i Haand tilbageerobre Landet. Da døde han pludseligt i 1259, og man vilde vide, at han var blevet forgiven i Nadveren af Abbed Arnfast i Ryd Kloster.

Christoffers unge Søn *Erik Klipping* fik en tung Arv at løfte. Hans Fader havde været i Strid baade med de holstenske Grever og med Ærkebiskop *Jakob Erlandson*. Hans kloge Moder *Margrete* vandt da *Erik Abelson* ved at give ham Sønderjylland som Len og dertil føje Als, som ikke før havde hørt til Hertugdømmet.

Hermed var i Realiteten Sønderjylland blevet et arveligt Len; snart skulde de holstenske Grever faa Takken for deres Hjælp. *Mechtilde*, Sønderjyllands egentlige Styrer, pantsatte sine Sønners Arvegods mellem Sli og Ejder til Greverne, og i 1288 fik disse det som Ejendom. *Ejdergrænsen* var ved at blive udvisket, og den tyske Indvandring i det sydligste Slesvig fortsattes med øget Hast.

I Resten af Erik Klippings Regering og under *Erik Menved* lykkedes det Gang paa Gang Hertugen at opnaa væsentlige Fordele; saaledes fik Hertug Valdemar Erikson i 1313 stadfæstet sin Ret til Krongodset i Sønderjylland. Kun Ribe med Bispestolens Gods og Slesvigbispens Besiddelser var endnu afhængige af Hertugen, og Starstedelen af Frisland hørte stadig under Kronen.

Holsternervældet.

Erik Menveds udenrigspolitiske Hasardspil ødelagde Rigets

Finanser, og store Dele af Landet var pantsat, da hans Broder *Christoffer II* i 1320 valgtes til Konge. Jydske Aarvog skildrer denne uværdige Fyrste med følgende Ord: „Han øvede ingen Retfærdighed, men herskede snarere som en Tyran, Sandhed var ikke i hans Mund, og han var tøjlesløs over al Maade. Almuen lagde han store Skatter paa, og Herremændene lod han uden Hensyn fængsle eller jage af Lande. Derfor kunde ingen, hvor tro han end tjente ham, føle sig sikker.“

I 1325 døde Hertug Erik og efterlod sig en tolvaarig Søn *Valdemar*. Efter Lensretten skulde nu Kongen være hans Formynder, men den unge Hertugs Morbroder, den hensynsløse og mægtige *Grev Gerhard* (Gert) gjorde ogsaa Krav herpaa. Han sluttede Forbund med sin Slægtning, *Grev Johan den Milde*, Kongens Halvbroder, der havde store Dele af Danmark som Pant, og med en Række Stormænd, som var utilfredse med Christoffers vilkaarlige Styre.

Hurtigt blev hele Danmark erobret, og Christoffer maatte flygte. Grev Gert indsatte nu — i 1326 — sin Søstersøn Hertug Valdemar som Konge, mens Greven selv lod sig forlene med *Sønderjylland* som arveligt Len. I den Haandfæstning, som den unge Valdemar III maatte underskrive (*Constitutio Valdemariana*), fik Grev Gert indsat den Bestemmelse, at „Hertugdømmet Sønderjylland aldrig maatte forenes med eller indlemmes i Danmarks Krone og Rige, saaledes at een og samme var Fyrste over begge.“

Hertil kom, at Danmark blev Stykket ud i en Mængde Pantelen, som fordeltes mellem Greverne og de utilfredse danske Stormænd.

Endelig vaagnede Forstaaelsen i det danske Folk af den ynkelige Situation, i hvilken Landet befandt sig. Men hurtigt blev Sjællænderne slaaet; den jydske *Modstandsbevægelse* havde større Fremgang. Jyderne erobrede — ledet af Bisperne *Jacob* af Ribe og *Svend* af Aarhus — *Haderslevhus*, og tre Gange løb de forgæves Storm mod *Gottorp Slot*; til sidst blev de afgørende slaaet — i 1329 — af Grev Gert paa *Hesterbjerg* uden for *Slesvig*; uvilksomt havde man slaaet til for tidligt; mange danske støttede endnu enten af Frygt eller af Haab om *Vinding* de fremmede.

Rejsningen havde dog kølnet Grev Gerts Lyst til at være Konge. Sammen med Grev Johan gik han paa Forlig med Christoffer II, som atter blev Konge, selv om den reelle Magt var hos Holstenerne. Valdemar blev igen Hertug under Grev Gerts Formynderskab, men Egnen mellem *Slien* og *Ejderen* samt *Gottorp Slot* maatte han give som Len til sin Morbroder.

Efter et mislykket Forsøg paa at fravryste Greverne deres Magt, døde Christoffer i 1332, og Landet var nu uden Konge, indtil den 1. April 1340 *Niels Ebbesens* dristige Daad befriede Landet.

Sønderjylland var sikkert den Del af Danmark, som i disse Aar led mindst. Skønt Grev Gert indtil 1336 var Hertug Valdemars Formyndet, var det dog kun den sydligste Del af Landet, som for Alvor fik hans Jernnæve at føle, og mellem ham og Søstersønnen var Forholdet i hans sidste Aar yderst køligt.

Danmarks Genopbygning.

At Hertug Valdemar selv var en god dansk Mand viste sig, da han hjalp til at bane Vej for sin Frænde *Junker Valdemar, Christoffer II's Søn*, til Tronen. Hertugen overtog Grevens Pant i Jylland, mens de til Gengæld fik Sønderjylland. Efterhaanden som Valdemar Atterdag indfriede de enkelte Dele af Sønderjylland, skulde Hertugen indfri sit Hertugdømme. Som Medgift med Hertugens Søster *Helvig* skulde Kongen have Landet Nord for Limfjorden.

Ved Pinsetid 1340 fejrede Kong Valdemar og Helvig deres Bryllup paa Sønderborg Slot, og faa Uger efter kaaredes han paa Viborg Ting.

I de første Aar stod Hertugen trofast Kongen bi i Genopbygningsarbejdet, men hurtigt viste det sig, hvor ufordelagtigt Forliget var. En væsentlig Del af Indtægterne af Hertugens Del af Nørrejylland havde han ikke Ret til, og hans Pengesager var saa slette, at han, efterhaanden som Valdemar Atterdag indløste Nørrejylland, ikke var i Stand til at indfri mere end en Del af Sønderjylland. Hele den sydlige Halvdel, ja endog Flensborg forblev i Grevernes Besiddelse, og store Dele af Vestslesvig maatte Hertug Valdemar pantsatte til den mægtige Slægt *Limbek*. Under Paavirkning heraf nærmede Hertug Valdemar sig Kongens Fjender, og i 1350'erne finder vi ham fejdende mod sin Lensherre. Men Kampen resulterede blot i, at Hertugen maatte give Afkald paa enhver Ret til Ribebispens Slot *Møgeltønderhus*, hvad der blev Aarsag til, at dette med omliggende Land senere blev kongerigsk Enklave.

I 1364 døde Hertug Valdemar, og kun tøvende sluttede hans Søn *Henrik* sig i den store Strid mellem Valdemar Atterdag og Hansestæderne til disse.

I Valdemars sidste Aar generhvervede han store Dele af Nordslesvig. Antagelig saa Henrik, som var svagelig og uden Arvinger, hellere, at hans Land skulde gaa til Danmark end til Gre-

verne, og da han i 1375 døde, overdrog hans Enke Tønder Slot til Kongen. Da, netop som han var ved at afslutte Danmarks Samling med Generhvervelsen af Sønderjylland, døde Valdemar Atterdag.

Dronning Margrete og Sønderjylland.

Valdemars lille Dattersøn *Oluf* valgtes nu til Konge, og fem Aar efter arvede han Norge efter sin Fader. Men Magten laa hos hans kloge Moder *Margrete*, som med sine fremragende Statsmandsevner mesterligt forstod at splitte de mange Fjender, Valdemar Atterdags Politik havde skabt. For at faa Ro ved Sydgrænsen maatte hun overdrage Greverne Sønderjylland som Len, hvortil de havde en vis Ret, idet Grev Gert i 1330 havde faaet sin Slægt indsat som Arvinger, hvis Abels Stamme uddøde. Dette var sket nu, og Dronningen mente ikke, Tiden var moden til Kamp mod Holstenerne. I Holstenerpræstens Kronike (fra ca. 1450) skildres hendes Politik saaledes: „Paa den Tid vilde bemeldte Dronning, der var en meget snedig Kvinde, ikke paa en Gang tænde flere Ilde, men hidkaldte Grev Claus af Holsten og oprettede med ham et Fredsforbund til evig Tid og valgte ham til Fader og kaldte ham altid saadan. Og til hans Broder, Grev Jern-Henriks Søn Gerhard overdrog Dronningen ... med stor Højtidelighed og Lensfanens Nedkastelse hele Hertugdømmet Jylland eller det slesvigske at besidde af hæn og hans Arvinger som Len til evig Tid.“

Mens Margrete i de følgende Aar gennemførte sin storstilede *nordiske Samlingspolitik*, synes Forholdet til Greverne at have været godt, og da *Erik af Pommern*, hendes Søsterdattersøn, i 1396 blev hyldet som Danmarks Konge, aflagde *Grev Gerhard* paa ny Lensed. Men om nu Dronningen havde en Mening dermed eller ej, Lenshyldningen skete paa en højst uregelmæssig Maade. Der blev ikke overdraget nogen Lensfane, og Greven forpligtede sig ikke — som det var Sædvane — til at stille med væbnet Mandskab, med mindre Kongen betalte hans Sold.

I 1404 faldt Grev Gerhard paa et Togt mod Friserne, hvis Land han gjorde Krav paa i Henhold til de Aftaler, han havde truffet med Margrete ved hendes Magtovertagelse.

Nu aabnede der sig en Chance for Dronningen. Gerhards Enke sad tilbage med tre smaa Sønner, og da hun ikke ønskede sin Mands Onkel, den magtglade Biskop Henrik, til sine Børns Formyndere, henvendte hun sig til Margrete, som selvfølgelig med Glæde lod den unge Kong Erik paatage sig dette Hverv.

Vejen var aabnet til en Generhvervelse af Sønderjylland, og med sin sædvanlige Blanding af Fasthed og Smidighed tog Margrete fat. Tønder Slot fik hun i Pant for Penge, hun laante Hertuginde, Haderslevhus indløste hun fra den Panthaver, som havde det inde, og af Limbekkerne købte hun Trøjborg i Vestslesvig med et stort Jordtilliggende. Det blev overdraget Ribe Bispestol, som i Forvejen havde Møgeltønderhus (nu Schackenborg), den vestlige Del af Før, Amrom og Nordspidsen af Sild. Tilsammen kom dette Gods til at udgøre *de kongelige Enklaver*, som lige til 1864 hørte til Danmark.

Den sidste dansksindede Biskop paa Slesvig Bispestol, *Johan Skondelef*, overdrog hende Svavsted ved Trene og Stubbe i Svansen, og i 1409 maatte Enkehertuginde pantsætte Flensborg med Borgen Nyhus til Dronningen. Intet Under at Hertuginde blev betænkelig og sluttede Forbund med Biskop Henrik. En holstensk Hær indtog Svavsted og Stubbe, men til Gengæld erobrede Kong Erik Als og Ærø, og Margrete sluttede nu Forlig, hvorefter begge Parter skulde beholde deres Erobring. Kort efter afrundede hun sine Besiddelser ved at erhverve Aabenraa Slot med omliggende Herreder.

Atter brød Striden ud. Flere Gange skiftede Flensborg Ejer, men den 24. Oktober 1412 holdt Dronningen sit Indtog i Byen. Da rantes Landet af en skæbnsvanger Ulykke; smittet af den Farsot, der rasede i Staden, døde den store Dronning paa sit Skib paa Flensborg Fjord fire Dage efter Indtoget.

En tragisk Kongeskæbne.

Nu gik hele Magten over til *Erik af Pommern*, som siden 1397 havde været hele Nordens Konge. Fra Barnsben opdraget i Danmark, følte han sig helt som Dansk, og ingen dansk Konge har med større Udholdenhed end han kæmpet for Sønderjyllands Genforening med Danmark. Alligevel mislykkedes det; trods alle sine gode Egenskaber, Udholdenhed, klart Blik for, hvad Landets politiske og økonomiske Vel krævede, savnede Erik Margretes Forstaaelse af, at man vinder mest ved at fare med Lempe. Han svejsede derved sine Fjender sammen, Greverne, Hanseaterne og senere Svenskerne og de misfornøjede danske Stormænd. Hertil kom, at han — Idépolitiker som han var — interesserede sig mere for den formelle Ret end for den reelle Virkelighed; overbevist om sin egen Ret til Slesvig, troede han, at ogsaa andre vilde bøje sig herfor.

Med Erik begyndte de endeløse *statsretlige Diskussioner*, som i

et halvt Aartusinde skulde gøre det sønderjydske Spørgsmaal til en Rædsel for Europas Statsmænd.

I 1413 dømte Danehoffet i Nyborg, at Sønderjylland skulde indtages under Kronen, fordi Lensmændene havde baaret Avindskjold mod deres Lensherre Kongen og derved forbrudt deres Lensed. Skønt Kejser Sigismund stadfæstede denne Dom, hjalp det ikke stort; de holstenske Grever bøjede sig ikke.

Dette havde Erik vel heller ikke ventet. Danehofsdommen var snarest en Programerklæring, der fastslog, hvilken Politik Kongen agtede at føre. Men som saadan gjorde den mere Skade end Gavn, Holstenerne vidste nu, hvad de kunde vente sig, og Erik havde givet Afkald paa det Overraskelsens Moment, den Udnyttelse af en pludselig opstaaet gunstig Situation, i hvilken Valdemar Atterdag og Margrete havde været Mestre.

Kongen forberedte sig til den kommende Krig ved at bygge den stærke Borg Duborg, paa „Bjerget“ Nord for Flensborg og ved Befæstningsanlæg i Sydslesvig, og i 1416 brød Kampen ud mellem Erik og den unge Grev Henrik. Med vekslende Held førtes Krigen, men det uheldige var, at Eriks Magt var for ubefæstet i de andre nordiske Lande til, at han kunde trække Veksler paa deres Reserver. Paa den anden Side fik Greven Hjælp af den rige Hansestad Ham-borg, mens de øvrige tyske Byer forholdt sig afventende.

Kejser Sigismunds Dom.

For at faa en Ende paa de langvarige Stridigheder blev Sagen til sidst indanket for Kejser Sigismund. Holstenerne paastod, at Sønderjylland fra gammel Tid havde været et Hertugdømme, som laa i Tyskland paa Grænsen til Danmark, og som Greverne havde Adkomst til i Kraft af det Forleningsbrev, Grev Gert havde faaet i 1326. (At han i 1330 atter havde givet Afkald paa Lenet, omtalte de ikke). Mere Hold var der i det, naar de fremhævede, at Gerhard den Yngre i 1386 og 1396 var blevet forlenet med Hertugdømmet.

Kong Erik havde nu forladt det Standpunkt, han havde indtaget paa Danehoffet i 1412, og hævdede nu, at da Slesvig var et gammelt dansk Land, og da der ikke i dansk Ret fandtes arvelige Len, kunde Greverne ikke gøre Krav paa det. For saa vidt var det rigtigt, at Arvelen ikke fandtes i Danmark, men Sønderjylland havde været en Undtagelse, og det lod sig vanskeligt bortforklare, at Abels Slægt havde besiddet Landet i mange Generationer, omend det ikke juridisk var blevet fastslaaet, at de havde Arveret.

Den 28. Juni 1425 faldt Kejserens endelige Dom. Den fastslog, at *hele Sønderjylland tilhørte Kong Erik*, og at de holstenske Grever intet Krav havde paa det.

Men heller ikke nu bøjede Greverne sig. Krigen brød atter ud, og nu fik Holstenerne Hjælp af en Række Hansestæder med Lübeck i Spidsen, forbitrede som disse var over Eriks Handelspolitik. En for en faldt de kongelige Borge i Fjendens Haand. Et særligt alvorligt Slag var det, at Duborg Slot efter en langvarig Belejring maatte overgive sig. I 1432 kom det til en Vaabenstilstand og tre Aar efter til en Fred, hvorved Erik maatte afstaa hele Sønderjylland til Holstenerne. Undtaget var kun Ribebispens Gods og de Dele, Kongen endnu havde inde, først og fremmest Haderslev og Ærø.

Nederlaget svækkede Eriks Magt, og da kort efter Svenskerne rejste sig, maatte han i 1439 forlade sit Rige. Hans Søstersøn *Christoffer af Bayern* savnede hans danske Indstilling, og uden større Betæneligheder overdrog han Grev Adolf de sidste Dele af Sønderjylland, og i 1440 fik Adolf *Anerkendelse paa hele Hertugdømmet som arveligt Len.*

Grev Adolfs Styre.

Den holstenske Greve var nu ubestridt Herre i det gamle danske Land. Følgerne lod ikke vente paa sig. Allerede i det 13. Aarhundrede havde *holstenske Adelsmænd* erhvervet Godser i det sydlige Slesvig, men det drejede sig da overvejende om Egne, hvis Befolkning allerede paa den Tid var væsentlig tysk. Allerede i dette Aarhundrede trængte Holstenerne dog ind i Svansen, hvis Befolkning fra gammel Tid var dansk.

I det 14. Aarhundrede fortsattes denne Udvikling; men mange af de Holstenerne, som indvandrede, blev Kongens tro Støtter, ja, Erik af Pommerns dygtigste Hjælper, *Erik Krummedige*, tilhørte en saadan Slægt. Under Adolf fortsatte Indvandringen, og i Midten af det 15. Aarhundrede var der kun spredte Rester tilbage af Sønderjyllands gamle danske Adel.

Paa samme Maade gik det *Højgejstligheden*. Johan Skondelef var Slesvigs sidste danske Biskop, og under Grev Adolf blev ikke blot Slesvigs Domkapitel, men ogsaa Haderslev Kapitel og Ledelsen af det store Ryd Kloster besat af Tyskere.

Næsten hele Overklassen i Sønderjylland blev saaledes fortysket, og dette satte selvfølgelig sit Præg paa Forvaltningen. Fra Gottorp Slot styrede Adolf begge sine Lande næsten som en Enhed med fæl-

les Embedsmænd, taget ud af Ridderskabet, som nu, hvad enten det havde sine Godser i Holsten eller Slesvig, følte sig som en Helhed.

Træk af Retsudviklingen i Sønderjylland.

Paa fåa Omraader viser et Folks Oprindelse og Udvikling sig klarere, end naar det gælder *Retsvæsenet*. Fra gammel Tid hørte Sønderjylland under Viborg Landsting, men ved Siden heraf havde det sit eget Tingsted paa Urnehoved nær Aabenraa; herfra og fra Herredstingene kunde der dog appelleres til Viborg endnu saa sent som paa Erik af Pommerns Tid. Ligeledes kunde der appelleres fra Hertugens Retterting til Danehoffet, og da dette i det 15. Aarhundrede ophørte at samles, til Kongens Retterting.

Grundlaget for Retten var *Jydske Lov*, givet af Valdemar Sejr i 1241 og indtil Aar 1900 Grundlaget for Sønderjyllands Retspleje. Saalænge Danehoffet bestod, gjaldt dets Love ogsaa i Hertugdømmet.

Den voksende tyske Indflydelse sporedes egentlig kun paa Stadsretterne; ældst er Slesvigs fra omkring 1200, paavirket af nederrhinsk Ret; den øvede saa videre Indflydelse paa de fleste sønderjydske Stadsretter, men ogsaa paa Byer i Kongeriget som Horsens og Æbeltoft. Hertil kom Paavirkningen fra lybsk Ret, en Paavirkning, som vi dog møder lige saa meget Nord for Kongeaaen som Syd for den.

Betegnende for, hvordan Sproget i Byerne var blandet Dansk og Plattysk, er Forholdene i *Flensborg*. I Midten af det 13. Aarhundrede fik Byen en Stadsret paa Latin, men denné afløstes i 1284 af en danskskreven Lov — at Dansk saaledes paa denne Tid var Omgangssproget i Sønderjyllands største By, er utvivlsomt — men i det 15. Aarhundrede oversattes den til Plattysk. Det officielle Sprog var saaledes blevet Tysk, hvoraf man dog intet kan slutte om det brede Borgerskabs Hjemmesprog.

Uden for Jydske Lovs Omraade laa Frisland. Nordfriserne havde deres egne Love, som byggede paa deres egen gamle Sædvaneret.

Sønderjylland under det oldenborgske Hus.

Den danske Konge Hertug i Sønderjylland.

Da Kong Christoffer døde i 1448, tilbød det danske Rigsraad Grev Adolf Tronen, men skønt han kun var 47 Aar, undslog han sig dog med sin Alder og henviste til sin Søstersøn *Grev Christian af Oldenburg*, som derefter valgtes til Danmarks og Norges Konge, et Valg, som aabnede Udsigt til en Løsning af det sønderjydske Spørgsmaal, idet Christian og hans Brødre var Adolfs nærmeste Slægtninge.

I 1459 døde Grev Adolf, og Muligheden var nu til Stede for at indtage Sønderjylland, mens Holsten antagelig vilde gaa over til en anden Sidelinie af den holstenske Greveslægt, som regerede i Pinnebjerg.

Med Hænder og Fødder satte det holstenske Ridderskab sig imidlertid imod en Adskillelse af de to Lande. En Indlemmelse af Sønderjylland vilde derfor drive Ridderne over i Armene paa de pinnebergske Grever, og i en Kamp mod dem maatte Kongen regne med at faa Lübeck og Hamborg som Fjender.

Men hverken Kongen eller det danske Rigsraad ønskede en Krig, især ikke paa denne Tid, hvor den nyligt genoprettede Union med Sverige stod paa svage Fødder. Da ogsaa Ridderskabet helst vilde bevare Freden, var der gode Muligheder for en mindelig Ordning.

I Marts 1460 traadte da i Ribe Ridderskabets Repræsentanter sammen med Kongen og det danske Rigsraad, og her valgte Ridderskabet — juridisk ganske uberettiget — Christian til Hertug af Slesvig og Greve af Holsten og Stormarn, „ikke som Konge af Danmark, men som disse forannævnte Landes Herre.“

I de følgende Maaneder fandt endnu en Række Forhandlinger Sted, bl. a. med de pinnebergske Grever og med Christian I's Brødre.

Det naturligste er at betragte disse Forhandlinger og deres Resultater.

Den politiske Baggrund for Ridderskabets ændrede Indstilling, ved hvilken det opgav Bestemmelsen fra 1326 om, at Sønderjylland og Danmark ikke maatte forenes under samme Hersker, var Forholdene i Norden. Margrete og Erik af Pommern havde søgt at skabe en nordisk Realunion under en stærk Kongemagt; under en saadan vilde Ridderskabet ikke faa stort at sige. Men Margretes Værk var brudt sammen, og i Stedet havde man faaet en ren Personalunion, hvor Magten laa hos Regeringens Rigsraad. At skabe de forenede Fyrstedømmer en Stilling som den fjerde med de andre fuldt ligeberettigede Magt i Unionen maatte være et tillokkende Maal for den holstenske Adel. Dens Magt vilde blive endnu større end den danske Adels, da Kongen oftest opholdt sig i Danmark, og end den svenske Adels, da Bønderne i Sverige endnu var en Magtfaktor, man maatte regne med.

Holstenernes eneste Trumf var, at de kunde spille den pinnebergske Greve ud mod Kongen, men alligevel forstaar man ikke, at Christian I gik med til saa vidtgaende Indrømmelser, som Tilfældet blev. Her som overalt interesserede han sig mere for Magtens ydre Skin end for dens reelle Indhold.

Politisk maatte han love, at Slesvig og Holsten „skulde forblive evigt udelte tilsammen“; naar han døde, skulde Landene frit kunne vælge den af hans Sønner, de ønskede. Sønderjylland og Holsten blev saaledes Valgriger, stik imod deres Stilling som henholdsvis dansk og tysk Len. Desuden bestemtes det, at de to Lande skulde styres af deres egne indfødte Mænd, d. v. s. de holstenske adelige, at ingen kunde dømmes af en kongelig, d. v. s. en dansk Domstol. Ingen Skatter maatte paalægges uden Ridderskabets Samtykke, og naar Kongen ikke opholdt sig i Landet, skulde Regeringen føres af et Raad bestaaende af 6 Mænd fra hvert af Fyrstedømmerne.

Der var saaledes skabt *et Skel ved Kongeaen*, dybere end nogen Sinde. Kun to Ting knyttede nu foruden Indbyggernes danske Sprog det gamle danske Hertugdømme til sit Moderland, Kongens Person og jyske Lov, Grundlaget for Retsplejen, som klart viste Landets gamle Tilhørsforhold.

Naar Christian var gaaet saa langt, skyldtes det, at han maatte have Ridderskabets Hjælp for at løse den økonomiske Side af Ord-

ningen. Pinnebergerne og hans Brødre mødte op med mægtige Pengeskrav som Erstatning for de Rettigheder, de maatte give Afkald paa, og Ridderskabet maatte nu paatage sig at kautionere for de Beløb, som Kongen til visse nærmere fastsatte Terminer skulde yde.

Christian I var som bekendt altid i Pengetrang. Hans Udenrigspolitik, som led sit endelige Skibbrud paa Brunkeberg i 1471, kostede meget, og hans mange Rejser var heller ikke billige. Følgen var, at Ridderskabet meget snart maatte træde hjælpende til; men derved blev Kongen endnu mere afhængig af dem.

I Christian I's sidste Aar kom der dog nogenlunde Orden i det økonomiske Uføre, idet hans Dronning *Dorothea*, der i Forvejen sad inde med nogle af Slottene i Hertugdømmerne, overtog Administrationen af dem alle. Nu kom der endelig Orden i Sagerne.

Sønderjyllands første Deling.

Dronningens Interesse for Hertugdømmernes Forhold skyldtes ikke mindst, at hun haabede at kunne sikre dem for sin yngste Søn *Frederik*. Da Christian I døde i 1481, var Sagen dog stadig uafgjort, og *Kong Hans*, som ikke uden videre vilde give Afkald paa sine Rettigheder til Hertugdømmerne, greb hurtigt til og erklærede, at han var retmæssig Arving, og at Stænderne ingen Valgret havde.

Stænderne, det vil sige Ridderskabet og Prælaterne — Borgerne havde lidet og Bønderne intet at sige — vilde nødigt opgive Valgretten og gik da paa Forlig med Enkedronningen og Kongen. Begge Brødrene, *Hans og Frederik*, anerkendtes som Hertuger, og naar den sidste blev myndig, skulde Landet deles.

Det skete i 1490. Det havde været naturligt at give hver af Fyrsterne sit Hertugdømme, men dette stred jo mod Ridderskabets hævdivundne Politik. Resultatet blev, at alt Kirke- og Adelsgoods forblev under de to Hertugers fælles Administration, mens Byerne, de hertugelige Slotte og Bøndergodset blev delt, saa de begge fik nogenlunde lige store Indtægter. Paa den Maade blev de to Hertugdømmer delt op i Strimler.

Delingens Følger.

Den første Deling fik ligesom de følgende meget uheldige nationale Følger. Efter 1460 havde dog Centraladministrationen været fælles for Danmark og Hertugdømmerne, Kancelliet fulgte Kongens Person, og da netop paa denne Tid Trangen til Centralisation var

voksende, vilde denne Forbindelse have kunnet modvirke Indflydelsen sydfra. Nu oprettedes der et Kancelli paa Gottorp, hvor Hertug Frederik residerede, fælles for de hertugelige Besiddelser i begge Lande, og da Kong Hans sad langt borte i København, blev det det hertugelige Hof og den hertugelige Administration, som mere og mere prægede Sønderjylland.

Forholdet mellem Kongen og Hertug Frederik.

I Sprog og Tankegang var Hertug Frederik lige saa tysk som Kong Hans var dansk; men Ulykken var, at Kongens Unionspolitik og hans Kamp mod Hanseaterne optog ham saa stærkt, at han ikke fik Tid at beskæftige sig med Hertugdømmerne. En Undtagelse var, da han i Aar 1500 sammen med Hertug Frederik foretog det sørgeligt berømte Tog mod Ditmarsken. Ellers er det betegnende nok, at da Kong Hans førte Krig mod Hansestæderne, fik Hertug Frederik og Ridderskabet gennemført, at Hertugdømmerne forholdt sig neutrale. Lensmandens gamle Pligt til at møde med væbnede Mænd til Rigets Forsvar var ved at gaa i Glemmebogen; selv i Udenrigspolitikken voksede der et Skel op mellem Rigets Dele.

Havde Kong Hans haft Tid dertil, vilde han antagelig have genoptaget Erik af Pommerns Politik i Sønderjylland. Herpaa tyder det, at han i Nordslesvig afkøbte den mægtige Hans Ahlefeldt Tørring med Gram, Kalvslund, Frøs og Hviding Herreder, et Omraade, som strakte sig fra Genner Bugt i Øst til Kongeaaens Udløb i Vest, og som laa indenfor Hertug Frederiks Magtomraade. Det var et Varsel om den Godspolitik, de danske Konger senere førte i Nordslesvig til saa stor Gavn for Danskheden.

Kristiern II.

Heller ikke Kristiern II fik den Betydning for Sønderjylland, som man kunde vente efter hans danske Sindelag. Et Fingerpeg om hans Indstilling faar man gennem hans Bestemmelse om, at der i Kancelliet skal ansættes to „Skrivere“, der skal dele de sønderjydske Brevskaber mellem sig, saa den ene faar de danske, den anden de tyske; endnu var Administrationen ikke helt fortyskét.

Da alle Kongens Modstandere efter det stockholmske Blodbad rejste sig mod ham, fandt man blandt dem hans Farbroder og Ridderskabet. Selv om han anerkendte Hertugdømmernes Ret til at være neutrale i Krigen mod Hansestæderne, og selv om han stad-

fæstede Bestemmelsen om, at ingen af Hertugdømmernes Beboere kunde dømmes af en kongelig Ret og hertil føjede et Løfte om, at Adel og Gejstlighed i Hertugdømmerne kun kunde dømmes af begge Fyrster tilsammen, hjalp det ikke.

Fra Slutningen af 1522 eksisterede der en hemmelig Forbindelse mellem Hertug Frederik og den oprørske jyske Adel. Faa Dage efter at Adelen den 20. Januar 1520 havde opsagt Kristiern II Huldskab og Troskab forhandlede i Husum Hertug Frederik med Mogens Munk samtidig med, at han officielt fralagde sig enhver Forbindelse med Oprørerne. Sikkert under Pres fra sine holstenske Raader foreslog Frederik, at man om fornødent skulde dele Danmark, saa han fik Jylland og Kristiern Øerne samt Norge.

Snart efter brød Borgerkrigen ud; den jyske Adel hyldede Hertug Frederik som Konge, og hurtigt faldt Danmark og Norge i hans Haand. Den endelige Afslutning paa Striden mellem de to Konger kom dog først i 1532, da Kristiern II blev fanget, og i 17 lange Aar maatte han leve paa Sønderborg Slot.

Holstenernes Triumf.

Nu var Holstenerne atter Herrer i Danmarks Rige. Fra Gottorp styrede Frederik I sine Lande ved sine tyske Raadgivere, først og fremmest Kansleren Wolfgang von Utenhof og den fremragende Hærfører Johan Rantzau.

God Løn havde Ridderskabet faaet for sin Støtte, politisk Indflydelse ogsaa Nord for Kongeaaen og væsentlige Forøgelse af sine Privilegier. I 1524 fik Hertugdømmernes Adel *Hals- og Haandsret* over sine Bønder, d. v. s. Retten til at lade den Dom udføre, som Fæsterne var blevet idømt ved deres Værneting. Desuden fik Adelen Domsmagt, *Birkeret*, paa sine Godser, tilsammen Rettigheder, som i Danmark kun tildeltes enkelte som en sær Naade, men som nu i Sønderjylland blev almindelige under Paavirkning sydfra.

Reformationen i Sønderjylland.

Som i det øvrige Danmark var ogsaa i Sønderjylland Kirken udsat for stærke Brydninger i Begyndelsen af det 16. Aarhundrede. Forfaldssymptomerne sporedes ogsaa her, og den Klosterreform, som var udgaaet fra Franciskanerordenen, var ikke i Stand til at rejse den katolske Kirkes Anseelse.

Reformationsbevægelsen naaede tidligt Sønderjylland; det var jo

den Bro, over hvilken tysk Aandsliv naaede Norden. De unge Sønderjyder, som skulde studere, rejste oftest til tyske Universiteter, ikke mindst til Wittenberg.

Den første, som, i Sønderjylland prædikede i evangelisk Aand, var *Husumpræsten Herman Tast*. Allerede i 1552 var hans Forkyndelse reformatorisk, men klart luthersk blev den nok først et Par Aar efter. Med Begejstring sluttede Husums Borgere sig til den nye Lære, og herfra bredte den sig over det sydvestlige Sønderjylland.

Større Betydning havde det dog, at Frederik I's ældste Søn *Christian* var blandt de første i Norden, som sluttede sig til Luther. Han havde overværet Rigsdagen i Worms, og der havde Dr. Martins uforfædede Optræden gjort et dybt Indtryk paa ham. Da han i 1524 fik Haderslev og Aaret efter Tørning i Len, optraadte han straks som Beskytter for den nye Læres Mænd.

Allerede paa Landdagen i 1525 brødes Modsætningerne. Som den forsigtige Mand, Frederik I var, søgte han at mægle.

Men i sine Len afskaffede Hertug Christian uden videre Bispernes vigtigste Indtægt Bispetienden, og da han Aaret efter blev Statholder i Herugdømmerne, oprettede han en luthersk Præsteskole i Haderslev; blandt hans Elever var de senere saa kendte danske Reformatorer *Claus Mortensen Tøndebinder* og *Hans Olufsen Spandemager*. Rundt om i Nordslesvig lukkedes Klostrene, og mange Præster brød med den gamle Lære.

Kronen paa Værket blev sat gennem *Kirkeordinansen af 1528*. Den fik kun Gyldighed for Hertug Christians to Len (stort set det nuværende Haderslev Amt). Det indskærpedes, at Præsterne skal prædike Evangeliet, „som de læser det i Dr. Martins Postiller“. Af national Betydning var det, at Daaben skulde finde Sted paa Dansk, og at dansk Salmesang indførtes. Sognepræsterne aflagde Ed til Hertug Christian — det var den lutherske Fyrstekirke, som her blev indført.

Ved Frederik I's Død blev Christian Enehertug. Den Fremstørm, som havde præget hans Kirkepolitik før, synes nu at være blevet noget afdæmpet. Med Lempe og med Hensyntagen til den fremragende Slesvigbisp *Godske Ahlefeldt* skred Reformationsarbejdet fremad, og først ved Landdagen i 1542 blev Reformationen i Sønderjylland fuldt gennemført, dog i en i Forhold til Kongeriget meget maadeholden Form.

Reformationens nationale Følger.

I Kongeriget var næsten alle Reformatorerne gode danske Mænd, og her skabte Lutheranismen en folkelig dansk Vækkelse, som ganske vist senere stivnede i den trange Ortodoksi, og som desværre resulterede i et ret ensidigt Forhold til tysk Aandsliv. I Sønderjylland derimod var en væsentlig Del af Reformatorerne tyske, og gennem lange Tider blev tysk Aandsliv derigennem fuldstændig herskende i Sønderjylland; men dette var Menigmand lukket ude fra; i langt den overvejende Del af Landet forstod han jo ikke Tysk. Kun i Nordslesvig, hvor der holdtes Gudstjeneste paa Dansk, kom dette ikke til at spille en Rolle, men det ringe aandelige og kulturelle Liv, der den Dag i Dag præger Befolkningen i Mellemslesvig, har den tyskprægede Reformation et væsentligt Ansvar for. Sprogligt set var det et Gode, at *Højtysk* — det lutherske Bibeloversættelsessprog — blev Kirke- og Kultursproget. Hidtil havde Plattysk været Overklassens Sprog; det havde været let at lære og forstaa for dansktalende, og Faren for et Sprogskifte havde derfor været særlig stor. Naar det danske Sprog derfor gennem Aarhundreder praktisk talt holdt Stillingen, har Reformationens Indførelse af Højtysk en stor Del af Æren herfor.

Med Sikkerhed kan Skellet mellem dansk og tysk Gudstjeneste ikke fastslaaes. I Nordslesvig var Kirkesproget Dansk, men ogsaa i mange angelske Kirker holdtes der dansk Gudstjeneste; utvivlsomt havde dog det overvældende Flertal af de mellemslesvigske Sogne tysk Kirkesprog, og det hjalp ikke, at Beboerne flere Steder protesterede mod det fremmede Tungmaal.

I Købstæderne var Tysk selv i Nordslesvig fremherskende, idet Højmissen holdtes paa Tysk, men i de nordslesvigske Købstæder, Flensborg indbefattet, holdtes der desuden „Fromesse“ paa Dansk ved en Kapellan.

Betydningsfuldt var det, at Als og Ærø fortsat laa under Fyns Stift, Tørning Len (Haderslev Vesteramt) og Enklaverne under Ribe Bispestol. Præsterne i disse Egne talte ikke blot Dansk, men var som oftest prægede af dansk Aandsliv.

Sønderjyllands anden Deling.

Da Frederik I døde, ønskede det danske Rigsraad ikke at vælge den stærkt lutherske Hertug Christian til Konge. Der var saaledes Fare for en Deling af Monarkiet. Den holstenske Adel og det dan-

ske Rigsraad sluttede da Overenskomst om en *Union*. Ved denne optraadte Hertugdømmerne som en med Danmark ligeberettiget Stat. Der skulde altsaa raade Fred mellem Parterne, og de skulde hjælpe hinanden i Krig; alle Tvistigheder skulde afgøres af et Nævn med lige mange Medlemmer fra hver Side. Det var i Sandhed et stort Resultat, den adelige Slesvigholstenisme her havde opnaaet.

I 1534 valgte det danske Rigsraad dog Hertug Christian til Konge, men først efter den langvarige Grevefejde fik han Magten i Danmark. Det paradoksale er, at Johan Rantzaus tyske Lejetropper og holstenske Riddere ved deres Sejr sikrede Danmarks nationale Uafhængighed. Havde Lübeckerne, som kun for et Syns Skyld kæmpede for Kristiern II's Sag, sejret, vilde Danmark politisk og økonomisk være blevet fuldstændig afhængig af den mægtige Hansestad.

Ved Frederik I's Død havde Hertugdømmernes Stænder hyldet alle hans fire Sønner som Hertuger, men først i 1544 fandt den *Deling af Sønderjylland* Sted, som skulde faa en saa varig Betydning for Landenes Historie. Den yngste, Frederik, fik Løfte om passende Erstatning — i 1551 blev han verdslig Biskop i Slesvig — og der var saaledes kun tre Fyrster, som skulde have hver sin Part.

Man gik frem efter samme Princip som i 1490. Adelenes Gods og de fire adelige Klostre samt de fleste af Stænderne skulde høre under en *Fællesregering*. Resten deltes, saaledes at *Adolf* fik en stor Del af Sydslesvig med Slesvig By og Gottorp Slot, desuden den sydlige Del af Angel og i Nordslesvig Aabenraa By og Amt. *Hans den Ældre* fik Haderslev By og Amt, Tørning Len, Tønder By og Amt, Løgumkloster, Vesterhavssøerne (undtagen Enklaverne) og Femern. Tilbage til *Kongen* blev saaledes Als og Sundevad, Flensborg By og Amt, det nordlige Angel og den sydvestlige Del af Melleslesvig. Ind imellem laa de Omraader, som hørte under Fællesregering. En lignende Deling fandt Sted i Holsten.

Det var ikke med Ridderskabets gode Villie, at Delingen skete — Johan Rantzau nedlagde som Protest sine Embeder. Dels var Adelen principielt Modstander af enhver Deling, dels betød den, at Stændernes Valgret forkastedes til Fordel for *Arvelighedsprincipet*. I det lange Løb maatte Delingen nedbryde Ridderskabets Magt, selv om denne først kulminerede i det følgende halve Aarhundrede, først og fremmest fordi Adelen ved sine store sociale og juridiske Privilegier og især paa Grund af sin enorme Rigdom havde en Stil-

ling, som kun kunde svækkes ved en meget stærk Udvikling af Fyrstemagten.

Det eneste Gode — set fra et dansk Synspunkt — ved Delingen var, at den standsede den Udvikling, der siden 1460 havde stræbt henimod at gøre Hertugdømmerne til en selvstændig Stat, kun løst forbundet med Kongeriget.

De følgende Delinger.

Arvedelingen i 1544 rummede en stor Fare for en fuldstændig Opdeling i ganske smaa halvsuveræne Statsomraader, og da Frederik II's Broder *Hans den Yngre* i 1564 blev myndig, gjorde ogsaa han Krav paa sin Del af Hertugdømmerne.

Kongen overlod ham Als, Ærø og Sundeved, men nu nægtede Landdagen at hylde ham som regerende Fyrste. Den ansaa det for „alt for besværligt og farligt“ at faa en fjerde Landsherre, og Hans kom derfor til at staa uden for Fællesregeringen. Han fik derved en mærkelig Stilling. Han blev ikke som sin Broder Magnus en „affundet“ Fyrste, som havde givet Afkald paa sine Arvekrav, men paa den anden Side blev han heller ikke regerende Fyrste. Uklarheden blev ikke mindre, da han i Odense i 1580 sammen med Kongen, Adolf og Hans den Ældre deltog i den højtidelige *Forleningsakt*. Han blev derved anerkendt som Lensmand over Sønderjylland jævnsides med de regerende Hertuger, og ved samme Lejlighed fastsloges hans Pligt til at gøre Krigstjeneste.

Da Hans den Ældre, der var ugift, døde i 1581, skulde hans Omraader deles. Adolf fik nu Tønder By og Amt, Løgumkloster, de frisiske Øer og Femern, mens Kongen fik Tørring Len og Haderslev Amt samt Rensborg. Hans den Yngre fik derefter af Kongen overdraget det gamle Ryd Kloster i Nordangel.

Grænserne mellem den hertugelige, „gottorpske“ Del og den kongelige var nu lagt fast for lange Tider.

Hans den Ældre og Adolf.

Større Modsætninger end Hans den Ældre og Adolf kunde vanskelig tænkes. Hans var en fredselkende, retsindig Mand, som med fremragende Administrationstalent fra *Hansborg Slot* i Haderslev styrede sine Besiddelser. Storpolitik laa ham fjernt, og han var selvskreven som Mægler mellem Kongen og Hertug Adolf.

Adolf var derimod en Eventyrenatur, egensindig, magtglad og

en Elsker af ridderlige Sysler. Selv efter at han var blevet regerende Hertug drog hans Eventyrlyst og Pengetrang ham til at søge Berømmelse som Lejetropfører i Tidens store Krige. For en saadan Mand var de gottorpske Besiddelser for beskedne, men kun een Gang fik han under den hjemlige Himmel Lejlighed til at føre Krig, nemlig da han sammen med Frederik II i 1559 *undertvang Ditmarsken* og derved tog en sen Hævn for de forsmædelige Nederlag i Aar 1500.

I sit indre Styre lagde Adolf Grunden til den udmærkede gottorpske Centraladministration, hvis borgerlige Jurister afløste Adelen inden for Embedsvæsenet. Landets Økonomi forbedrede han ved store Digeanlæg i Marskegnene.

Hoffet paa Gottorp var saa pragtfuldt, at det kunde maale sig med langt større Fyrsters, og selve Slottet ombyggede han til en smuk Ramme om sine glimrende Fester.

Hans den Yngre.

Det var kun en beskeden Arv, som tilfaldt Hans den Yngre. Skulde han leve standsmæssigt med sin store Familie — han havde 23 Børn — maatte han pine det mest mulige ud af sit lille Hertugdømme. Han blev derfor den haardeste Godspolitiker i Hertugdømmerne paa den Tid; Bønderne sukkede under de Byrder, han paa lagde dem, og Herremændene paa Als og i Sundeved købte han ud. Som sine samtidige var han en stor Bygherre; Lyksborg Slot og Sønderborg Kirker vidner herom.

Med samme Stædighed, som Hertugen lagde for Dagen som Godejer, kæmpede han for at faa Del i Fællesregeringen og blive anerkendt som regerende Fyrste, men forgæves. For Holstens Vedkommende indskød han endog Sagen for Kejseren, hvad der resulterede i en af de endeløse Processer, for hvilke det tysk-romerske Rige var berygtet, en Proces, som han ikke naaede at se Afgørelsen paa, men hvis Akter senere blev et rigt Rustkammer i Diskussionen om Augustenborgernes Arvekrav.

I 1622 døde Hertug Hans, og hans lille Rige blev delt i fire smaa Hertugdømmer. Fra ham nedstammer den *sønderborgske*, den *nordborgske*, den *lyksborgske* og den *plønske* Linie. Næsten alle disse Hertuger og deres Efterkommere maatte kæmpe med økonomiske Vanskeligheder, og mange af deres Godser gik, da Gælden voksede dem over Hovedet, tilbage til den danske Konge.

Den kongelige Del.

At Kongen efter Hans den Ældres Død erhvervede Tørning Len, fik stor Betydning. Héle det nuværende Haderslev Amt blev saaledes kongeligt. Frederik II, hvis Iver for at afrunde sine Godser gennem Mageskifter, vi ogsaa kender fra Sjælland, udkøbte de adelige Godsejere i næsten hele Haderslev Amt og Tørning Len. Bønderne kom derved ikke til at høre under Adelen, hvis skrappe fra Holsten arvede Metoder trykkede Fæsterne ned i Ufrihed — i det 16. Aarhundrede bredte saaledes Livegenskabet sig helt op i Angel. I Forvejen fandtes der flere Selvejerbønder i Nord- og Mellemslesvig end Nord for Kongeaaen, og da nu Bønderne i Haderslev Amt blev Kronbønder, skabte det en Selvstændighedens Aand blandt dem, som var ukendt blandt deres Standsfæller længere mod Syd, bortset fra Frisland, hvor Selvejendom og gammelt Selvstyre ligeledes bidrog til at vedligeholde Kærligheden til Friheden.

Gottorpernes Stræben efter at skabe en stærk Fyrstemat, støttet til en borgerligt præget Centraladministration, maatte nødvendigvis skabe et Skel mellem dem og Ridderskabet, og flere og flere af den holstenske Adel sluttede sig til Kongen, i hvis Tjeneste de vandt krigerske Laurbær og økonomiske Fordele. Betydeligst var den umaadelig rige og højt dannede *Henrik Rantzau*, som 1556—1598 med stor Dygtighed og Retsindighed som Statholder styrede de kongelige Dele af Hertugdømmerne.

I Slutningen af det 16. Aarhundrede havde Ridderskabet sin sidste politiske Storhedstid. Hertug Adolf døde i 1586, Frederik II to Aar efter, og under deres umyndige Sønner kunde Adelen endnu hævde sig mod den voksende Fyrstemat samtidig med, at glimrende Kornpriser øgede deres Rigdomme.

Gottorperne som Danmarks Fjender.

Allerede Hertug Adolf og Christian III havde ofte været paa Kant med hinanden, men Modsætningen var næsten altid af indenrigspolitisk Art. Efterhaanden voksede imidlertid Gottorpernes Trang til ogsaa udadtil at hævde sig som selvstændige Fyrster, og da Danmark under Christian IV blev draget ind i Trediveaarskrigen, kom de i en vanskelig Situation. *Hertug Frederik III* havde ingen Interesse i Kongens ærgerrige Planer i Nordtyskland, og han kunde forudse, at et dansk Nederlag vilde ramme Hertugdømmerne haardest.

Da Kongen i 1625 førte sin Hær ned i Tyskland, forsikrede Hertugen derfor Kejseren om sin Neutralitet og Loyalitet. Dette var baade forstaaeligt og tilgiveligt, ligeledes at han efter Kongens Nederlag, da Wallensteins Hære plyndrende drog op i Jylland, søgte at hindre for store Ødelæggelser i sine Lande. Men han gik et godt Skridt videre. Uden at yde Fjenden militær Hjælp, bistod han ham med at skaffe Proviant og Kvarterer, og ligefremt *Forrædderi mod sin Lensherre* begik han, naar han gav Wallenstein Oplysninger om de kongelige Troppers Bevægelser.

Nogen solid Forbundsfølelse i Bestræbelserne for at opnaa fuld Selvstændighed var Kejseren dog ikke; dertil var han for fjern. Helt anderledes Muligheder frembød der sig, da Svenskerne optraadte paa Krigsskuepladsen. Christian IV modarbejdede paa en ret kortsynet Maade de svenske Interesser under Krigen, og Følgen blev, at *Torstensson* i December 1643 rykkede op i den danske Konges Lande. Atter blev Hertugdømmerne Genstand for frygtelige Hærgninger, og Hertugen gik nu *fra tvetydig Neutralitet over til aabenlyst Frafald*, idet han købte sig Neutralitet mod at betale 100.000 Mark og udlevere Svenskerne Ekernefærde og Kiel.

Gennem disse Begivenheder var Hertug Frederik III og Svenskerne kommet i en nær Alliance med hinanden, og Hertugen, som vel oprindelig først og fremmest havde søgt at holde sine Lande uden for Krig, blev nu klar over, at der gennem dette Forbund aabnede sig Vej for en endnu større Fordel, Løsning af Lensforholdet til den danske Konge. Iøvrigt besegledes Forbundet ved, at den svenske Konge *Karl Gustaf* i 1654 ægtede Hertug Frederiks Datter *Hedvig Eleonora*.

I 1648 var Frederik III blevet Konge i Danmark efter at have underskrevet en streng Haandfæstning for at blive valgt. I Sønderjylland og Holsten var han derimod ved Arv blevet Hertug; her var hans Magtstilling stærkere, og i hans første Regeringsaar var *Flensborghus* derfor hans Yndlingsopholdsted; han er den sidste danske Konge, som i lange Tider har resideret i Sønderjylland.

I 1657 brød Krigen mellem ham og Karl Gustav ud. I Ilmarcher, drog Svenskekongen mod Danmark, og paa Gøttorp Slot blev han modtaget af sin Svigerfader med Kanonsalut og „stor Glæde“. Her sluttedes da et *Forbund mellem de to Fyrster*, ifølge hvilket Gøttorperen skulde yde Sverige militær Hjælp mod Danmark mod til Gengæld at faa Svavsted Amt, Opløsning af Fællesregeringen og

Ophævelse af Lensforholdet til Kongen. *Hertug Frederik havde saaledes begaaet aabent Forræderi.*

Ved den tunge *Fred i Roskilde* henvistes Forholdet mellem den danske Konge og den gottorpske Hertug til en særlig Traktat, og ved den opnaaede Hertugen *Ophævelse af Lensbaandet* for Sønderjyllands Vedkommende, saaledes at baade han og Kongen blev suveræne Fyrster i deres Dele af Hertugdømmet. Desuden erhvervede Hertugen Svavsted Amt. Derimod lykkedes det ham ikke at faa Fællesregeringen ophævet, hvorved Overhøjheden over det ridderkabelige Gods vilde være blevet fordelt mellem ham og Kongen. Ligeledes fik den danske Forhandler *Frederik Ahlefeldt* gennemført, at Unionen af 1533, hvorved Kongeriget og Hertugdømmerne var i Forsvarsforbund med hinanden, opretholdtes.

Det var overmaade store Fordele, Hertug Frederik ved sin behændige Politik havde opnaaet, og det kom ham da meget paa Tværs, at Karl Gustav faa Maaneder efter atter brød Freden. For ikke at sætte de nyligt vundne Fordele over Styr, erklærede han sig neutral. Men han kunde vanskeligt bortforklare, at det var fra Kiel, den svenske Hær var blevet udskibet, da den sejlede til Korsør.

Midt under Krigen døde Hertug Frederik, og hans Søn og Efterfølger *Christian Albrecht*, der havde opholdt sig i den svenske Hær under Københavns Belejring, blev nu Hertug; ogsaa han søgte at bære Kappen paa begge Skuldre og erklærede sig for neutral, hvad man dog af let forstaaelige Grunde ikke vilde anerkende fra dansk Side. Trods Sveriges Nederlag i Krigen slap Hertugen, uden at Traktaten af 1658 indskrænkedes, paa Grund af Vestmagternes Pres paa Danmark.

De gottorpske Hertuger paa deres Magts Højdepunkt.

Med stor Dygtighed og uden at være kræsne i Valget af Midler havde de gottorpske Hertuger i det 17. Aarhundrede naaet næsten helt at frigøre sig for Forbindelsen med Danmark. Denne udenrigspolitiske Opgang svarede til en indre Blomstring. I dette Aarhundrede, hvor Merkantilismen slog igennem overalt i Europa, arbejdede Hertugerne utrætteligt paa at ophjælpe deres Landes Erhvervsliv, og mens Danmark, hvor den lutherske Ortodoksi herskede, stillede sig meget afvisende over for religiøse Flygtninge, aabnede Hertugerne gæstfrit deres Land for de hjemløse. I 1621 grundlagdes saaledes *Frederikstad*, hvor Trene og Ejder løber sammen, og her fandt Jøder, Katolikker og Sekter af alle Slags et Tilflugt-

sted. Især prægedes og præges Byen af den Indvandring af hollandske Remonstratensere, der fandt Sted. Ogsaa paa Nordstrand bosatte Hollændere sig, og baade her og i Frederikstad bevares det hollandske Sprog længe.

Ogsaa Aandslivet blomstrede under Gottorpernes Beskyttelse; ikke mindst Hertug Frederik III havde været levende interesseret i Kunst og Videnskab, og hans Bibliotek var vidt og bredt berømt. Ham skyldes ogsaa den Plan om Oprettelse af et *Universitet i Kiel*, som først hans Søn *Christian Albrecht* førte ud i Livet. Det stiftedes i 1665, og har lige siden haft en overordentlig Betydning for Udbredelsen af tysk Kultur i Sønderjylland. Hertil bidrog, at det bestemtes, at alle Præster i de gottorpske Lande skulde have stude- det mindst to Aar i Kiel.

Hoffet paa Gottorp og Universitetet i Kiel blev saaledes de to Centrere for tysk Aandsliv, til hvilke der ikke fandtes danske Sidestykker. Det danske Hof laa for langt borte til at kunne øve nogen Indflydelse, og det var tilmed under de ældre Enevoldskonger mere end halvvejs tysk. Noget lignende gjaldt Universitetet i København, hvor det dog var Latin og ikke Tysk, som dominerede.

Opgøret mellem Kongen og Hertugen.

Karl Gustav-Krigene havde tilfulde vist, hvor skæbnesvanger den svensk-gottorpske Alliance var, og ved Siden af Generhvervelsen af de skaanske Provinser maatte Undertvingelsen af Gottorp blive Hovedmaalet for de følgende Aartiers danske Politik. Ingen saa dette klarere end *Christian V*, der med en Sejghed og Udholdenhed, som ellers ikke prægede hans Natur, søgte at bryde den gottorpske Magt, „*Slangen udi vores Barm*“, som han kaldte den.

Hvorledes Hertugens Indstilling var, kom blandt andet tydeligt frem i den *svensk-gottorpske Forbundstraktat af 1661*, i hvilken Hertugen — ganske vist forgæves — havde søgt indføjet, at saafremt Danmark brød Freden og led Nederlag, skulde han have de kongelige Dele af Hertugdømmerne. Det var en gottorpsk Slesvigholstenisme, som her opstilledes som Maalet.

Under stadige diplomatiske Stridigheder afbrudt af Forligshandlinger gik Aarene efter 1660. Da det i 1675 atter trak op til Krig med Sverige, rykkede en dansk Hær ned i Sønderjylland. Hertug *Christian Albrecht* blev indbudt til Forhandling med *Christian V* og *Griffenfeld* i Rensborg, og her tvang man ham dels til at over-

levere sine Fæstninger til de danske Tropper, dels til at opgive sine i 1658 vundne Rettigheder.

Men Glæden varede kort; vi maatte ved Freden i 1679 opgive vore Erobringer og ogsaa gaa ind paa, at Gottorperen indsattes i sine gamle Rettigheder; Frankrig, som havde været Sverige-Gottorps Allierede, vilde ikke finde sig i, at dets Forbundsfæller led Tab ved Freden. Dog opnaaede Danmark at faa frie Hænder med Hensyn til Oldenborg, og snart efter tilfaldt dette Land den danske Konge.

Christian V var dog ingenlunde til Sinds at opgive sin Politik, og da Forholdet til Sverige efter Freden blev ret venskabeligt, udnyttede han dette til i 1684 at besætte den hertugelige Del af Slesvig og indlemme den i den kongelige Del. Men Sverige havde alligevel ikke glemt sin gamle Forbundsfælle; det lagde et saa stærkt Pres paa Danmark, at vi i 1689 atter maatte opgive de vundne Fordele. Da Christian V døde i 1699, var vi altsaa lige vidt.

I sit „*politiske Testamente*“ havde Christian V peget paa Bekæmpelsen af den gottorpske Hertug som Danmarks vigtigste Opgave, og hans unge Søn *Frederik IV* vedgik gerne Arven, saa meget mere som Forholdet mellem Gottorp og Sverige var blevet endnu intimere ved Ægteskabet mellem den unge *Hertug Frederik IV* og *Karl XII's Søster Hedevig Sofia*, et Ægteskab, som ovenikøbet aabnede visse Udsigter til, at Hertugerne kunde blive Konger i Sverige.

Den store nordiske Krig.

Da Hertug Frederik i sin Udenrigspolitik optraadte meget udfordrende, oprustedes, anlagde adskillige stærke Forter og endog indkaldte svenske Tropper, slog Kongen allerede i Begyndelsen af Aar 1700, dækket af Forbund med Rusland og Polen, til, brød med en Hær ind i de hertugelige Lande, ødelagde nogle af Hertugens Forter og indesluttede og bombarderede Fæstningen Tønning. Krigen blev dog kun ført med ringe Kraft, og den blev brat afbrudt, da Meddelelsen kom, at *Karl XII* var gaaet i Land paa Sjælland. Skyndsomst maatte Danmark slutte Fred med Hertugen i *Travendal*, hvorefter denne fik fuld Ret til at bygge Fæstninger, holde Hær og slutte Forbund, ja endog fik Løfte om en betydelig Krigsskadeserstatning.

I de følgende Aar var Danmark tvunget til at forholde sig passivt, men Frederik IV trøstede sig med, at „hvad der tabtes ved

Tidernes Ugunst, vil ved Guds Almagt engang i Tiden blive erstattet.“

Da Karl XII i 1709 led Nederlaget ved Poltava, traadte Frederik IV ind i Krigen. Gottorp, hvis Politik lededes af den snu og ryggesløse Minister Görtz, søgte atter at bevare en noget tvivlsom Neutralitet, men hans Dobbeltspil skulde snart afsløres.

Da den svenske General Stenbock efter i 1712 at have slaet den danske Hær ved *Gadebusch* paa Grund af de fremrykkende russiske og sachsiske Tropper besluttede sig til at rykke mod Nord, naaede Görtz's Rænkespil sit Højdepunkt. Officielt erklærede Gottorp, at man vilde være loyal og neutral, og at ingen svensk Soldat skulde have Lov at komme ind i Tønning. Men samtidig udfærdigedes en hemmelig Traktat mellem Stenbock og den gottorpske Regering, ifølge hvilken han skulde have Lov til i Nødsfald at trække sig ind i Tønning. For at faa Fæstningens Kommandant til i Modstrid med hans officielle Ordre at lukke Portene op, fabrikerede man en falsk Befaling i den umyndige Hertug *Karl Frederiks* Navn (hans Fader Hertug Frederik IV var faldet som Officer i den svenske Hær i 1702).

Stenbock drog da ind i Tønning, men i Maj 1713 maatte han kapitulere, og han og hans Hær forlod Fæstningen og gav sig i dansk Fangenskab, men Belejringen af Byen fortsatte, og først et godt Stykke ind i 1714 overgav den hertugelige Kommandant sig. Ved den Lejlighed faldt de kompromitterende Brevskaber, som fældede Gottorperne, i de Danskes Hænder.

I 1720 sluttedes *Freden i Frederiksborg* mellem Danmark og Sverige, som lovede ikke at blande sig i Opgøret mellem Danmark og Hertugen.

Indkorporeringen af den hertugelige Del af Sønderjylland.

Frederik IV skred nu til at ordne Forholdet til Sønderjylland. En lang Række Sagkyndiges Betænkninger blev hørt, inden han traf Bestemmelse om Fremgangsmaaden.

Den 22. August 1721 udstedtes paa Gottorp et kongeligt Patent, som fastslog, at fordi Hertugerne havde optraadt troløst mod den danske Konge, tog Kongen nu den gottorpske Del af Slesvig i Besiddelse som et „i besværlige Tider paa uretmæssig Vis fra Danmarks Krone afrevet Pertinens“ (Tilbehør). Derfor havde Kongen besluttet sig til „at forene den fyrstelige Andel med den kongelige og inkorporere den“.

I den samtidig udformede Edsformular stod der, at Kongen havde inkorporeret den fyrstelige Del „i *Kronen*“, og ved Eden forpligtede Embedsmændene sig til at være ham „og hans Arvinger *efter Kongelovens Lydelse*“ hørige og lydige.

Spørgsmaalet om, hvorvidt Kongen inkorporerede den hertugelige Del i den kongelige eller i *Kronen*, og hvorvidt Kongelovens Arvefølge i det hele taget kunde siges at være blevet indført i Sønderjylland har siden været et af de store Stridsspørgsmaal blandt Historikerne. Baggrunden skal her kort ridses op.

Da Hertug Frederik III i 1658 fik Lensbaandet hævet for Sønderjyllands Vedkommende, betød det ogsaa, at den kongelige Del ikke længere var et Len af Danmark, men at den danske Konge ogsaa blev suveræn Fyrste i Sønderjylland (tidligere havde han været sin egen Lensmand). To Aar senere blev den danske Konge enevældig, og Arvefølgen fastsattes nærmere i Kongeloven 1665. I denne anføres Arvelandene Danmark og Norge, og „hvad Danmark nu med sær Ejers Ret besidder“. Naturligt er det at medregne Slesvig hertil, og da dette Land ikke længere var et Len med en for et saadant fast gældende mandlig Arvefølge, maa man gaa ud fra, at Kongelovens Arvefølge saaledes ogsaa indførtes for den kongelige Dels Vedkommende.

Medens man dog kun med et vist Forbehold kan fastslaa dette, synes det, naar man læser Patentet og Edsformularen af 1721, ganske ligefremt at fremgaa, at der her fandt en direkte Inkorporering under *Kronen* Sted, saaledes at Kongelovens Arvefølge indførtes her.

I September fandt den højtidelige Arvehylding Sted paa Gottorp Slot, hvor Adel, Gejstlighed og Borgere hyldede Kongen som deres Herre, og i den følgende Tid aflagde de forskellige Embedsmænd og Gejstlige Eden til Kongen.

Omsider var det da atter lykkedes den danske Konge at genvinde Sønderjylland, og i det danske Rigsvaaben flyttedes Sønderjyllands to springende Løver fra Midtskjoldet, hvor de havde staaet sammen med det holstenske Nældeblad, til Hovedskjoldet ved Siden af Danmarks og Norges Vaabener samt de Mærker, som betegner „de Venders og Goters“ Konge. Ogsaa dette er et Bevis paa, at *Kongen betragtede Sønderjylland som et Arveland jævnsides med sine øvrige*.

Kort efter Hyldningsakten fejrede Frederik IV sin 50-Aars Fødselsdag, og ved den Lejlighed skænkede Dronning Anna Sophia ham et Guldbæger med Indskriften:

*At anden halve Part af Slesvig Danmarks blev
den fjerde Frederik med Flid igennem drev.*

Helstaten.

Med Inkorporeringen af den hertugelige Del af Sønderjylland var Striden med Gottorp dog ingenlunde bragt til Ende. Tværtimod! Den gottorpske Hertug havde ikke anerkendt Afstaaelsen. I 1751 blev *Adolf Frederik*, som tilhørte en Sidelinie af det gottorpske Hus, Konge i Sverige, men da Forholdet til Broderlandet nu var traadt ind i en ny og mere venskabelig Fase, og da Adolf Frederik slet ikke formaaede at hævde sig overfor de mægtige Stænder, medførte dette ikke større Forviklinger. Naar hans Søn *Gustav III* var yderst uvenlig stemt over for Danmark, var det muligvis en Slægtsarv, men for det gottorpske Spørgsmaal kom det ikke til at spille nogen Rolle.

Værre var det, at Hertug *Karl Peter Ulrik* under Navn af *Peter III* i 1762 besteg den russiske Trone. Skønt han var blevet Czar over alle Russere, var og blev han den lille nordtyske Fyrste, hvem den formentlige Uret i Sønderjylland var en Pæl i Kød. Han rustede sig derfor til at angribe Danmark, og sluttede Forbund med Preussen, som Rusland umiddelbart før havde været i Krig med.

Som altid, naar Rusland og den stærkeste Fastlandsmagt i Vesteuropa slutter sig sammen, og Europas Ligevægt derved forrykkes, var Faren for Norden overhængende. Til alt Held blev imidlertid *Peter III* styrtet og dræbt, og hans Efterfølger *Katharina II* interesserede sig ikke for de fjerne Hertugdømmer.

I de følgende Aar førtes der da Forhandlinger mellem *J. H. E. Bernstorff* og *Caspar von Saldern*, der var født i Aabenraa, men som var gaaet i russisk Tjeneste som Diplomat. Først i 1773, da *A. P. Bernstorff* var blevet Danmarks Udenrigsminister, fuldførtes Forhandlingerne med Mageskiftetraktaten, ifølge hvilken Danmark afstod Oldenborg mod til Gengæld at faa den hertugelige Del af Holsten. Endelig var Striden med Gottorperne bragt til en lykkelig Ende; men det Had til den danske Konge, der var blevet skabt i de hertugelige Besiddelser, døde aldrig helt hen. Især ved Universitetet i Kiel levede Uviljen mod alt, hvad der var dansk, videre.

I Løbet af det 18. Aarhundrede lykkedes det ogsaa Kronen at inddrage de to smaa Hertugdømmer Nordborg og Lyksborg, det sidste, da den lyksborgske Linie i 1779 uddøde. Titlen „*Hertug af Lyksborg*“ overførtes senere — i 1825 — til Hertug Vilhelm af

Holsten-Beck, som nedstammede fra Hans den Yngres Søn Alexander. *Hertug Vilhelm*, som var en overordentlig repræsentativ og retsindig Mand, stod Frederik VI personligt nær og fik af ham skænket Lyksborg Slot og den ledige Titel. Men saavel Lyksborgerne som Augustenborgerne, der i Løbet af det 18. Aarhundrede havde samlet sig betydelige Besiddelser paa Als, blev kun store Godsejere uden fyrstelige Rettigheder.

Lykkelige Tider.

Fra 1773 til 1807 var paa mange Maader en lykkelig Tid for Sønderjylland. I Ly af den Fred, der var skabt udadtil og indadtil ved Bernstorffernes kloge Styrke, blomstrede Erhvervslivet. Fra gammel Tid havde Skibsfarten været et vigtigt Erhverv i Hertugdømmet, hvor først og fremmest Flensborg, Aabenraa, Sønderborg og Ekernförde ejede beydelige Handelsflaader, og da det jo især var Skibsfarten, som i disse lykkelige Aar blomstrede, fik Flensborg et vældigt Opsving. Den flensborgske Koffardiflaade var ikke meget mindre end den københavnske; store Rigdomme tilflød Byens Købmænd, hvad der atter skabte en Taknemmelighed og Hengivenhed overfor den danske Konge, som bestod op gennem Tiderne.

Ogsaa Sønderjylland nød godt af den Reformiver, som prægede Tiden; med Hensyn til de vigtigste af Reformerne, Nyordningen af Landbrugets Forhold, var Grunden dog lagt adskillige Aar, før man tog fat i Kongeriget.

Landboforholdene.

Sønderjylland var ligesom Danmark et udpræget Landbrugsland. Som nævnt spillede Skibsfarten en vis Rolle for Østkystens Byer, men af Industriarlæg fandtes der næsten ingen; de vigtigste var *Sukkerrafinaderierne* i Flensborg og den lige Nord for Byen liggende *Kobbærmølle*.

Ofte afmales Bøndernes Liv i gamle Dage med de mørkeste Farver; man er dog i vor Tid blevet klar over, at der var betydelig Forskel fra Egn til Egn. Og gjaldt dette Danmark, gjaldt det i endnu højere Grad Sønderjylland. Den livegne Bonde i Dänischwold, Svansen og paa nogle Herregaarde i Angel førte en kummerlig Tilværelse, mens Forholdene i Mellem-, Nord- og Vstlesvig var helt anderledes. Mange Steder var over Halvdelen af Gaardene Selvejergaarde, ja i Marsken fandtes over Hovedet ikke Fæstegods. Dette

Forhold udvikledes yderligere, da Kronen, som jo ejede en væsentlig Del af Nordslesvig, besluttede sig til at udparcelere sine Domæner her og i Angel, hvor de dog ikke var saa talrige, og i Løbet af de følgende Aartier fuldførtes denne vigtige Reform, der i saa høj Grad bidrog til at skabe den selvfølende Bondestand, som senere blev Marven i Nordslesvigs Danskhed.

Naturligvis maatte den humane Indstilling i det 18. Aarhundredes sidste Halvdel finde, at Livegenskabet var en Institution, som havde overlevet sig selv. *A. P. Bernstorff*, som fra 1772 var Præsident for tyske Kancelli, der havde Hertugdømmernes Sager under sig, søgte ad Frivillighedens Vej at faa Godsejerne til at *ophæve Livegenskabet*, hvad da ogsaa skete mange Steder. Men først ved Loven af 1804 ophævedes det de sidste Steder, hvor det endnu fandtes.

I Sønderjylland som i det øvrige Danmark var den største Hindring for en virkelig Forbedring af Landbruget *Landsbyfællesskabet*. Allerede i det 17. Aarh. begyndte imidlertid paa privat Initiativ *Udskiftningen* i Sønderjylland, men først i 1766 udstedtes den første Forordning til Fremme af Udskiftningen. For at en hel Landsbys Jorder kunde udskiftes, krævedes det imidlertid, at 2/3 af Gaardmændene ønskede det, og det gik derfor trevint, indtil en ny Forordning af 1770 i væsentlig Grad gjorde det lettere at faa gennemført Udskiftningen, og i de følgende Aar tog Bevægelsen Fart.

Der var dog en væsentlig Forskel paa Udskiftningen i Sønderjylland og i Kongeriget. I Sønderjylland forblev i Almindelighed Gaardene paa deres gamle Plads, og mange af Jorderne laa derfor spredt og i lang Afstand fra Gaarden. Saa længe man drev Landbrug, som det var Skik i Sønderjylland, først og fremmest med store indhegnede Græsgange for Kvæget, idet man lagde særlig Vægt paa Mejeribrug og Opfedning af Stude, gjorde dette ikke noget, men da efter Genforeningen det nordslesvigske Landbrug blev lagt om til kongerigske Metoder, var den uheldige Udskiftningsform en af de væsentligste Hindringer for Landbrugets Rentabilitet.

Aandsliv og Sprog i det 18. Aarhundrede.

Inkorporeringen i 1721 efterfulgtes ikke af en administrativ Indlemmelse i Kongeriget. Stort set forblev Forholdene, som de var, og den danske Konge gjorde intet, hverken for at fremme Bruget af det danske Sprog eller for at slette Skellet ved Kongeaaen. Det

sidste kan man bebrejde ham, det første næppe. Den moderne Nationalfølelse var et ukendt Begreb; Samhørigheden byggede paa Troskaben mod Kongen. At Kongerne talte nok saa meget Tysk og Fransk, var der efter Tidens Tankegang intet mærkeligt i. Selveste den store Preusserkonge Frederik II talte jo overvejende Fransk.

Sønderjylland styredes ganske vist fra København, men sammen med Holsten fra det *tyske Kancelli*; det officielle Sprog var saaledes rent tysk. I kirkelig Henseende stod Hertugdømmerne (indtil 1773 Holsten delvis, derefter fuldtud) under en fælles Superintendent, der ligesom de højere gejstlige altid var Tysker. Undtaget herfra var dog, som tidligere nævnt, Tørring Len og Als og Ærø, der i kirkelig Henseende hørte under Kongeriget. *Kirkesproget* var som tidligere Dansk i Nordslesvig, Højtysk i Mellem- og Sydslesvig; dog prædikedes der i enkelte Sogne i Mellemslesvig af og til paa Dansk, ligesom man ogsaa fandt Sogne i Nordslesvig, hvor der stundom holdtes tysk Prædiken. I de nordslesvigske Købstæder var stadig de vigtigste Gudstjenester tyske. At Befolkningen enkelte Steder protesterede mod det tyske Kirkesprog hjalp intet.

Skolesproget fulgte stort set Kirkesproget. Mens dette ingen større Betydning havde tidligere, da Skoleundervisningen i Landsbyerne var elendig, ændredes Forholdet i et 18. Aarhundrede med dets stigende Interesse for Folkeoplysningen. Men selv de Lærere, som underviste paa Dansk, havde i Almindelighed faaet deres Undervisning paa *det tysksprogede Tønder Seminarium*. I de nordslesvigske Købstæder undervistes der overvejende paa Tysk, ja selv Haderslev Latinskole var tysk.

Alligevel kan man i det 18. Aarhundrede mærke, hvorledes dansk Aandsliv begynder at faa større Betydning end før. Tidligere var det sjældent, naar en Videnskabsmand eller Digter droges mod Nord, i det 18. Aarhundrede blev det meget almindeligt, og Sønderjylland gør nu for første Gang i lange Tider en betydelig Indsats i dansk Kulturliv. Nævnes maa her først og fremmest de tre Brødre *Brorson*, „det rare Kløverblad“ fra Randrup Sogn ved Tønder. Betydeligst var *Hans Adolph Brorson*, der som Kapellan i Tønder skrev sine berømte Salmer, af hvilke „Her vil ties, her vil bies“ fik en Betydning som ingen anden Salmé i Sønderjyllands Trængselstid. Sammen med *Erik Pontoppidan*, der vel ikke var født Slesviger, men som i mange Aar var Præst paa Als, og som var den første, der skrev om det danske Sprog i Sønderjylland, repræsenterer de *den*

danske Pietisme, der vel var præget af Bevægelsen sydfra, men som dog bevarede sit danske Væsen.

Stor Betydning havde det, at *Christian VI* i 1743 opfordrede de slesvigske Studenter til at studere i København; talrige fulgte Opfordringen, og det har sikkert haft sin Betydning for mange af Oplysningstidens Præster, at de havde levet deres Ungdomsaar i Danmarks Hovedstad. Da man ved Mageskiftet i 1773 gennemførte *Studietvang* ved *Kieleruniversitetet*, svandt imidlertid denne Forbindelse hen.

Den nationale Vækkelse, som mærkedes i Danmark i Slutningen af det 18. Aarhundrede, sporedes ikke i Sønderjylland. Et mærkeligt Vidnesbyrd om, at de to Sprog nu var blevet hinanden jævnbyrdige som Kultursprog, ser man dog af, at den i 1744 i Slesvig By fødte *Werner Abrahamson*, skønt hans Modersmaal var Tysk, indskrev sit Navn i den danske Litteraturs Historie som en af de første bevidst danske nationale Digtere.

Sproglig set var der ved Aar 1800 ikke sket nævneværdige Forskydninger siden Reformationstiden. Ganske vist var de sidste Rester af dansk Sprog forsvundet i Svansen, men til Gengæld havde det danske Sprog i Vestslesvig vundet Terræn paa Bekostning af Frisisk, som ogsaa var blevet fortrængt af Plattysk i Ejdersted. Den lille tysktalende Enklave, der skabtes i Christiansfeld ved Oprettelsen af Herrnhutermenigheden, fik ikke større Betydning.

Den nationale Vækkelses Aarhundrede.

Patriotisme og Nationalfølelse.

Slutningen af det 18. Aarhundrede er *Kosmopolitismens Tidsalder*; de tre Folk, Danskere, Nordmænd og Tyskere følte sig som eet. 1784 skrev Borgmesteren i Slesvig, at alle Danmarks Indbyggere, hvad enten de taler Dansk eller Tysk, føler sig som Brødre: „Er vi ikke alle Led i een stor Kæde? af een Familie, der har at glæde sig ved samme faderlige Kærlighed og Omsorg fra Regentens Side?“ Og faa Aar efter sang Heinr. Harries.

O, Dania! Was glüht bei deinem Namen,
mir Wang und Busen durch!
Ha! es ist Dänenstolz — es ist die Liebe
zu dir — mein Vaterland!

Det 18. Aarhundredes Patriotisme var saaledes vidt forskellig fra vor. Nutidens Nationalbevidsthed er nøje knyttet til *Folket og Sproget*; den gaar ud over Grænserne og omfatter alle, der føler og tænker dansk. Lige saa lidt som Grænsepælene nationalt skilte Danske Nord og Syd for Kongeaaen efter 1864, lige saa lidt skiller de i Dag Sydslesvigs Danske fra det øvrige Folk. Følelsen af at være „en Gren af den danske Stamme“ er stærkere end den statslige Adskillelse. Men i gamle Dage var Nationalfølelsen bundet til Statens Omraade og til Kongens Person.

I Slutningen af det 18. Aarhundrede møder man dog Varsler om,

at en ny og dybere Opfattelse af Nationaliteten er ved at trænge igennem, men først *Romantikken* i det 19. Aarhundredes Begyndelse bringer den nye folkelige Nationalbevidsthed til Sejrr. Hertil bidrog Romantikernes Interesse for Forfædrenes Sange og for den gamle Gudeverden; men i lige saa høj Grad skyldes den de storpolitiske Storme, som gik over Europa. Napoleons Forsøg paa at gøre sig til Europas Herre affødté en voldsom national Bevægelse. I Tyskland fik den sit stærkeste Udtryk i Fichtes „Taler til den tyske Nation“. I Danmark var det ikke mindst Ulykkerne i 1807, som gav Nationalfølelsen Mæle i Digte som Oehlenschlägers „Underlige Aftenlufté“ og Grundtvigs „Maskeradeballet i Danmark“ og Indskriften paa Oddens Mindesten.

Vaagnende Modsætning mellem Dansk og Tysk.

Omkring Aar 1800 spirede de første Modsætninger frem mellem Dansk og Tysk i Hertugdømmerne. I *Fritz Reventlow* til Emkendorf i Holsten havde Ridderskabet fundet en højt begavet Fører. I romantisk Begejstring for Ridderskabets gamle Rettigheder rejste han Kravet om, at *Landdagen*, som ikke havde været sammenkaldt siden 1712, atter skulde møde og hævde sin Skattebevillingsret, et Krav, som naturligvis blev afvist fra Regeringens Side. Bitterhed over „krænkede Rettigheder“ og Følelse af Tilsidesættelse var sikkert den egentlige Baggrund for de Ridderskabsmedlemmer, som sluttede op bag Fritz Reventlow, og denne Bitterhed blev ikke mindre, da den danske Regering i 1806 efter det tysk-romerske Riges Sammenbrud *inkorporerede* Holsten og paatænkte Gennemførelsen af større Ensartethed inden for Monarkiet, blandt andet Indførelsen af Danske Lov i Hertugdømmerne.

At Danmark i Napoleonskrigene blev tvunget ind paa Frankrigs Side blev skæbnesvangert for Helstaten. Først og fremmest paa Grund af *Tabet af Norge i 1814*, hvorved Forholdet mellem Monarkiets nordiske og tyske Befolkning forrykkedes til Fordel for den sidste, yderligere forstærket ved Erhvervelsen af det lille tyske Hertugdømme *Lauenborg*. Men dernæst fordi den tyske Rejsning i 1813 nødvendigvis maatte skabe Sympati blandt Hertugdømmernes tyske Befolkning, ikke mindst blandt Studenterne og Universitetslærerne i Kiel, hvis Fører var Professor *Fr. Chr. Dahlmann*, som tillige var Sekretær i det staaende Udvalg (fortwährende Deputation), som siden 1775 varetog det slesvigske og det holstenske Ridderskabs fælles Interesser. Betegnende nok holdt Dahlmann i 1815

en Festtale i Anledning af Slaget ved Waterloo, der jo set fra et dansk Synspunkt maatte betragtes som en Ulykke.

I 1815 dannedes *det tyske Forbund*, og Frederik VI tiltraadte det som Hertug af Holsten. I Forbundsforfatningen var der givet et Løfte til de tyske Stater om Indførelse af *raadgivende Stænder*, og Ridderskabet benyttede sig heraf til at rejse Kravet om, at den gamle Landdag, som aldrig formelt var ophævet, anerkendtes som Holstens Stænder; mærkværdigvis lykkedes det Dahlmann at faa ikke faa Indbyggere i de sønderjydske Købstæder til at underskrive et Andragende om, at en saadan Forfatning ogsaa skulde omfatte Slesvig, skønt man paa Forhaand kunde regne med, at det blev Adelen, som fuldtud kom til at dominere. Da Regeringen afviste Kravet, indankedes det for det tyske Forbund, som i 1823 svarede, at Slesvigs Forhold ikke vedrørte Forbundet, og at det maatte staa Kongen frit for, naar han vilde opfylde Forbundsforfatningens Løfte om Indførelse af Stænder.

Ved Siden af denne Utilfredshed fandtes der ogsaa en betydelig Harme paa Grund af, at den *Bankhæftelse*, som man i 1813 havde maattet indføre paa al fast Ejendom for at skabe et nyt Møntsystem, hvilede haardest paa Hertugdømmerne; dette var for saa vidt rigtigt, men man glemte, at Skatterne i Kongeriget var betydelig tungere end Syd for Kongeaaen. I 1818 løstes Spørgsmaalet ved, at der oprettedes en særlig *Bank i Altona* for Hertugdømmerne, men senere fremhævede man stadig fra slesvigholstensk Side den Uret, der var begaaet, og krævede en Erstatning.

Den liberale Slesvigholstenisme.

I Juli 1830 brød *Revolutionen ud i Paris*; overalt i frisindede Kredse glædede man sig over, at Frankrig nu fik en friere Forfatning; især mærkedes der fra denne Tid i yngre Akademikerkredse en voksende liberal Bevægelse.

Blandt de unge tyskdannede Embedsmænd, der i Kiel var blevet paavirket af Dahlmann, og som derfor paa Forhaand var sympatisk stemt over for de nye Tanker, var *Friseren Uwe Jens Lornsen* fra Sild. Han havde studeret i Jena og var blevet grebet af den radikalt nationale Burschenschaftbevægelse. I 1830 var han, der havde været ansat i det slesvig-holstensk-lauenborgske Kancelli, som det tidligere tyske Kancelli nu hed, blevet udnævnt til Landfoged paa sin Fødested. Han lagde Vejen til sit nye Embede om ad Kiel, hvortil han kom i Slutningen af Oktober.

Her henvendte han sig til en Række Mænd, mest yngre Akademikere, for at faa deres Støtte til at rejse Kravet om en liberal Forfatning, og paa et Møde oplæste han den Pjece „*Über das Verfassungswerk in Schleswig-Holstein*“, som derefter i 8000 Eksemplarer spredtes ud over Hertugdømmerne. I dette lille Skrift opstiller Lornsen *den liberale Slesvigholstenismes Program*: 'Indførelsen af en fri Forfatning fælles for Hertugdømmerne; Forbilledet skulde være den norske Ejds voldforfatning. Slesvig skulde indlemmes i det tyske Forbund, og Forbindelsen mellem Hertugdømmerne og Danmark skulde indskrænkes til en ren Personalunion. „Kun Konge og Fjende skal være os fælles,“ erklærede Lornsen.

Nogen Betydning for Indførelsen af de raadgivende Provinsialstænder havde Lornsens Skrift næppe. Beslutningen var allerede taget af Frederik VI og hans Raadgivere efter Henstilling fra den østrigske Gesandt paa Forbundsdagen. I 1834 forelaa den endelige Stænderordning, ifølge hvilken der skulde oprettes fire Stænderforsamlinger, i *Roskilde, Viborg, Slesvig og Itzehoe*. Selv om Sammensætningen var forholdsvis demokratisk sammenlignet med f. Eks. Preussens Provinsialstænder, var Sammensætningen i Slesvigs Stænder dog saaledes, at Ridderskab og velhavende Borgere afgjort dominerede, mens Bondebefolkningen, der jo overvejende var dansk, kun var svagt repræsenteret.

Christian Paulsen.

Blandt de talrige Skrifter, Lornsens Pjece affødte, hæver et enkelt sig højt over de andre, Professor *Christian Paulsens* „*Ueber Volksthümlichkeit und Staatsrecht des Herzogthum Schleswig*“.

Christian Paulsen var en flensborgsk Købmandssøn, født i 1798. I hans Barndomshjem taltes der kun Tysk, men Dansk lærte han af Tjenestefolkene. Kun 10 Aar gammel sendtes han til den berømte Kostskole Schnepfenthal i Thüringen, og hele hans Uddannelse, til han var 22 Aar gammel, foregik i Tyskland. Men blandt sine tyske Kammerater paa Kostskolen blev han sig sin Danskhed bevidst. Og denne Danskhedsfølelse var ikke den Patriotisme, der altid havde præget det kongetro Flensborg; men det var *en moderne dansk Nationalfølelse* knyttet til Sproget og Bevidstheden om den fælles Rod. Hans Dagbog fra Kostskolen og senere fra Gymnasiet og Latinskolen er et af Relikvierne i den danske Bevægelses Historie, skrevet først paa Tysk, senere paa Dansk, og den viser Paulsens nationale Udvikling.

I Slutningen af 1821 rejste han til København for her at tage sin Embedseksamen og bagefter den juridiske Doktorgrad. I et Foredrag, han under sit Ophold i Hovedstaden holdt i Studenterforeningen om „Retsvidenskaben“, siger han — og Ordene er som en Indledning til hele hans senere Forfatterskab:

„Født i et Land, der i ældre Tider var en umiddelbar og nu i det mindste en middelbar Del af de Danskes Rige, født i en Egn, hvor det danske Sprog endnu i Almuens Mund lever, hvor saa meget andet, som Fjordes og Byers og Landskabers Navne, viser hen til den danske Oprindelse, har jeg aldrig kunnet miskende vort Slægtskab med de Danske i det nu saakaldte egentlige Danmark. Skønt altsaa det tyske Sprog ved den femhundredaarige nøje Forbindelse med tyske Lande har tildels fortrængt det danske i mit Fædreland ... er jeg dog forbleven Sønderjyde i Hjertet...“

I 1826 blev Paulsen Professor i dansk og slesvigsk Ret i Kiel, og han var blandt de Mænd, Lornsen henvendte sig til for at faa Støtte, men i Modsætning til sine Universitetskolleger gav han blankt Afslag. Nu udsendte han i Begyndelsen af 1832 sit Svar paa Lornsens Skrift. Han protesterede mod, at denne gaar ud fra „Slesvig-Holsten som en Provins af Tyskland“; „ligesom om Slesvig blot var en Halvdel af det tyske Holsten uden nogen Tilknytning til Danmark og det Danske, som om der for Slesvig kun gaves en tysk Frihed, for hvilken vor Ordfører er blevet begejstret paa de tyske Universiteter!“

Derefter gennemgaar han Sønderjyllands statsretslige Historie og vender sig mod Sproget. Han fastslaar, at der intet sprogligt Skel findes mellem Nørre- og Sønderjylland. Sproget er et Folks største Helligdom, og i det afspejler Folkekarakteren sig; det er unaturligt, naar den danske Del af Folket betjener sig af et andet Sprog end deres Fædres, ja endog foragter det; for det Folk, som opgiver sit Modersmaal, sønderriver derved sin inderste Livstraad. Fortidens Sagn og Sange forstummer, og de Benævnelser, som Forfædrene har givet Steder og Marker, bliver uforstaaelige. Saaledes er det gaaet i det sydlige Angel, og hvis denne Ulykke ikke skal ramme det øvrige Sønderjylland, maa Regeringen gribe ind. Hvor Kirkesproget er Dansk, bør der ogsaa være dansk Retssprog; i Mellemslesvig maa man indføre dansk Skolesprog, for saa lidt efter at gaa over til at benytte Dansk i Kirken og Retssalen.

Større Opsigt vakte Paulsens Skrift ikke; kun enkelte, blandt dem *Orla Lehmann*, blev klar over den truende Fare. Regeringen

foretog sig intet; og saa længe Nordslesvigerne ikke selv krævede Tilstanden ændret, kunde man vel ogsaa daarligt forlange, at Kancelliet skulde røre ved dette ømtaalelige Spørgsmaal. Frederik VI havde gjort det i 1810, men hans Reskript om Indførelse af dansk Kirke-, Skole- og Retssprog, hvor Dansk var Folkemaal, var blevet henlagt.

Christian Flor.

Der maatte altsaa rejses en Bevægelse i Nordslesvig; men Paulsen var Studenterkammerets, ikke Agitationens Mand. Til alt Held havde han da ved sin Side sin Kollega Professor *Christian Flor*, der i den sønderjydske Danskhes Historie altid vil staa som den store Vækker og Organisator, den, der banede Vejen ved sin utrættelige Energi, sin flammende Begejstring for Danmarks Sag og ved sin forunderlige Evne til at gøre de smaa og svage til tapre og dygtige Forkæmpere for den fælles Sag.

Christian Flor var født i København i 1792 af norske Forældre; ligesom Grundtvig blev ogsaa Flor nationalt vakt af Begivenhederne i 1807, og i 1814 meldte han sig frivilligt til den forventede Kamp om Norge. Flor studerede Teologi, men Litteraturen var hans store Interesse, og i 1826 udnævntes han til Professor i dansk Litteratur i Kiel. Stærkt grebet af Grundtvig blev det hans Livs Opgave at vække den danske Folkeånd i Nordslesvig, og fra 1836 og til Tre-aarskrigens Udbrud træffer vi ham stadig paa Rejse i Nordslesvig, ridende paa sin graa Skimmel og opsøgende de faa Mænd, der havde vist Forstaaelse for det danske Sprogs Kamp. Der er i disse Aar næsten ingen Begivenheder i Nordslesvig, hvor Flor ikke har en Finger med i Spillet.

Sprogsagen.

Ved det første Valg til *de raadgivende Stænder* i Slesvig var det overvejende tyskdannede Embedsmænd og Adelige, som valgtes. Skillelinien havde ikke været national, men politisk. De Konservative lededes af *Hertug Christian August af Augustenborg*, en kynisk beregnende Aandsaristokrat, uden større Forstaaelse for den nye Tid, men parat til at spænde hvemsomhelst foran sin politiske Vogn. Over for ham stod som de Liberales Fører *Haderslevkømanden Peter Hiort Lorenzen*, en fremragende Debattør, velbevandret i fransk og engelsk Politik og glødende Demokrat. Overbevist som

han var om, at Slesvig snarest vilde faa en fri Forfatning i For-
ening med Holsten, var han *den liberale Slesvigholstenismes selv-*
skrevne Fører. Det mærkelige er, at disse to Mænd, der hver for sig
paa saa afgrende Vis skulde komme til at gribe ind i den nationale
Kamp, begge havde deres Rod i det 18. Aarhundredes Idealer uden
større Forstaaelse for den folkelige Nationalfølelse, som var det 19.
Aarhundredes mægtigste Kraft.

Udfra et nedarvet Modsætningsforhold til de tyskdannede Em-
bedsmænd, der oftest stod Hertugen nær, sluttede den lille Gruppe
nordslesvigske Bønder med den stovte *Nis Lorenzen* i Spidsen sig
nærmest til Hiort Lorenzens liberale Slesvigholstenere.

Da Stænderne samledes i 1836, mente Paulsen og Flor, at Tiden
nu var inde til at rejse *Sprogsagen*. Paulsen fik en Række nordsles-
vigske Bønder til at indsende Andragender om at faa dansk Rets-
sprog i Nordslesvig. Men det store Slag skulde slaas i Stænderne.
Her tog Nis Lorenzen Ordet og holdt en Tale, skrevet af Flor, i
hvilken han foreslog, at Dansk skulde indføres som Retssprog i
Nordslesvig.

Først i 1838 kom Forslaget til Behandling, og med et beskedent
Flertal vedtog Forsamlingen Lorenzens Forslag.

Noget øjeblikkelig Resultat kom der dog ikke ud af Stændernes
Vedtægelse. Frederik VI var en gammel Mand, som ikke ønskede
mere Uro end højst nødvendigt, og først da Christian VIII besteg
Tronen i 1839, blev Sagen for Alvor taget op. Den 28. Maj 1840
kom da det berømte *Sprogreskript*, ved hvilket der indførtes dansk
Retssprog overalt, hvor Dansk var Kirkesprog.

Den danske Presse i Sønderjylland.

Naar Sønderjyllands dansktalende Befolkning endnu ikke var
blevet sig sin Danskhed bevidst, skyldtes det ikke mindst, at den
gennem Aarhundreder havde været vant til kun at tænke paa
Dagen og Vejen, uden Kendskab til dansk Aandsliv, uden Adgang
til en dansk Presse og dansk Litteratur.

Flor var allerede tidligt blevet klar over, at Skabelsen af en
dansk Presse var en absolut Nødvendighed; men det var ikke let at
finde de rette Folk; Akademikere, som i Kongeriget fuldstændig
dominerede Pressen, var jo i Sønderjylland for største Delen tysk-
dannede; af dem kunde man ikke vente sig megen Hjælp.

I 1837 fik Flor Forbindelse med to unge Haderslevborgere, *Urte-*
kræmmer Peter Chr. Koch og *Bogbinder Niels Chr. Nissen*, som

begge paavirkede af Chr. Paulsens Skrifter var glødende begejstrede for Danskhedens Sag. Desværre døde Nissen kort efter, og det blev da Koch, som blev den haderslevske Danskheds Fører. Han var en mærkelig Mand, som havde altfor mange Talenter til at blive bag sin Disk. Han havde læst meget, men noget tilfældigt, og selv havde han en lille poetisk Aare, han tegnede og malede, ja fuskede endda lidt som Opfinder.

Allerede i 1836—37 syslede Koch med Tanken om at udgive et dansk Ugeblad; oprindeligt havde han tænkt sig det som rent oplysende uden noget nationalt Formaal, men Nissen aabnede hans Øjne for Nødvendigheden af at arbejde for et større Maal end det rent folkeoplysende.

Flor var i Begyndelsen ikke særlig begejstret for den temmelig originale Koch, men til alt Held var der ikke andre, som vilde paa tage sig Opgaven. Nogen let Sag var det imidlertid ikke paa den Tid at faa Lov at udgive en Avis i Sønderjylland. Man skulde have Tilladelse til at bringe Avertissementer, politiske Nyheder og Efterretninger, til at oprette et Trykkeri, ja selve Udgivelsen var endog et Privilegium. Ved sejt Udholdenhed og Støtte af *Tronfølgeren Prins Christian* lykkedes det imidlertid endelig Koch at faa den nødvendige Tilladelse; dog havde han hverken Lov at bringe Avertissementer, politiske Nyheder eller at sende Bladet med Posten for nedsat Pris. Alligevel tog han fat, og den 15. Juni 1838 — paa Valdemarsdagen — kom første Nummer af „*Dannevirke*“.

Hurtigt blev Bladet, som Flor var en Slags Overredaktør og Raadgiver for, et glimrende Vaaben i den nationale Kamp; frisk og livligt var det skrevet og indeholdt en passende Blanding af Underholdning, Oplysning og nationale Artikler. Efter et Par Aars Forløb udkom det to, senere tre Gange om Ugen, og dets Format blev større; samtidig fik det Lov at bringe Avertissementer, fik nedsatte Postpenge, og til Slut fik Koch Lov til selv at oprette et Trykkeri.

En af de første, der sendte en Artikel til „*Dannevirke*“, var den lamme *Urmager Frederik Fischer* fra Aabenraa; den sluttede med de berømte Ord: „*Danske er vi, dansk tænker og føler vi, som Danske har vi Navn i Fortiden og er kendt over hele Kloden.*“

Fischer var ligesom Koch en Mand, der ved selvstændig Læsning havde maattet erhverve sig sine Kundskaber. Men han var naaet forbavsende vidt. Især var han en betydelig Astronom, og naar økonomiske Trængsler og anden Modgang gjorde ham Livet surt,

rokkede han paa sin Skammel op ad Trapperne til sit hjemmelavede Observatorium, hvor han fandt Trøst i Studiet af Stjernernes Gang.

I Slutningen af 1839 fik Fischer Tilladelse til at udgive et Ugeblad for Aabenraa; de første Numre kom paa Tysk, men derefter slog han over i Dansk. „*Aabenraa Ugeblad*“ var vel en uanselig Tryksag maalt med vor Tids Øjne, og selv „*Dannevirke*“ var et stateligt Blad ved Siden af det. Dertil kom, at Aabenraa, der i gammel Tid havde været gottorpsk Omraade, ikke paa Forhaand var nær saa velvilligt stemt over for et dansk Blad som Haderslev. Alligevel fik Fischer og hans Blad den største Betydning for Danskheden i Aabenraa, og naar den tidligere nationalt ligegyldige By i 1848 viste sin Danskhed, var det ikke mindst den lamme, fattige Urmagers Skyld.

Det tredie dansksindede, men ikke dansksprogede Blad blev „*Flensburger Zeitung*“, som fra 1840 udgaves af Bogtrykker *Kastrup* i Flensborg, skrevet paa Tysk, fordi den største Del af Byens Befolkning jo talte dette Sprog.

Ved Siden af den danske Presse opstod der smaa danske Bog-samlinger, der fra København sendtes til alle Egne af Nord- og Mellemlesvig. Var der end nogle, der ikke fandt Laanere, det store Flertal bidrog mægtigt til at skabe dansk Læselyst og vise, at vi havde en Litteraur, som meget vel kunde staa Maal med den tyske, og som i Folkelighed overgik den.

Christian VIII.

Trediverne havde endnu været præget af de patriarkalske Forhold under Frederik VI, den gamle Landsfader, som næsten alle elskede, selv om man nok fandt, Udviklingen var gaaet lidt i Staa. Med Forventning saa man hen til Tronfølgeren, Prins Christian. Det var jo ham, som i 1814 havde givet Norge Ejdsvoldforfatningen, og ham, der havde støttet den danske Bevægelse i Nordslesvig og mere end nogen anden havde Æren for, at „*Dannevirke*“ kunde udkomme. Men Forventningerne blev skuffede. Kongen mente ikke, at Folket endnu var modent til en fri Forfatning, og selv om han følte den varmeste Sympati for det danske Sprogs Kamp i Sønderjylland — faa Maaneder efter sin Tronbestigelse udstedte han Sprogreskriptet — betragtede han det dog som sin vigtigste Opgave at holde Monarkiet sammen. Derfor søgte han at slaa Bro mellem de to Nationaliteter; skiftevis gav han Indrømmelser til begge Sider i

det Haab, at han lidt efter lidt kunde skabe den Ligestilling mellem de to Sprog i Sønderjylland, som ogsaa han fandt ret og rimelig. Men det tragiske var, at Striden mellem de to Nationaliteter var blevet saa tilspidset, at der nu kun gjaldt et „enten — eller“, ikke et „baade — og“.

Augustenborgernes Arvekrav.

Den, der først og fremmest lagde en Torpedo under den danske Helstats Ark, var *Hertug Christian August af Augustenborg*. I 1837 udgav han i Halle et lille Skrift, i hvilket han hævdede, at Kongeriget og Hertugdømmerne ikke havde samme Arvefølge. I Danmark gjaldt Kongelovens Arvefølge, hvorefter, naar Frederik VII's Mandsstamme uddøde, Kronen skulde gaa over til den nærmeste kvindelige Slægtnings mandlige Arving; i Hertugdømmerne var denne Arvefølge derimod ikke blevet indført — han underkendte altsaa Betydningen af Inkorporeringen i 1721 — og her gjaldt den rene mandlige Arvefølge. Da der var al Udsigt til, at Frederik III's Mandslinie vilde uddø med Tronfølgeren Prins Frederik, vilde Hertugdømmerne saaledes tilfalde Huset Augustenborg.

Hiort Lorenzens Overgang til det danske Parti.

Indtil da havde Haderslevkøbmanden *Peter Hiort Lorenzen* været Slesvigholstenernes Fører; han var først og fremmest Slesviger, og hans Holdning var dikteret af, hvad han mente gavnede hans snævrere Fædreland Slesvigs Interesser; men han var Demokrat ud til Fingerspidserne, ønskede ikke at lade sig spænde for den aristokratiske Hertugt Vogn. For ham var den frie Forfatning Hovedsagen, og da han netop gennem en Brevveksling med den danske Liberalismens Fører *Orla Lehmann* blev overbevist om, at politisk Frihed snarere lod sig opnaa i Tilknytning til Danmark, forlod han Slesvigholstenismen og sluttede sig til den danske Bevægelse. At det politiske var Hovedsagen er givet, men da han lærte den danske Bevægelse nærmere at kende, forstod han ogsaa, at han nationalt set hørte hjemme her. I 1840 nedlagde han da sit Mandat som Stænderdeputeret, men valgtes atter til Samlingen 1842 som dansk.

„Han vedblev at tale Dansk“.

For hvert Aar, der gik, uddybedes Modsætningen mellem Dansk og Tysk, og i 1842 kom det da til det afgørende Brud. Den ivrige

Slesvigholstener *Advokat Gülich* foreslog i Stænderne, at Dannebrog skulde afskaffes som Flag i Hertugdømmerne, og at Mærket „*Dansk Ejendom*“ skulde fjernes fra deres Skibe, og i Motiveringen herfor udraabte han: „*Bort med dette Trældommens Mærke!*“

Nu flød Bægeret over. Efter en natlig Samtale med Professor Flor tog Hiort Lorenzen den 11. November 1842 Ordet i Stænderne paa Dansk. Han forespurgte, om Taler, som holdtes paa dette Sprog, kunde regne med at blive ført til Protokols ligesom de tyske. Slesvigholstenernes voldsomme Forbitrelse slog ham i Møde. Selv skildrer han Stemningen saaledes:

„Nogle skreg, at de ikke forstod mig, andre at de fremtidig ikke vilde svare mig. Jeg stod hele Tiden med korslagte Arme og svarede koldt og skærende: Hvem, der ikke vilde svare mig, gjorde bedst i at vige deres Sæde. Falck (Forsamlingens Præsident) brugte til sidst Magten, forbød mig at tale og hævede Mødet. I Morgen gaar Dansen paany. Jeg vil hverken vakle eller vige, komme, hvad der vil.“

I Stændernes Protokol er Hiort Lorenzens Tale refereret, et Vidnesbyrd om, at Protokolføreren udmærket forstod Dansk, men da Stænderne ved det følgende Møde nægtede at godkende Protokollen i denne Form, stregedes Hiort Lorenzens Ord ud, og i Stedet blev der skrevet de berømte Ord: „*Den Deputerede for Sønderborg blev ved at tale Dansk.*“

Sagen blev nu skudt ind under Kongens Afgørelse. Christian VIII havde vel Sympati for den danske Bevægelse i Nordslesvig, men ikke for Hiort Lorenzen, som var ham for „demagogisk“. Den 2. December kom da Kongens foreløbige og alt andet end klare Afgørelse. Det hed heri, at de „dansktalende Deputeredes“ naturlige Rettigheder var blevet krænket ved, at man havde nægtet at protokollere danske Taler, men samtidig fik Hiort Lorenzen en Irettesættelse for sin Optræden og underhaanden en Henstilling om at undlade at tale Dansk. Dette var jo i Virkeligheden ingen Afgørelse, og først i 1844 kom da det saakaldte „*Sprogpattent*“, i hvilket Kongen fastslog, at de Deputerede, som „ikke føle sig det tyske Sprog tilstrækkeligt mægtige“, havde Lov at holde Taler paa Dansk, en Afgørelse, som vel kunde hjemle de andre nordslesvigske Stændermænd Ret til at benytte deres Modersmaal, men ikke Hiort Lorenzen, som gennem adskillige Aar havde været en fremragende Debattør paa Tysk.

Følgerne af Hiort Lorenzens Tale.

Med Rette betragtes Hiort Lorenzens Tale som *en skelsættende Begivenhed i Nationalitetskampens Historie*. Nord for Kongeaaen havde hidtil kun faa været klare over Betydningen af Danskhedens Kamp i Sønderjylland. Nu forstod man, at den vedrørte hele det danske Folk. Utvivlsomt havde Viborg Stænder Størstedelen af Nationen bag sig, da de protesterede mod den Behandling, det danske Sprog havde faaet i Slesvig Stændersal. Først og fremmest tog de Liberale til Orde for Danskheden i Sønderjylland — det er paa denne Tid Partiet bliver *det nationalliberale Parti*, hvis Program bliver en fri Forfatning for Danmark og Slesvig i Fællesskab (Ejderpolitikken) og en nærmere Forbindelse med de nordiske Brødrefolk. Paa Studentermødet i Uppsala i 1843 pegede Skandinavismens betydeligste Talsmænd *Carl Ploug* paa, at *Grænsekampen i Sønderjylland ikke blot var Danmarks, men hele Nordens Sag*.

Men naturligvis mærkedes Følgerne af Hiort Lorenzens Tale stærkest i Sønderjylland. I Februar 1843 fejredes han i *Sommersted Kro*, indbudt af nordslesvigske Bønder, og ved denne Lejlighed holdt den unge *Laurids Skau* fra Sommersted den første af sine berømte Taler; disse var vel i de første Aar skrevet af Flor, men det var Skau, som med straalende Veltalenhed gav dem Mæle.

Ved Sommermødet kunde *Møller Staal* fra Taarning Mølle meddele, at en Kreds af Mænd havde købt Toppen af *Skamlingsbanken*, det højeste Punkt i Sønderjylland, og at man hvert Aar agtede at holde en Folkefest til Minde om Sprogeskriptet.

Der staar en egen Glans over *det første Skamlingsbankemøde*, som holdtes i forrygende Blæst den 18. Maj 1843. 6000 Mennesker var mødt op til dette det første store danske Folkemøde næst efter Blichers Himmelbjergfester. Her talte Laurids Skau med betagende Kraft om Modersmaalets Betydning, og han sluttede med at tale om den Hundæresfølelse, som giver sig Udslag i, at man kryber for Folk, som taler et andet Sprog. „Men Sprogeskriptet af 14. Maj 1840 giver os et bedre Lys om, hvad der er den sande Ære, og de, som hidtil har sat deres Stolthed i at følge i Halen paa deres Overmænd, vil vel efterhaanden komme til at erkende, at det er hæderligere at gaa i Spidsen for deres Ligemænd og mindes, at Slesvigernes Vaaben ikke er en Abekat, men en Løve!“

For første Gang havde her en ung Bonde talt til en stor offentlig Forsamling, og Laurids Skau blev hurtigt en af det unge Danmarks mest forgudede Mænd.

Og ved det første Skamlingsbankemøde talte den gamle Foregangsmand inden for Industri og Landbrug, Bøndernes varme Talsmand i Roskilde Stændersal, *Kammerraad Dreusen fra Strandmøllen*, og han overrakte Hiort Lorenzen et Sølvdrikkehorn forarbejdet af „gode danske Markstykker“, som var indsamlet over hele Landet. Paa Hornet var Hiort Lorenzens Billede og Indskriften „*Han ved blev at tale Dansk*“.

Kort efter Skamlingsbankemødet stiftedes „*den slesvigske Forening*“ med den stovte *Hans Nissen* fra Hammelev som Formand, og Foreningen fik hurtigt betydelig Tilslutning især af Bønderne i Haderslev Amt.

Et andet Skamlingsbankemøde.

I 1844 holdtes paa Amerikas Frihedsdag den 4. Juli det andet Skamlingsbankemøde, som samlede omkring 10,000 Mennesker, af hvilke mange var kommet fra Kongeriget. Foruden Laurids Skau og de andre nordslesvigske Førere talte her Lederne af den nationalliberale Bevægelse med *Orla Lehmann*, *Ploug* og *Professor H. N. Clausen* i Spidsen; men størst Betydning havde dog *Grundtvigs* store Tale, holdt i Anledning af Højskolen i Rødding, som netop stod foran sin Aabning.

Rødding Højskole er den ældste i Danmark og dermed i hele Verden. Den begyndte under beskedne Forhold paa en Bondegård i Rødding, ledet af den ildfulde *Johan Wegener*, som dog snart efter veg Pladsen for Flor. Var Stuerne end smaa og lavloftede og Elevtallet maalt med vor Tids Højskolars Forhold beskedent, den Aand, som prægede Wegeners og Flors Undervisning kom til at sætte dybe Spor hos deres Elever, af hvilke mange kom til at gøre en betydelig national Indsats i Sønderjylland.

Det aabne Brev.

Forholdet mellem Kongen og den nordslesvigske Danskhed havde i Aarene efter Hiort Lorenzens danske Tale i Stænderne været meget daarligt. At Kongen i 1842 havde udnævnt Hertugen af Augustenborgs Broder *Prinsen af Noer* til kommanderende General og Statholder i Hertugdømmerne, et Forsøg paa at skille de to Brødre ad, skulde ikke gøre Forholdet bedre. Men det viste sig med stadig større Klarhed, at Kongens Forsoningspolitik ikke længere lod sig opretholde. Han maatte tage klart Standpunkt, og der var ingen Tvivl om, hvor han stod.

I 1844 havde Slesvigholstenerne klart proklameret deres Program: „*Hertugdømmerne er selvstændige med hinanden forbundne Stater, i hvilken Mandsstammen hersker.*“ Hermed havde Løsrivelsestendenserne sejret over den slesvigholstenske Helstatspolitik, som de mere besindige Tyskere ønskede. Samtidig fik den slesvigholstenske Agitation et mere udfordrende Præg. Ved de Sangerfester, der var Sidestykket til Skamlingsbankemøderne, sang man den oprørske „*Schleswig-Holstein meerumschlungen*“, og Dannebrog blev erstatet med det blaa-hvid-røde slesvigholstenske Flag.

Kongen nedsatte nu en Kommission, som skulde afgive Betænkning om Arvefølgespørgsmaalet, og paa Grundlag af denne udstedte Christian VIII den 8. Juli 1864 det „*aabne Brev*“, i hvilket Kongen fastslog, at *Kongelovens Arvefølge gjaldt i Sønderjylland og Lauenborg; i enkelte Dele af Holsten var Forholdet tvivlsomt, men Kongen vilde stræbe efter at fjerne de Hindringer, der kunde staa i Vejen for Bevarelsen af Monarkiets Udelelighed.*

„Det aabne Brev“ vakte Tilfredshed hos det danske Folk. Ejder-tilhængerne kunde vel have ønsket en skarpere Sondring mellem Sønderjylland og Holsten, men stort set havde man opnaaet, hvad man vilde.

At Slesvigholstenerne var rasende, siger sig selv. Prinsen af Noer og en Række Diplomater, som tilhørte Ridderskabet, nedlagde deres Embeder.

I den følgende Tid bestemte Christian VIII, at Haderslev Latinskole skulde have dansk Undervisningssprog, og at der skulde oprettes et Dansk Seminarium i Nordslesvig.

At det nu drev hen mod en aaben Konflikt, var givet. Ved Stændervalgene havde Nordslesvig bekendt klar dansk Kulør; Mellemslesvig valgte derimod stadig Slesvigholstenerne; men det var betegnende, at der mellem disse kun var een Bonde, mens Resten var Embedsmænd. Den Selvstændighedstrang over for Embedsmændene, som fandtes hos de nordslesvigske Bønder, savnede Mellemslesvigerne. Og Haand i Haand med manglende politisk Interesse og Selvstændighed gik national Sløvhed. I Angel, hvor det tyske Sprog siden Aarhundredskiftet havde erobret den sydlige Halvdel, og hvor stærke Handelsforbindelser knyttede Baandene sydpaa, var der vel en omend ikke altfor talstærk bevidst Tyskhed, mens Befolkningen paa den fattige Højdebyg, hvor den daarlige Jord krævede Slid fra Morgen til Aften, trods det danske Sprog synes at have været ganske ligegyldig i national Henseende. Man var „Slesviger“, men

hverken Dansker eller Tysker. Det hævnede sig nu, at Tysk stadig var Kirke- og Skolesprog i disse Egne. Et „slesvigsk Bevørelses-samfund“, som Chr. Koch paatænkte at stifte for at vække Danskheden i de Egne, hvor der vel taltes Dansk, men hvor Kirke-, Skole- og Retssprog endnu var Tysk, naaede ikke at blive Virkelighed.

Treaarskrigens Udbrud.

Den 20. Januar 1848 døde Christian VIII. Hans sidste Ord var: „Nu brister det derovre.“ Hurtigere end han sikkert havde tænkt sig, fik han Ret.

Da Meddelelsen om Februarrevolutionen naaede Kiel, vakte den et voldsomt Røre, og paa et — iøvrigt ulovligt — Fællesmøde af Hertugdømmernes Stænderdeputerede, som blev holdt i Rensborg, fik den danskfjendtlige Stemning frit Løb. Den yderliggaaende Slesvigholstener Redaktør Olshausen stemplede Danskerne som „et dovent, dvask og usammenhængende Folk“, og Forsamlingen vedtog en Resolution, i hvilken den krævede en fri Forfatning for Hertugdømmerne og Sønderjyllands Indlemmelse i det tyske Forbund. Kun Hans Krüger fra Bevtoft protesterede, og fulgt af den flensborgske Deputerede Schmidt forlod han Salen. En Delegation sendtes til København for at overrække Frederik VII Kravene.

Men ogsaa i København gærede det, og Stemningen fandt Udtryk paa de berømte *Kasinomøder* og i den Adresse, der, forfattet af Orla Lehmann og vedtaget af Københavns Borgerrepræsentation, overrakte Kongen, og i hvilken man bad Kongen tage en Regering, som havde Folkets Tillid, for ikke „at drive Nationen til Fortvivlelsens Selvhjælp“. Utvivlsomt var dette mere en retorisk Sprogblomst end en virkelig Trusel om Revolution, men den blev et fortrinligt Agitationsnummer i den slesvigholstenske Propaganda. Da Deputationen den 21. Marts blev modtaget af Kongen, svarede denne, at han allerede havde imødekommet Kravet og afskediget det gamle Ministerium, og i de følgende Dage dannede den højtansete *Grev A. W. Moltke* et nationalt Samlingsministerium, i hvilket de nationalliberale Ejdertilhængere var stærkt repræsenterede. Den 24. Marts modtog den slesvigholstenske Deputation et Svar, som betegnede et klart Afslag paa dens Krav.

Men allerede inden Meddelelsen herom naaede Kiel, var *Oprøret brudt ud; en provisorisk Regering* med Prinsen af Noer i Spidsen blev dannet, og under Paaskud af, at „Hertugen“ ikke længere var fri, men handlede under Tryk af Folkebevægelsen i København, op-

fordrede man Hertugdømmernes Befolkning til at samles om et Program, som blandt andet omfattede Tilslutning til Tysklands Friheds- og Enhedsbestræbelser.

Den 25. Marts tog Prinsen af Noer den stærke Fæstning Rensborg ved et Kup, og næsten hele Garnisonen sveg sin Faneed og fulgte ham. Hurtigt bredte Oprøret sig nordpaa, og de sydslesvigske Byer sluttede sig til. Noget anderledes gik det i de nordslesvigske Købstæder. Ganske vist fik de slesvigholstenske Embedsmænd i den første Forvirring gennemtrumfet, at den provisoriske Regering anerkendtes, men da de danske Tropper nærmede sig, fik det store Flertal af Borgerne i Flensborg, Haderslev, Sønderborg og Aabenraa Magten og viste klart deres danske Sindelag.

Paa Landet lykkedes det Oprørerne at faa en omend ikke særlig kraftig Tilslutning i Angel, men de nordslesvigske Bønder toned rent dansk Flag. Under Hans Krügers Ledelse oprettedes *en nordslesvigsk Bondevæbning*; alene i Agerskov ved Haderslev mødte der fra de omliggende Landsbyer 3000 Mand, bevæbnede med Bøsser og udrettede Leer, og en polsk Major, der fra den polske Frihedskamps Dage var vant til at slaas med Leer, blev sat til at excersere med dem.

Felttoget i 1848.

Snart rykkede den lille, men slagkraftige danske Hær ned i Slesvig og slog den 9. April Slesvigholstenerne ved *Bov*. Den *Stafettjeneste*, der i Forbindelse med Bondevæbningen var blevet organiseret af Krüger, kunde nu lægge sine Poster længere sydpaa. *Da traadte Preussen ind i Krigen*; Nederlaget over for den overvældende Fjende ved *Slesvig* den 23. April medførte, at hele Sønderjyllands Fastland maatte rømmes, ja, Fjenden rykkede endog over Kongeaaen. I disse svære Tider organiserede Laurids Skau paa mesterlig Vis Efterretningstjenesten, og ved sine Spioner fik han bragt mange værdifulde Oplysninger til den danske Hærlædelse.

Den 26. August afsluttedes *Vaabentilstanden*, og Administrationen af Sønderjylland blev lagt i Hænderne paa en Fællesregering, hvis Medlemmer, tværtimod de oprindelige Betingelser, blev udpeget af Preusserne. Ganske vist var det et Nederlag for Slesvigholstenerne, at ikke den provisoriske Regering fik overdraget Magten, men da de Embedsmænd, som blev indsat i Stedet for de dansksindede, gennemgaaende ligesom Besættelsestropperne var Slesvigholstener, betød det ikke stort.

Det blev en haard Tid for Sønderjyllands Danske, som ikke havde Lov at protestere mod de tyske Tvangsudskrivninger og Agitationen for Sønderjyllands Indlemmelse i Tyskland. Ad illegal Vej fik man dog indsmuglet *Protestadresser*, som i de Sogne, hvor Myndighederne ikke opsporede og tilintetgjorde dem, fik talrige Underkrifter, selv i mange Sogne i Mellemslesvig, skønt det var forbundet med ikke ringe Risiko at skrive dem under.

Det stærkeste Udtryk for Nordslesvigernes Troskab mod Danmark var dog *Sammenstødet ved Brøns* den 22. Januar 1849. De vestslesvigske Bønder nægtede i stort Tal at betale Skat, og da Slesvigholstenerne begyndte at arrestere de værnepligtige, som ikke mødte for at gøre Tjeneste i Oprørshæren, steg Forbitrelsen. Slesvigholstenerne sendte Tropper ud for at inddrive de forfaldne Skatter; ved Brøns mødte de en Skare paa 200 Bønder, som var bevæbnede med Geværer og Forke; Bøndernes Fører traadte frem for at forhandle med Soldaterne, men disse lod ham ikke komme til Orde, trak Sablerne og begyndte at skyde. I den kortvarige og ulige Kamp faldt 2 Slesvigholstenerne og 5 Bønder, mens mange blev saaret.

I Danmark var paa den Tid Tanken om *en Deling af Sønderjylland* traadt i Forgrunden. Allerede den provisoriske Regering havde i Marts 1848 foreslaaet en Deling, saaledes at Egnene Nord for Flensborg og Tønder skulde til Danmark, en naturligvis ganske uantagelig Løsning, men da de preussiske Tropper besatte Landet, glemte Slesvigholstenerne Delingstanken. Nu blev den optaget af den liberale Fløj af Ministeriet, støttet af det dengang meget ansete Blad „Fædrelandet“, hvis Redaktør *Carl Ploug* betragtede det som et mindre Onde end den Løsning, der ellers kunde være Udsigt til. Han og de fleste andre Delingstilhængere tænkte sig nærmest, at Sydslesvig, altsaa Landet mellem Dannevirke og Ejderen, skulde afstaas til Holsten, hvad der jo ogsaa var den geografisk og folkeligt naturligste Linie. Kun Digteren *Hans Egede Schack* vilde trække Grænsen væsentlig nordligere efter et rent Nationalitetssynspunkt.

Delingstanken yandt dog hverken Tilslutning hos Tyskerne, hos Sønderjyderne eller hos Størstedelen af Kongerigets Befolkning; den blev derfor opgivet, og senere Forsøg paa at genoptage Tanken under Krigen mislykkedes. En afgørende Følge af Delingstankens Skibbrud var Martsministeriets Afgang og Dannelsen af det mere konservative *Novemberministerium*, hvis Program over for Preussen var Bevarelsen af Slesvigs Selvstændighed.

Det andet Krigsaar.

Den stigende Harme over de slesvigholstenske Overgreb i Sønderjylland fik omsider den danske Regering til at opsigte Vaabenstilstanden, og i *April 1849* genoptoges Kampen. Den indledtes med det for de danske Vaaben saa forsmædelige Nederlag i *Ekernfærde Fjord*, men Opfejningen kom med den straalende Sejr ved *Fredericia* den 6. Juli.

Preussen var imidlertid blevet krigstræt, og umiddelbart efter Fredericiaslaget sluttedes der atter *Vaabenstilstand* paa seks Maaned. Denne Gang var Betingelserne gunstigere. Nord for en Linie Syd om Flensborg og Nord om Tønder skulde Landet besættes af svensk-norske Tropper, Resten af Preusserne. Administrationen skulde lægges i Hænderne paa en Kommission betaaende af et dansk, et preussisk og et engelsk Medlem.

Imens førtes Fredsforhandlingerne mellem Danmark og Preussen, men da man ikke kunde enes om Betingelserne, blev disse udskudt til senere Afgørelse, og man nøjedes med en „*simpel Fred*“.

Det tredie Krigsaar.

Da Freden med Preussen blev sluttet i Juli 1850, stod Slesvigholstenerne isolerede; Krigen begyndte nu atter, og ved *Isted* blev Oprørshæren slaaet. Først ved Udgangen af Aaret 1850 ophørte Fjendtlighederne dog helt.

For den almindelige Mening stod Krigen som en straalende Sejr. I Virkeligheden havde den ikke bragt nogen Løsning paa Spørgsmaalet om Sønderjyllands Forhold til Danmark.

Helstatspolitikens Sejr.

Under Indtryk af den voksende Reaktion i Europa og ikke mindst paa Grund af stigende russisk Indflydelse forandredes det danske Ministerium i stadig mere konservativ og helstatsvenlig Retning. Under Pres saavel af Rusland som af England førtes de Forhandlinger med de tyske Stormagter, som resulterede i „*Aftalerne af 1851—52*“, ifølge hvilke man lovede ikke at knytte Sønderjylland nærmere til Danmark end Holsten samt at forelægge den Helstatsforfatning, som skulde omfatte alle fælles Anliggender for de forskellige Rigsdele, for disses repræsentative Forsamlinger. At skabe en saadan Forfatning viste sig dog at være forbundet med store Vanskeligheder.

I Danmark ønskede man Junigrundloven indskrænket mindst muligt og derfor en saa demokratisk Fællesforfatning som muligt, mens Slesvigholstenerne forlangte en reel Gennemførelse af Enevælden for de fælles Anliggendes Vedkommende, eller endnu hellere en Forfatning, hvor hvert af Hertugdømmerne havde en lige saa stærk Repræsentation i den lovgivende Forsamling som Danmark. Da der under de daværende europæiske Forhold ikke kunde være Tale om en synderlig demokratisk Ordning, vilde dette sige, at Monarkiets tyske Befolkning vilde komme i Flertal overfor den danske, skønt den kun udgjorde mindre end 1/3 af det samlede Befolkningstal.

Naturligvis kunde man fra dansk Side ikke gaa med til en saadan Forfatning, og Resultatet blev da *Fællesforfatningen af 1855*, der vel ikke var særlig demokratisk og ikke havde Ministeransvarlighed, men som dog lod de forskellige Rigsdele blive nogenlunde retfærdigt repræsenterede i den lovgivende Forsamling. *Rigsraadet*. Skulde denne Forfatning have været forelagt Hertugdømmernes Stænder, vilde den imidlertid være blevet forkastet, og da Stænderne endnu kun havde raadgivende Myndighed, undlod Regeringen derfor dette. Junigrundlovens Rigsdag indskrænkedes nu til at behandle Danmarks, Stænderne til Hertugdømmernes særlige Anliggender, idet man gav disse sidste Skattebevillingsmyndighed. Til stor Skade for den sønderjydske Danskhed opretholdt man dog de Valgretsbestemmelser, som gav Godsejerne og de velhavende Borgere en uforholdsmæssig stor Repræsentation.

Endvidere ordnedes Tronfølgespørgsmaalet. Da Frederik VII ingen direkte Arvinger havde, overførtes Tronfølgen til *Prins Christian af Lyksborg*, som var gift med Prinsesse *Louise af Hessen*, en Søsterdatter af Christian VIII. I Forbindelse med Tronfølgeordningen garanterede Stormagterne og Sverige-Norge ved Londontraktaten 1852 *det danske Monarkis Integritet*.

Det danske Styre i Sønderjylland efter Treaarskrigen.

Efter Treaarskrigen tog den danske Regering fat paa maalbedvist at støtte Danskheden i Sønderjylland i dens Kamp. Aarene mellem de slesvigske Krige er den eneste Tid i Sønderjyllands Historie siden Middelalderen, hvor Hertugdømmet virkelig blev styret i dansk Aand; men naturligvis kunde dette korte Aaremaal ikke udslutte Aarhundreders Misgreb.

Store Vanskeligheder taarnede sig op, men i *A. Regenburg*, født i

Aabenraa 1815, havde man en Mand, som med sjælden Sagkundskab og rige Evner forbandt en utrættelig Energi og Evne til at begejstre sine underordnede for Danskhedens Sag. Regenburg var i August 1849 efter en Karriere i det danske Kancelli blevet knyttet til Regeringskommissionen i Flensborg, og i Aarene umiddelbart efter Krigen, da Sønderjylland stadig styredes fra Flensborg, havde han faaet lagt alle Kirke-, Skole- og Undervisningsspørgsmaal under sig. Da Styrelsen i 1852 overflyttedes til det slesvigske Ministerium med Sæde i København, blev Regenburg Departementchef, og lige til 1864 var han den egentlige Leder af den danske Administration af Sønderjylland. Ham var det, der for en væsentlig Del fandt de Mænd frem, der skulde afløse de gamle slesvigholstenske Embedsmænd, der havde sat deres Stillinger til paa Grund af Deltagelse i Oprørsbevægelsen, og gennemgaaende havde han en overordentlig heldig Haand og kunde faa Folk, der ellers havde forskellige Anskuelser, til at arbejde godt sammen for det fælles Maal, den nationale Generobring af Mellemslesvig.

Sprogreskripterne.

Først og fremmest er Regenburgs Navn knyttet til de *Reskripter*, som i 1851 ordnede *Sprogforholdene i Sønderjylland*. Dansk blev alene Kirkesprog i Nordslesvig udenfor Byerne. I Mellemslesvig indførtes Dansk og Tysk som vekslende Kirkesprog i de dansktalende Sogne i Sydtønder Amt, i Flensborg Provsti, samt i de otte nordligste Sogne af Slesvig Provsti i Angel og i de fire dansktalende Sogne af Husum Provsti, som hørte til den danske Sprogtunge. Endnu større Betydning havde det dog, at der indførtes *dansk* Skolesprog i samtlige disse Sogne; med Hensyn til Retsspoget kunde den enkelte selv vælge, om han ønskede Dansk eller Tysk.

Undtaget fra den mellemslesvigske Sprogordning var Flensborg, som beholdt Tysk som Hovedsprog, idet der dog blev givet lettere Adgang til Dansk som Skole- og Kirkesprog.

Regenburgs Reskripter vakte især i Angel stor Bitterhed hos Befolkningen og fik den modsatte Virkning af, hvad der var tilsigtet. Folk følte sig forurettede og blev derfor snarest tysksindede i disse Aar.

Fejlen var, at Regenburg havde lagt Sprogforholdene omkring 1840 til Grund, men siden da var Sognene i Midtangel fra at være blandede blevet langt overvejende tysktalende, mens de nordangelske Sogne nu var blandede.

Som altid, naar det drejer sig om Regeringsforanstaltninger, der smager af Tvang, reagerede den sønderjydske Befolkning oppositionelt. Betegnende er det, at Flensborg, hvor man ikke havde foretaget noget Indgreb, voksede i Danskhed i disse Aar, ligesom baade Byens danske Menighed og de dansksprogede Skoler havde mægtig Tilgang, og ogsaa i det egentlige Sydslesvig, Egnene mellem Dannevirke og Ejderen, hvor Sprogordningen jo ikke gjaldt, var Befolkningen langt mere loyal end under Trearskrigen.

Naar man senere fra tysk Side har stemplet Regenburgs Politik som en Voldspolitik, er det dog helt hen i Vejret; kun de otte angelske Sogne under Gottorp Provsti kunde med virkelig Ret protestere mod Ordningen som unaturlig.

Ogsaa mange Danske i Sønderjylland var af den Opfattelse, at Regenburgs Sprogpolitik var forfejlet; især den saakaldte „*Klosterbevægelse*“ (efter Mødestedet Løgumkloster), som havde stærk Tilslutning i grundtvigske vestslesvigske Kredse, ønskede i Aarene før 1864, at Skole- og Kirkesproget skulde afhænge af Befolkningens eget Valg.

Den største Fejl var dog sikkert, at Regeringen i for ringe Grad interesserede sig for det folkelige danske Arbejde. Naar den nord-slesvigske Danskhed stod saa meget stærkere end den mellemslesvigske, skyldtes det først og fremmest *det rige folkelige Liv*, som det var lykkedes Flor at opelske, og hvis smukkeste Blomst var Højskolen i Rødding. Noget lignende fandtes ikke i Mellemslesvig. Regenburg havde selv Øjnene aabne derfor, men han fik ikke den nødvendige Støtte.

I 1852—55 var den ivrige Helstatsmand *Carl Moltke* Minister for Slesvig, og han styrede Landet med sjælden Fasthed og Myndighed. Men overbevist som han var om, at Helstaten kunde og skulde gennemføres, slog han ikke blot med stor Strenghed ned paa alle slesvigholstenske Løsrivelsestendenser, men ogsaa det danske folkelige og nationale Arbejde undertryktes af ham, naar det sigtede mod Ejderpolitikens Geoptagelse.

Fra Helstatspolitik til Ejderpolitik.

Krimkrigen og Ruslands Nederlag bragte en Vending i Danmarks Politik, som fik den største Betydning for Sønderjylland. I 1857 dannedes *et liberalt Ministerium Hall*, som vel ikke havde Ejderpolitikken som Program, men som heller ikke ønskede at opret-

holde Helstaten for enhver Pris. For Helstatens Pris var nemlig stadig stigende.

Helstatsforfatningen var som nævnt aldrig blevet anerkendt af Hertugdømmernes Stænder. Den holstenske Forsamling nøjedes ikke blot med at protestere, men appellerede ogsaa til den tyske Forbundsdag; de tyske Stormagter blev nu draget ind i Striden, og i de følgende Aar kom det til *en langvarig Noteudveksling mellem Danmark og Preussen-Østrig*. Da Stormagterne hævdede, at Fællesforfatningen ikke var forelagt Holstens Stænder og derfor ikke var gyldig i dette Hertugdømme, ophævede Regeringen den for Holsten, saa den indskrænkedes til kun at gælde Kongeriget og Slesvig, og paa lignende Maade gennemførtes lidt efter lidt Ejderstaten ved som en Imødekommenhed overfor de tyske Krav at ophæve Fællesskabet mellem Holsten og det øvrige Monarki. Dette var jo imidlertid ikke Meningen fra tysk Side, og skæbnesvangert blev det, da Forbundet ogsaa begyndte at inddrage Slesvig i Noterne og blandt andet protestere mod Sprogordningen.

Samtidig var den slesvigholstenske Agitation igen begyndt for Alvor i Sønderjylland. I Slesvigs Stænder 1860 kom det til bevægede Optrin, men de danske Førere *Laurids Skau, Hans Krüger* og *Pastor Mørk Hansen* klarede sig stolt i Debatterne, selv om det ikke lykkedes dem ved at stille Forslag af betydelig social og økonomisk Rækkevidde at skille de mere demokratiske Slesvigholstenere fra Godsejerne.

Valget til Slesvigs Stænder 1860 viste dog, at *Danskheden var i Fremgang*; først og fremmest valgte nu hele Tønder Amt dansk-sindede Deputerede, og man var lige paa Nippet til ogsaa at erobre den nordligste Valgkreds i Flensborg Amt.

I Begyndelsen af 1860'erne voksede Utilfredsheden med Halls Nølerpolitik, som førte til stadig Indrømmelser til de tyske Magter, og baade i Sønderjylland og i Kongeriget krævede man en klar Udskillelse af Holsten, en Politik, som ogsaa tiltraadtes fra svensk Side. I 1862 forelagde Krüger endda i Stænderne et Forslag til en Fællesforfatning for Danmark og Slesvig, men naturligvis uden Resultat.

Den 30. Marts 1863 tog Hall da endelig Konsekvensen af sin Politik, og ved *en kgl. Kundgørelse* udskiltes Holsten af Monarkiet, og det bebudedes, at det skulde faa en Forfatning for sig selv. De tyske Stormagter protesterede mod dette Brud paa Aftalerne af 1851—52, og det selsvigholstensksindede Flertal i Slesvigs Stænder

nedlagde sine Mandater, hvorved de gjorde Forsamlingen ubeslutningsdygtig.

To Maaneder efter traadte Rigsraadet snavmen i København, og den 13. November 1863 vedtoges den nye Forfatning for Danmark og Sønderjylland.

Krigen 1864.

Trods sine iøjnefaldende Svagheder havde *Frederik VII* stadig været Nationens Samlingsmærke, og det var derfor en Ulykke for Landet, at Kongen efter faa Dages Sygdom døde paa Lyksborg Slot den 15. November 1863, umiddelbart før han skulde underskrive den nye Forfatning. Hans Efterfølger *Christian IX* var alt andet end populær; han stod de nationalliberale fjernt, var Helstatsmand, og da hans Brødre i Trearskrigen havde været Slesvigholstenere, beskyldte man ham — ganske med Urette — for at nære tyske Sympatier.

Skønt *Christian IX* klart saa Farene, mente han dog ikke, han kunde nægte at underskrive *Novemberforfatningen*.

Man kunde nu fra tysk Side finde to Paaskud til Krig mod Danmark. *Novemberforfatningen* brød med Aftalerne af 1851—52 (at Danmark ved Preussen-Østrigs stadig mere udfordrende Krav i Virkeligheden havde haft Valget mellem at blive en tysk Vasalstat eller at udskille Holsten, tog man ikke i Betragtning), og *Christian IX's* Tronbestigelse gjorde atter *Arvefølgespørgsmaalet* i Sønderjylland og Holsten aktuelt. Ganske vist havde Hertug *Christian August* givet Afkald paa ethvert Krav paa Hertugdømmerne, men hans Søn, som lod sig udraade til Hertug „*Friedrich der Achte*“, hævdede, at Faderens Afkald ikke kunde binde hans Efterkommere.

Bismarck, der siden 1862 havde ledet Preussens Politik, vilde nok bruge den stærke Folkestemning, som i Tyskland stod bag Augustenborgernes Krav, men han ønskede ikke at føre Krigen paa dette Grundlag, da en lille slesvig-holstensk Stat sikkert i det lange Løb vide være at finde bandt Preussens Modstandere. Han fik da Østrig til at gaa med til at kræve *Novemberforfatningen* ophævet som stridende med Aftalerne af 1851—52, og da Danmark, hvor i Mellemtiden *Monrad* havde afløst Hall som Konsejlspræsident, erklærede, at dette var umuligt indenfor den meget korte Tidsfrist, der var givet os, begyndte Krigen med, at de tyske Tropper den 1.

Februar 1864 *overskred Ejderen* — Holsten havde vi allerede tidligere rømmet uden Sværdslag.

Situationen var fortvivlet; den ventede Hjælp fra Sverige-Norge udblev, og Stormagterne, der ved Londonprotokollen havde garanteret det danske Monarkis Integritet, forholdt sig passive. Overladt til sig selv maatte Danmark trække det korteste Straa; fra Dannevirkes Rømning til Tabet af Als led den danske Hær en Række Nederlag mod den overmægtige Fjende. Den straalende Tapperhed, som vistes i Kampen ved *Sankelmark* og under Belejringen og Stormen paa *Dybbøl*, fik vel Betydning for Fremtiden, men ikke for Øjeblikket. Det eneste Lyspunkt var Flaadens Sejr ved *Helgoland* den 9. Maj.

Hvorledes stillede nu Befolkningen sig i Sønderjylland til Krigsbegivenhederne? I Nordslesvig var der ingen Tvivl. Her og i Flensborg var Sympatien paa dansk Side. I Flensborg kom dette især frem ved den hjertelige Behandling, man gav de trætte og forkomne Tropper, der gjorde Hvil i Byen under Tilbagetoget fra Dannevirke. Mens dette jo var, hvad man kunde vente, var Stemningen i Egnene Syd for Dannevirke forbavsende god; vel var den ikke udpræget danskvenlig, men om nogen Begejstring for Augustenborgernes Sag eller for de preussiske Tropper synes der ikke at være Tale. Det var sikkert de danske Stænderdeputeredes socialt prægede Politik, som havde gjort Indtryk i disse Egne. Stærkest antidansk var Stemningen i Slesvig og Husum, Angel og blandt Fastlandsfriserne; derimod holdt Øfriserne fast ved Danmark, og ikke mindst paa Før var der stærk Tilslutning til det Strejfkorps, der under Kaptajn *Hammers* Kommando organiseredes paa de frisiske Øer.

Freden i Wien.

Under en *Konference i London*, som resulterede i en Vaabenhvile, som varede fra den 11. Maj, til Krigsbegivenhederne blev genoptaget den 25. Juni, forhandlede om en *Deling* af Sønderjylland, men man kunde ikke naa til Enighed; de danske Førhandlere vilde ikke trække Grænsen nordligere end Dannevirkelinien, men Tyskerne vilde have den trukket Nord om Flensborg og Tønder. Utvivlsomt vilde en Deling paa dette Tidspunkt have mødt Modstand hos langt den overvejende Del af Sønderjyllands Befolkning.

Den endelige Fred blev sluttet i *Wien*, og her maatte den danske Konge afstaa alle tre Hertugdømmer til Østrig og Preussen. Som Erstatning for de vestslesvigske Enklaver, som jo fra Middelalde-

ren havde hørt til Kongeriget, fik vi en Strimmel Land, som før-
bandt Ribe med Kongeriget, samt de otte Sogne Syd for Kolding.

Sønderjylland under fremmed Aag.

Tabet af Sønderjylland følte endnu tungere end i sin Tid Tabet af Skaane. For ingen Del af Danmark havde gennem tusind Aar været vædet af Blod som Grænselandet; til Kampen for det knyttede sig vore skønneste Minder og vore bitreste Skuffelser. Der var dem, der som Monrad tvivlede om, at Danmark fortsat vilde kunne bestaa, men som Helhed tabte det danske Folk ikke Modet. Forholdene i Europa var saa spændte, at et nyt Stormagtsopgør naar som helst kunde komme, og ingen vidste hvilke Muligheder, der da aabnede sig. Den Mand, som mellem Krigene havde været de danske Sønderjyders Sanger frem for nogen, *Edvard Lembeke*, der i „Vort Modersmaal er dejligt“ og i „Du skønne Land med Dal og Bakker fagre“ havde tolket den Tro paa Fremtiden, der prægede disse Aar, skrev nu det bitre „Blev nu til Spot dine Tusindaars Minder“. Men trods Sorg og Bekymring bryder ogsaa i dette Digt Troen paa Fremtiden igennem.

Hurtigt veg ogsaa Fortvivlelsen blandt de danske Sønderjyder for Haab til Fremtiden; Sejrherrernes Uenighed aabnede Mulighed for en ny Løsning af det sønderjydske Spørgsmaal.

Den preussisk-østrigske Krig.

Ved Wienerfreden var der ikke blevet bestemt, hvorledes Hertugdømmernes Skæbne skulde forme sig. Foreløbig overtog Preussen Sønderjylland samt Kiel, der skulde blive den fremadstræbende Stormagts Flaadehavn. Østrig fik den øvrige Del af Holsten. Men denne Ordning havde Midlertidighedens Præg. *Augustenborgeren* mødte kold Afvisning fra Bismarcks Side; han lod de preussiske Kronjurister afsige en Kendelse, ifølge hvilken Huset Augustenborgs Arvekrav fuldstændig erkendtes. Den rette Arving var Christian IX, som nu havde afstaaet sine Rettigheder til de tyske Stormagter. Samtidig forfulgte de preussiske Myndigheder alle seperatistiske slesvigholstenske Tilkendegivelser i Sønderjylland.

Østrig lagde derimod ikke Skjul paa, at det ønskede et Selsvigholsten under Hertugen. Den Spænding, som derved opstod, udnyttede Bismarck til et større Formaal, Østrigs Udskillelse af det tyske Forbund og dettes Omdannelse til en Forbundstat under preus-

sisk Førerskab. I 1866 brød Krigen ud, og i Løbet af faa Uger var Østrig afgørende slaaet. Frankrig, som man havde ventet vilde gribe ind, søgte at spille Mæglerens Rolle, men ved *Freden i Prag* fik Napoleon III kun Indflydelse paa eet Spørgsmaal, der ganske vist ogsaa var af største Betydning for Danmark. I Fredens § 5 bestemtes det, „at de nordlige Distrikter af Sønderjylland“ skulde have Adgang til at udtale sig, om de ønskede Tilslutning til Danmark.

Paragraf 5 skabte de største Forhaabninger i Sønderjylland; man forstod den saaledes, at Nationalitetsprincippet vilde blive fuldt gennemført, og at de Dele, som var overvejende dansksindede, vilde blive genforenede med Danmark. Desværre var Paragraffen saa uklart formet — næppe uden Bihensigt fra Bismarcks Side — at Omraadet ikke var nærmere betegnet, og under de Forhandlinger, som i de følgende Aar førtes mellem Danmark og Preussen, indsnævredes Omraadet mere og mere til efterhaanden kun at omfatte de nordligste Sogne i Haderslev Amt. Set fra et dansk Synspunkt var det et Held, at Forhandlingerne løb ud i Sandet. En Løsning, hvorved kun en Del af Sønderjylland var kommet tilbage til Danmark, havde været den ulykkeligste af alle. Dels havde Danmark ikke senere kunnet gøre et Retskrav gældende, og de danske Sønderjyder, som var blevet ladet tilbage, vilde talmæssigt svækkede og uden Genforeningshaab næppe have været i Stand til at bevare deres Nationalitet.

Frankrigs Nederlag i 1870—71 forringede yderligere Muligheden for en Opfyldelse af § 5, og i 1878 fik Bismarck Østrig til at godkende, at den blev ophævet. Af Hensyn til den forestaaende Berliner kongres blev dette dog først offentliggjort i 1879, da det danske Kongehus havde paadraget sig Tysklands Mishag gennem Prinsesse Thyras Giftermaal med Hertugen af Cumberland.

Baade i Danmark og i Sønderjylland vakte Meddelelse om, at Paragraffen var slettet, den største Sorg og Harme. I det lange Løb blev det dog til Fordel for den sønderjydske Danskhed, som nu blev klar over, at Kampen maatte føres paa langt Sigt. § 5's Ophævelse blev saaledes den Begivenhed, der mere end nogen anden satte Skel i Sønderjyllands Historie under Fremmedherredømmet.

Valgene i 1867.

Snart skulde de danske Sønderjyder faa Lejlighed til at vise deres nationale Sindelag. *Den 12. Februar 1867 skulde der afholdes Valg*

til det nydannede nordtyske Forbunds grundlovgivende Forsamling. Paa Forhaand var Vilkaarene ikke gunstige for Danskerne. Laurids Skau var død, og Krügers Anseelse var rokket paa Grund af hans Passivitet de første Aar efter Krigen; nogen ubestridt Fører havde man saaledes ikke. Hertil kom, at Valgkredsinddelingen var temmelig uheldig for Danskerne. 1. Kreds, hvor Flertallet var ubestridt Dansk, og hvor *Krüger* blev opstillet, var uforholdsmæssig stor, idet den foruden Haderslev Amt ogsaa omfattede Aabenraa og Løgumkloster Amter samt Slogs Herred af Tønder Amt. 4. Kreds bestod udelukkende af sydslesvigske Omraader, hvor man kunde regne med praktisk talt, ren tysk Stemmeafgivning. Kampen skulde staa i 2. og 3. Kreds, der var lagt saaledes, at de strakte sig paa langs gennem Hertugdømmet, ikke paa tværs, som de geografiske Forhold gjorde det naturligt. Tyskerne havde derved Haab om at vinde begge disse Kredse. Hertil kom, at Danskerne intet Organisationsapparat og næsten ingen Presse havde, og at de tyske Embedsmænd øvede et betydeligt Valgtryk.

Som Eksempel fra Haderslev Amt kan nævnes, at Provsten i Haderslev Provsti meddelte Skolelærerne, at „det vil være gavnligt for Deres Stilling som Skolelærer og behageligt for Dem selv“ at stemme paa Amtmanden, som var opstillet som tysk Kandidat i 1. Valgkreds. Lignende Opfordringer fik de, der havde Kroholdsbevilling. Der skal saaledes en god Del Mod til at stemme Dansk, da man maa erindre, at Afstemningen var offentlig, ikke hemmelig.

Alligevel blev Valget en straaende dansk Sejr. I 1. Valgkreds fik *Krüger*, som var dansk Kandidat, 15,023 Stemmer mod Amtmand Kiers 3702. Ogsaa 2. Kreds, i hvilken Godsejer *Nic. Ahlmann* fra Vertemine paa Als var opstillet, havde dansk Flertal, idet 9927 stemte dansk, mens de to tyske Kandidater fik sammenlagt 9610 Stemmer. I 3. Kreds, hvor Danskerne opstillede Gaardejer Detlefsen, Læksgaarde, fik denne imidlertid kun 2538 Stemmer mod de tyske Kandidaters 11560.

Valget viste, at Danskheden var i klart Flertal Nord for en Linie, som gik Nord om Tønder, derfra mod Øst nogenlunde fulgte den nuværende Grænse for midt paa Højderyggen at dreje mod Sydøst, saa en stor Del af Medelby Sogn og desuden Flensborg, Hanved, Harreslev og Adelby Sogne havde dansk Flertal. Desuden havde Karlum og to af Førs tre Sogne dansk Flertal, Sct. Laurentii Sogn endda 96 pCt. danske Stemmer. Meget store danske Minoriteter havde desuden Ladelund og Valsbøl.

Langt ringere var Stemmeafgivningen i de overvejende tysksindede Egne, først og fremmest i Angel og Midtørlandet i Mellemslesvig. Dette kan enten tyde paa et meget stor Antal nationalt ligegyldige, eller paa, at mange Danske ikke har turdet give deres Mening til Kende, muligvis endda begge Aarsager har spillet ind. Mens man saaledes med Sikkerhed kan fastslaa Styrkeforholdet i Nord-slesvig, er det noget mere tvivlsomt for Mellemslesvigs Vedkommende. Den spredte Danskhed, som fandtes i 4. Kreds, f. Eks. i en Landsby som Stukstrup i Sydangel, havde ved dette Valg ingen Mulighed for at give sig til Kende.

Valget var en stor Opmuntring for de danske Sønderjyder, og Tyskerne drog den Konsekvens deraf, at Valgkredsene blev om-lagt, saa kun 1. Kreds kunde regne med at sætte en dansk Kandidat igennem. Takket være denne *Valggeometri* erobrede Tyskerne ved Rigsdagsvalget den 31. August Ahlmanns Mandat. Skønt man regner med, at ca. 5 pCt. af Vælgerne i Tiden mellem de to Valg var udvandet, blev det dog et endnu bedre Valg end det foregaaende. Mange Tyskere holdt sig hjemme, og med 25,598 Stemmer mod 24,664 havde Danskerne endog den absolutte Majoritet af samtlige Stemmer afgivne i Sønderjylland.

Det blev saaledes kun faa Maaneder, de danske Sønderjyder havde to Repræsentanter paa den tyske Rigsdag, hvad der var saa meget mere beklageligt, som den stejle Bondehøvding Hans Krüger og den sprogkyndige, belæste Ahlmann supplerede hinanden paa den fortrinligste Maade. Da det var vanskeligt at komme til Orde i Rigsforsamlingen med danske Synspunkter, uddelte de til alle Medlemmer den af Ahlmann forfattede Redegørelse, der er blevet berømt ved Slutningsordene, der i lidt ændret Form blev de danske Sønderjyders „Valgsprog“: „*Vi ere Danske, vi ville forblive Danske, vi ville behandles som Danske og det efter Folkerettens Forskrifter.*“

For Krüger og Ahlmann som for næsten alle danske Sønderjyder stod § 5 som et Løfte, der var blevet givet dem, og som snarligt vilde blive opfyldt. I denne og følgende Rigsdage fik Krüger Ordet for at motivere som Ændringsforslag til de stillede Lovforslag, at de ikke eller kun delvis skulde gælde for den nordligste Del af Slesvig, idet denne kun midlertidigt hørte til Tyskland.

Edsnægtelsen.

Foruden de to Rigsdagsvalg blev der ogsaa i 1867 holdt Valg til

den preussiske Landdag. Valgmaaden var her anderledes udemokratisk end til Rigsdagen. Vælgerne var efter deres Skatteindtægt delt i tre Klasser, som hver valgte lige mange Valgmænd, som igen valgte Landdagsmændene; men da første Klasse kun havde ganske faa Vælgere, anden Klasse nogle flere, mens den største Del af Folket hørte til tredje Klasse, gav denne Ordning Tyskerne en betydelig Fordel, og det lykkedes kun Danskerne at vinde to af Sønderjyllands syv Valgkredse.

Valgte blev *Krüger* og *Ahlmann*. De kom nu til at staa overfor et betydeligt Problem. Som Medlemmer af den preussiske Landdag skulde de aflægge Ed til Kongen; de meddelte Landdagen, at de kun kunde aflægge denne under Forbehold, men dette vilde Forsamlingen ikke anerkende, og de nægtede da at aflægge Eden. Følgen blev et nyt Valg, hvoyved *Krüger* og *Ahlmann* genvalgtes; atter nægtede de at aflægge Eden; Landdagen forbød dem at møde, og de nedlagde deres Mandater. Nyt Valg, samme Resultat! Paa denne Maade, som fortsattes gennem Halvfjerdserne, henledte *Krüger* og hans skiftende Medkandidater stadig Offentlighedens Opmærksomhed paa den uopfyldte § 5.

Vanskeligere var Problemet, naar det drejede sig om de Embedsmænd, som vor bevet tilbage efter 1864. Medens alle danske Tjenestemænd i Melleslesvig var blevet afskediget, sad der i Nordslesvig endnu en Mængde Præster og Lærere. Nu afkrævede man dem Ed til den preussiske Konge. Mens Stemningen paa Vesteregnen var imod, foretrak det store Flertal af Lærerne og Præsterne i Østslesvig at blive paa deres Poster med den tidligere *Biskop Jørgen Hansen* i Spidsen.

For første Gang vistes her den Spaltning, som skulde svække Sønderjyllands Danskhed betydeligt i den følgende Tid. *Krüger* og de andre Edsnægttere troede ikke paa Muligheden af at opnaa noget ved Forhandling med Tyskerne; kun stadig Protest og Fremhæven af de danske Sønderjydere nationale Ret havde Modstanderne Respekt for og kunde maaske engang gøre dem saa lede og kede af Spørgsmaalet, at de besluttede sig til at løse det. Edstilhængerne paa den anden Side haabede ved Forhandling at kunne opnaa i alt Fald taalelige Kaar, og hvad der talte for deres Politik var, at man ofte saa de lavere Embedsmænds Forfølgelser af Danskheden blive bremsede, naar man fik de højere i Tale.

Udvandringerne.

Ved Freden i Wien var der aabnet Adgang for de Sønderjyder, som ønskede at bevare deres danske Statsborgerret, til at optere. Da Indkaldelserne til den preussiske Hær begyndte, valgte man denne Udvej for at slippe for Militærtjenesten. Myndighederne søgte dog at tvinge dem til alligevel at aftjene deres tyske Værnepligt, eller de udviste dem i stort Tal. Først gennem langvarige Forhandlinger ordnedes dette Forhold ved *Optantkonventionen* i Aabenraa 1871, men selv om en Del Udvisningsordrer tilbagekaldtes, og man anerkendte Optanternes Ret til Fritagelse for Militærtjeneste, var deres Tilværelse højst usikker. Deltog de i „Agitationen“, og en enkelt uforsigtig Bemærkning kunde være tilstrækkelig, blev de skaanselsløst udviste. Hertil kom, at de gennem Opteringen mistede deres Valgret, hvad der satte de danske Stemmetail betydeligt ned fra Valg til Valg. Under disse usikre Forhold foretrak Tusinder af Sønderjyder at udvandre, dels til Danmark, dels til Amerika. *Et helt Slægtled af Ungdom gled ud af de danske Rækker*, førende med sig betydelig Kapital og frisk Initiativ, og hvad værre var, efterladende talrige Gaarde uden Arvinger. Den Tilbagegang i Befolkningstallet paa Landet, som Udvandringerne bevirkede, gav ikke blot senere Tyskere Mulighed for at opkøbe danske Gaarde, men da der kun var ringe Indvandring fra Land til By, trak især Flensborg med sin stærkt voksende Industri Arbejdere til sig fra Syd, hvad der bidrog til at udviske Byens tidligere afgjort danske Præg.

Det tyske Styre indtil 1878.

Efter Preussens Sejr over Østrig blev Administrationen lagt i fastere Former. „*Schleswig-Holstein*“ blev samlet til een Provins under en fælles Regering med Sæde i Slesvig By, ledet af en Overpræsident. Hele det preussiske Embedsmaskineri indførtes, og med Bitterhed kunde senere den slesvigholstenske Historiker *Hedemann-Heespen*, der hadede Preusserne, skrive: „Nu fandtes der ingen Hertugdømmer mere! Nu gaves der for første Gang et fuldt ud forenet og ensartet Slesvig-Holsten — men som Randprovins af et fremmed Rige.“

Unægtelig havde Slesvigholstenerne Grund til at føle sig skuffede; ved Valget i 1867 satte de, bortset fra 1. og 2. Kreds, deres Kandidater igennem, men forbavsende hurtigt vendte Strømmen,

og i Løbet af 70'erne gled Slesvigholstenerne mere og mere i Baggrunden over for det preussiske Parti; Frankrigs Nederlag i 1870-71 og Oprettelsen af det tyske Kejserrige fik saaledes endnu mere skæbnesvangre Følger for Slesvigholstenerne end for Danskerne.

I de første Aar efter 1864 var det preussiske Styre nogenlunde maadeholdent. Ganske vist ophævedes Sprogskripterens Bestemmelser for Mellemslesvig og for de nordslesvigske Købstæder straks, men paa Landet i Nordslesvig var Dansk stadig Kirke og Skolesprog, selv om man indførte et stedse voksende Antal Timers Undervisning i Tysk i Skolerne. I Flensborg og de øvrige Købstæder fandtes der endnu danske Privatskoler, som ganske vist fik lagt flere og flere Sten i Vejen, og Rødding Højskole fortsatte omend under indskrænkede Forhold, idet de gamle Lærere havde oprettet en ny Højskole i Askov.

Men i Løbet af 70'erne blev Kursen strammere, og Skole efter Skole maatte lukkes. Ogsaa den danske Presse blev haardt ramt. Det førende Blad var nu som før „Dannevirke“, som efter et Par Aars Ophør atter begyndte at udkomme, fremragende ledet af *H. R. Hiort-Lorenzen*. I 1863 kom hertil „*Dybbølposten*“, i 1869 „*Flensborg Avis*“, og fra før Krigen bestod „*Vestslesvigsk Tidende*“ i Tønder og Fr. Fischers gamle Blad „*Freja*“ i Aabenraa. Senere kom „*Hejmdal*“ og „*Modersmaalet*“ i Haderslev.

Let var det ikke at være Journalist i Sønderjylland. Det regnede med Fængselsstraffe, og de Journalister og Typografer, hvis Statsborgerforhold ikke var helt klare, udvist. Da Hiort-Lorenzens tyske Statsborgerret saaledes blev draget i Tvivl, foretrak han at udvandre fremfor at blive udvist. Og mange andre gjorde som han; intet Under, at mange danske Sønderjyder kun saa meget mismødt paa Fremtiden.

Da de slettede Paragraffen.

Da Paragraf 5 blev ophævet, ramte det de danske Sønderjyder som et haardt Slag, selv om de stadig fastholdt, at de havde retligt Krav paa at blive genforenet med Danmark. I Virkeligheden blev Ophævelsen til største Fordel for Danskheden. Det blev nu klart, at *Udvandringen maatte standses*, saafremt Danskheden ikke skulde dø Straadøden. De unge maatte blive i Landet og udholde den langvarige tyske Militærtjeneste; Haand i Haand hermed gik Edstilhængernes Krav om en ny Kurs. Saa længe Krüger, der med saa stort Mod havde forfægtet Danskhedens Sag i den tyske Rigs-

dag, levede, var det dog ikke muligt at føre en ny Politik mod hans Linie. Men da Krüger døde i 1881, brød Striden ud i lys Lue, og ved Risdagsvalget samme Aar opstilledes i 1. Kreds to Kandidater, Gaardejer *Hans Lassen* fra Als og Tobaksfabrikant *Junggreen* fra Aabenraa. Den første valgtes med beskedent Flertal, men ved næste Valg — 1884 — rykkede den ædle, glødende idealistiske *Junggreen* ind.

Disse indbyrdes Brydninger, som ofte gav Anledning til Opgør for åbent Tæppe, maatte svække Danskheden, men en Opmuntring var det derfor, at der ved Valget i 1881 for første og sidste Gang siden 1867 sattes to danske Risdagsmænd ind paa den tyske Risdag. I Flensborg var den joviale *Gustav Johannsen* blevet opstillet. Han var Skolelærersøn fra Sydangel, vilde selv være Lærer, men blev afsat og ansattes derefter ved „Flensborg Avis“ som Redaktør. Hans frodige Lune og store Slagfærdighed gjorde ham til en Mand rigtig efter Flensborgernes Ønske, og da han opstilledes i 1881, valgtes han derfor ikke blot med de danske Stemmer, men sikkert ogsaa støttet af mange tyske Arbejdere og af adskillige højkonserverative Angelbobønder.

Desværre faldt *Gustav Johansen* allerede ved Valget i 1884 — hans Samarbejde paa Risdagen med de tysk-frisindede havde stødt mange af hans tysksindede Vælgere fra ham, og siden da formindskedes de danske Stemmetal i Flensborg fra Valg til Valg. Nu viste Følgerne sig af, at dansk Kultur trods Byens Sindelag havde været mindre rodfæstet her end i de øvrige nordslesvigske Byer, og her til kom, at Arbejderne i stigende Omfang stemte efter sociale, ikke efter nationale Hensyn, og *Socialdemokratiets Stemmer i Flensborg By steg da i samme Takt, som det danske Stemmetal gik ned.*

Edstilhængernes Sejr.

Da *Junggreen* i 1886 døde, rykkede *Gustav Johannsen* ind paa den ledige Plads i Risdagen. Slagfærdig og med megen parlamentarisk Dygtighed blev han Danskheden en fortrinlig Talsmand i Risdagen, hvor hans Jovialitet skaffede ham mange Venner. Det betød meget, at han ikke havde modtaget noget skarpt Standpunkt i Edsnægterstriden og derved have Mulighed for at blive et virkeligt Samlingsmærke.

I 1888 opgav man Edsnægterpolitikken endeligt, og under Resten af Fremmedherrerømmet talte de to danske Landdagsmænd utræt-

teligt deres Landsmænds Sag i Forsamlingen. Edsnægterne bøjede sig loyalt for Flertallets Afgørelse, og den Enighed, som herved blev skabt, bidrog ikke lidet til den gunstige Vending, som netop fra denne Tid kom til at vise sig i et øget folkeligt Arbejde.

Organisationerne.

Bortset fra Landboforeningerne, som ved Siden af deres rent faglige Formaal ogsaa havde været nationalt danske Organisationer, savnede de danske Sønderjyder i Aarene efter 1864 Foreninger, som kunde forene de spredte Kræfter til samlet Indsats. Efter Ophævelsen af § 5, da det stod klart, at Kampen vilde blive langvarig, følte man stærkere Savnet af Foreninger, som kunde tage det folkelige Arbejde op.

I 1880 dannedes da „Foreningen til det danske Sprogs Bevarelse i Nordlesvig“, hvis første Formand blev Junggreen, mens C. F. Monrad i Flensborg blev hans virksomme Sekretær. „Sprogforeningen“ tog især det Biblioteksarbejde op, hvis Rødder gik tilbage til 1840'erne; dernæst udgav Foreningen Læsebøger, en aarlig Almanak, men først og fremmest „den blaa Sangbog“, der blev et saa værdifuldt Vaaben i den nationale Kamp.

I 1888, da Kampen mellem Edsnægterne og Edstilhængerne afsluttedes, dannedes „Vælgerforeningen“, hvis Formaal var at organisere Danskheden til Valg, hvad enten dette nu var Rigsdags- og Landdagsvalg eller Valg til de lokale og kirkelige Forsamlinger.

„Vælgerforeningens“ Sekretær blev den unge H. P. Hanssen-Nørremølle, som fik Lejlighed til at vise sine enestaaende Organisationsevner. Med ham rykkede det unge Slægtled frem, det, som foretrak Kampen paa Fædrenes Jord med de Vanskeligheder, den medførte, frem for at udvandre. Ogsaa gennem sin nære Tilknytning til Højskolen og til det danske Venstre var det nye Veje, H. P. Hanssen traadte.

Den tredie af de store Foreninger var „Den nordlesvigske Skoleforening“, som dannedes i 1892. I 70'erne og 80'erne var det danske Sprog blevet trængt mere og mere tilbage i Skolen, og i 1888 blev Skolesproget rent tysk, fraregnet et Par Timer i Religion. Endnu nødvendiggere end før blev det da, at den Ungdom, som var ude over den skolepligtige Alder, kunde komme paa kongeriske Efter- og Højskoler, og her gjorde „Skoleforeningen“ en stor Indsats for at muliggøre det ogsaa for Børn fra ubemidlede Hjem at faa Adgang til den saa vigtige danske Uddannelse. Herigennem knyttedes yder-

ligere Baandene til det danske grundtvigske folkelige Arbejde, der kom til at præge den nordslesvigske. Bondeungdom i saa høj Grad.

Støtte fra Danmark.

Netop i disse Aar, da den sønderjydske Danskhed blev organiseret, voksede der ogsaa i Danmark, først og fremmest i Hovedstaden, et Hjælpearbejde op til Støtte for Danskheden. Foreninger som „Sønderjydske Samfund“, „To Løver“ og „4. S.“ blev stiftet; de ledende Kræfter i dette Arbejde var *H. H. Kayser*, *A. D. Jørgensen* og *H. V. Clausen*; betydelige Midler indsamledes, Rejser arrangeredes, og et Oplysningsarbejde sattes i Gang i Danmark. Som et enkelt Træk fra denne Virksomhed kan nævnes, at *A. D. Jørgensens* „*Fyrretøve Fortællinger af Fædrelandets Historie*“ takket være Brygger *I. C. Jacobsens* Rundhaandethed kunde spredes i Tusinder af Eksemplarer ud over Nordslesvig.

Jordkampen.

I enhver Nationalitetskamp gælder det først og fremmest to Ting, *Ungdommen og Jorden*. Gennem Fortyskningen af Skolen haabede Myndighederne at kunne erobre Ungdommen; ogsaa for at erobre Jorden satte man et maalbevidst Arbejde ind fra tysk Side.

I 1891 stiftede saaledes tyske Embedsmænd en tysk „*Nybyggerforening*“, hvis Maal var at erhverve dansk Jord. Netop paa denne Tid begyndte de skæbnesvangre Følger af Udvandringen at vise sig; altfor ofte var der ingen unge til at overtage Gaarden, naar de gamle døde, og Tyskerne havde da forholdsvis let Spil. Fra Midten af 90'erne begyndte desuden Regeringen at opkøbe Gaarde, der som *Domæner* fik tyske Bestyrere. Og Staten ydede Laan til en lav Rente til enhver Landmand, der ønskede det, men til Gengæld blev han bastet og bundet, og Staten fik Forkøbsret til hans Gaard.

Det varede noget, inden man fra dansk Side blev klar over, hvor farlige de tyske Jordkøb var; først i 1909 stiftedes „*Nordslesvigsk Kreditforening*“, og da den prøjsiske Regering i 1912 gennemførte en storstilet Tilskudsordning til Opkøb og Udstykning af Jord i nationalt truede Egne, blev Svaret fra dansk Side Oprettelsen af „*Landeværnet*“. Tryk avlede Modtryk, og det var meget faa Gaarde, der i Aarene op mod Verdenskrigen gik fra danske til tyske Hænder.

Köllerpolitikken. *

Den tyske Undertrykkelsespolitik, som i stigende Tempo var vokset siden 70'erne, kulminerede i Aarene omkring Aarhundredskiftet, da v. Köller var Overpræsident (1898—1901). Han havde lovet at „skaffe Ro“ i Nordslesvig, men det var den Ro, som hersker i et Fængsel, han skaffede. Det mest betegnende ved hans Politik var, at han straffede Befolkningen kollektivt. Var der i et Sogn en dansk „Agitator“, som man ikke kunde finde et Paaskud til at ramme, udviste man de Optanter eller de danske Tjenestefolk, som fandtes i Sognet. Ikke mindst det sidste ramte haardt. Udvandringerne havde skabt Mangel paa Arbejdsfolk paa Landet, og talrige unge fra Kongeriget havde da taget Pladser i Sønderjylland. Blev disse udvist, stød Gaardejeren enten uden Folk, eller han maatte tage tyske Tjenestefolk, hvad der ingeniunde var behageligt paa en Tid, hvor man kunde blive straffet for rene Bagateller inden Husets fire Vægge.

Det mest oprørende var *Fratagelsen af Forældreretten* for Folk, som havde sendt deres Børn til kongerigske Efter- og Højskoler. Selv i vide tyske Kredse vakte dette Forargelse.

Et andet Middel til at ramme Danskheden var „*Optantmageriet*“. Myndighederne fandt ud af, at en eller anden Sønderjyde, eller eventuelt hans Fader, en Tid i 1864 havde opholdt sig i Danmark, og at han derfor ikke var preussisk Borger. Ikke blot fratog man ham derved hans Valgret, men han blev dømt til at leve i den største Frygt for Udvisning, som var Optanternes Lod.

Hertil kom naturligvis en skærpet Forfølgelse af Pressen, af de danske Foreninger o. s. v. Men Resultatet stod ikke i Forhold til Anstrengelserne. Kunde der end ved Valget spores en mindre dansk Tilbagegang, saa gik dog Danskheden stærkere og mere sammensvejet ud af Köllertiden. Den havde gjort de svage svagere, men de stærke stærkere.

Redaktør Jessen og Flensborg Avis.

Da Gustav Johannsen døde i 1901, blev *Redaktør Jens Jessen* ved „Flensborg Avis“ hans Efterfølger i den tyske Rigsdag.

I 1882 havde Jessen overtaget den da uanselige „Flensborg Avis“, men med fremragende Dygtighed og en journalistisk Evne som ingen anden dansk Bladmand paa den Tid drev han Bladet i Vejret. Dets Abonnental steg fra 800 til over 10,000, og det fik en

Udbredelse langt ud over Sønderjyllands Grænser. Bidende Ironi smeltede sammen med ophøjet Lyrik i Jessens Artikler, og skønt Bøde- og Fængselsstraffe regede ned over ham, fortsatte han sine Angreb paa de tyske Overgreb. Mellem ham og H. P. Hanssen opstod der hurtigt en betydelig Modsætning. Jessen troede ikke, man kunde opnaa noget gennem Forhandling, der for ham kun var et Svaghedens Tegn. Betegnende er hans Ord: „Intet udvikler i den Grad et Folks ædle og gode Egenskaber, dets aandelige Forsvarsdygtighed og Livskraft, som netop et *Kampliv*, naar det, der kæmpes for, er Sandhed og Ret.“

For Jessen var det stadig Retsstandpunktet, der var det afgørende; han anerkendte aldrig, at Preussen og Østrig havde haft juridisk Ret til at ophæve § 5. Dette og hele Modsætningen i Temperament maatte bringe ham i Modsætning til H. P. Hanssen. Hertil kom, at Jessen stod det danske Højre, H. P. Hanssen Venstre nærmest, og at Jessen med en vis Misfornøjelse saa det danske Arbejde koncentreret om Nordslesvig, mens Flensborg og Mellemslesvig blev forsømt.

Kun kort Tid havde Jessen Sæde i den tyske Rigsdag. Mere end fire Aar i tyske Fængsler havde nedbrudt hans Helbred, og allerede i 1906 døde han.

H. P. Hanssen-Nørremølle.

Det var en Selvfølge, at *H. P. Hanssen* nu blev Rigsdagsmand. Det var ham, der havde været Nordslesvigs Organisator, ham, der havde været Lederen af det folkelige Arbejde i Nordslesvig, som mere end noget andet var Skyld i Danskhedens stærke Stilling. Ingen af de nordslesvigske Førere efter 1864 havde saa fremtrædende parlamentariske Evner som han, og han kunde hurtigt notere et betydeligt Resultat af den Forhandlingspolitik, som han var Talsmand for. Et af de største Problemer efter 1864 var de „hjemløse“. Børn af Optanter, som paa Grund af de forskellige Indfødsretslovgivning i Preussen og Danmark hverken havde dansk eller preussisk Indfødsret. Deres Stilling var højst ulykkelig, men hidtil havde man fra tysk Side vægret sig ved at giye dem Statsborgerret. Endelig ved Optantkonventionen af 1907 lykkedes dette, hvorved man dels skaffede en Række danske Nordslesvigere sikrere Kaar, dels øgede de danske Stemmetail.

Op mod Verdenskrigen.

Den mildere Kurs, der omkring 1905 havde præget den tyske Regerings Politik, blev i Aarene før Verdenskrigen brutalere. Alligevel var disse Aar en *Fremgangens Tid* for den nordslesvigske Danskhed; Organisationerne fik en Tilslutning som aldrig før, Forsamlingshuse rejstes, Frimenigheder dannedes, og ved Rigsdagsvalget i 1912 og Landdagsvalget i 1913 var der én smuk dansk Fremgang. Det mørke Punkt var dog Flensborg, hvor det danske Stemmetal efterhaanden var svundet ind til 456, mens Socialdemokratiet var vokset saa stærkt, at det havde flere Stemmer end de andre tyske Partier tilsammen; det var saaledes klart, at talrige danske Arbejdere havde valgt at stemme socialdemokratisk, hvad der utvivlsomt lettedes ved Samarbejdet mellem dette Parti og H. P. Hanssen paa den tyske Rigsdag. Erindres maa det stadig, at der ikke var den ringeste Mulighed for at vælge en dansk Rigsdagsmand i II. Valgkreds. Ogsaa Sogne i Mellemslesvig havde et daarligt Valg i 1912; de var gennem Aarene blevet forsømt og havde ikke faaet Andel i den rige kulturelle og folkelige Udvikling, som havde præget Nordslesvig. Især i de dansktalende Sogne i Midterlandet — endnu strakte den danske Sprogtunge sig ned til den nordlige Del af Fjorde Sogn — var der Muligheder, som ikke var blevet opdyrkede; stort set stod Befolkningen paa samme Trin som Nordslesvigerne før den nationale Vækkelse i 1830'erne.

Men det mørke Billede, Flensborg og Mellemslesvig aftegnede, var man tilbøjelig til at glemme for den stærke Fremgang i Nordslesvig, og ved det danske Aarsmøde i Sommeren 1914 kunde H. P. Hanssen konstatere at Danskheden i Nordslesvig var stærkere end nogen Sinde og vendt mod de tyske Modstandere kunde han citere Hostrups Ord:

Du kan vel kro dig af Døgnets Kaar
og af Sejren, de har dig skabt;
men du kæmper en Kamp mod de tusinde Aar,
og i den har du visselig tabt.

Verdenskrigen.

Den 1. August 1914 brød *Verdenskrigen* ud. Overalt mødte de danske Sønderjyder for som loyale Undersaatter at gøre deres Pligt i den tyske Hær i Kamp for en Sag, der ikke var deres.

De tyske Myndigheder understregede dog omgaaende, at de mistænkte de Danske for Illoyalitet. Omkring 300 Nordslesvigere — fortrinsvis danske og socialdemokratiske Førere — blev fængslede og først lidt efter lidt løsladte. Længst sad Lensgreve *O. D. Schack*, som ganske grundløst mistænktes for Højforræderi.

Samtidig blev de danske Blade forbudt, og selv om de efter nogle Ugers Forløb atter fik Lov at udkomme, var de under den strengeste Censur; endvidere blev naturligvis den i Forvejen stærkt indskrænkede Mødefrihed yderligere begrænset.

Alt dette var dog Smaating sammenlignet med de store Tab, Sønderjyllands Befolkning led paa de forskellige Valpladser. Fra den Del af Sønderjylland, som i 1920 blev genforenet med Danmark, deltog omkring 30,000 Mand i Krigen, af hvilke mellem 5000 og 6000 blev derude. Intet Under, at der i Krigens sidste Aar gik en Strøm af Soldater, som var hjemme paa Orlov, over Grænsen til Danmark.

Af andre Ulemper, Krigen medførte, var Landbrugets vanskelige Stilling den væsentligste. Mangel paa Kunstgødning og Kraftfoder gjorde sig mere og mere gældende; Besætningerne blev stærkt reducerede, tildels paa Grund af Tvangsudskrivninger; Mangelen paa Arbejdskraft var følelig, og den blev kun daarligt afhjulpet ved de russiske Krigsfanger, som fordeltes rundt om paa Landet, men som ikke havde megen Forstand paa Landbrug af den Kvalitet, som man mødte i Sønderjylland. At Gaardene endelig maatte savne den nødvendigste Vedligeholdelse, siger sig selv.

Tysklands Sammenbrud.

I Slutningen af 1917 og i Løbet af 1918 blev det stadig mere klart, at Tysklands Sammenbrud nærmede sig. Mindst klart syntes dette at staa for den danske Regering, hvis Udenrigsminister *Erik Scavenius* følte sig overbevist om Tysklands Sejr; men Nordslesvigernes Repræsentanter, Rigsdagsmand *H. P. Hanssen* og Landmændene *Kloppenborg-Skrumsager* og *Nis Nissen* saa, hvor det bar hen.

I Oktober 1918 bad den tyske Overkommando om Vaabenstilstand og om Afsluttelse af en Fred paa Grundlag af *Præsident Wilsons 14 Punkter*, som satte Folkenes Selvbestemmelsesret i Højsædet. *H. P. Hanssen* besluttede nu at rejse Genforeningskravet i den tyske Rigsdag, og den 23. Oktober 1918 forlangte han i en Tale, at § 5 skulde opfyldes. Dagen efter afgav Udenrigsminister *Dr. Solf* paa Regeringens Vegne en Erklæring, i hvilken han fast-

slog, at § 5 var ophævet, men underhaanden fik den danske Rigsdagsmand at vide, at ogsaa Nordslesvigs Spørgsmaal vilde blive løst.

Samme Dag, som H. P. Hanssen rejste Spørgsmaalet i den tyske Rigsdag, blev den danske Rigsdag endelig sammenkaldt til Møde om Spørgsmaalet. Man vedtog, at Sagen skulde løses paa Nationalitetsprincippets Grund, men at stille Krav overfor Tyskland følte den danske Regering sig ikke beføjet til.

Det var H. P. Hanssens Opfattelse, at Grænsen burde trækkes efter en Folkeafstemning, som skulde finde Sted under eet i det Omraade, som laa Nord for den af Magister *H. V. Clausen* afstukne Linie — praktisk talt vor nuværende Grænse. Noget Ønske nærrede hverken han eller den danske Regering om en Afstemning Syd for denne Linie, idet man ikke troede, der fandtes nogen væsentlig Danskhed i Flensborg og Mellemslesvig.

Det skulde dog hurtigt vise sig, at dette Standpunkt ikke deltes af væsentlige Dele af Nordslesvigerne og af det øvrige danske Folk.

Under Indtrykket af Tysklands Sammenbrud sammenkaldte Vælgerforeningens Bestyrelses- og Tilsynsraad til *et Møde i Aabenraa* den 16. og 17. November. Det viste sig nu, at den gamle Skillelinie mellem Protestpolitikken og Forhandlingspolitikken stadig fandtes; Linien fra den første førte nu frem til en Fløj af Vælgerforeningen, som ønskede Mellemslesvig med ind under Afstemningen, mens Forhandlingspolitikken Mænd kun nødigt lod sig rokke fra det Standpunkt, at alene Nordslesvig skulde deltage i Afstemningen.

Følgen af Forhandlingerne blev en *Resolution*, som krævede, at Nordslesvig som en Helhed skulde stemme, hvorvidt det vilde til Danmark eller Tyskland. Stemmeret skulde alle Kvinder og Mænd over 20 Aar have, saafremt de var fødte og hjemmehørende i Nordslesvig, havde boet der i mindst 10 Aar eller var født i Omraadet og udviste af Myndighederne. Hertil føjedes Ønsket om, at de tilstødende Distrikter af Mellemslesvig, som rejste Krav derom, havde Ret til ved en særskilt Afstemning at udtale sig.

Resolutionen vedtoges ikke uden Indvendinger, idet de flensborgske Repræsentanter hævdede, at Flensborg hørte med til Nordslesvig, og at Afstemningen der burde foregaa samtidig med i det øvrige Omraade.

Tydeligt nok delte Vælgerforeningen sig i et Flertal, som sluttede op bag *H. P. Hanssen*, og et Mindretal, hvis Fører var *Peter Grau*,

og som ønskede at gøre, hvad man formaaede for at faa Flensborg med.

I de følgende Uger indkom der Andragender fra Flensborg og de mellemslesvigske Landdistrikter om ogsaa at faa Lov at deltage i Afstemningen.

I Danmark voksede *Flensborgbevægelsen*, hvis Hovedargument var, at Afstemningsgrænsen af 1867 burde lægges til Grund ved Grænsedragningen, idet det kun skyldtes tysk Tvangspolitik, at Flensborgs dansksindede Flertal var gaaet tabt. Samtidig voksede der en *Dannevirkebevægelse* frem, som hævdede, at den ældgamle Folkegrænse burde respekteres, idet Befolkningen ned til Dannevirke i sin Rod var dansk og kun paa Overfladen var blevet fortysket.

I Begyndelsen af 1919 steg især Flensborgbevægelsen i Styrke, og man henviste til, at den tyske Mødeterror i Flensborg umuliggjorde ethvert dansk Oplysningsarbejde.

Slesvig paa Fredskonferencen.

Imidlertid traadte *Fredskonferencen* sammen i *Versailles*. Som særlig sagkyndig udsendtes fra dansk Side *H. V. Clausen*, hvad Flensborg- og Dannevirketilhængerne fandt forkasteligt, idet han paa Forhaand havde udtalt sig mod Flensborgs Genforening. I sin Instruks til den danske Gesandt *Kammerherre Bernhoft* udtalte den danske Regering, at man, saafremt en Afstemning ikke kunde finde Sted, kun vilde modtage Nordslesvig, men at man anbefalede en Afstemning i Nordslesvig og den nordligste Del af Mellemslesvig samt ønskede, at dette Omraade blev rømmet af Tyskerne og Styrelsen overdraget til en international Kommission.

Fra Dannevirkebevægelsens Side drog nu Overkirurg *Jonas Collin* til Paris. Han stillede paa sine Meningsfællers Vegne Forslag om, at hele Landet overdroges til Danmark, og at der saa fandt en Afstemning Sted sydfra.

Dette lykkedes det dog ikke Collin at opnaa, men paa Fredskonferencens foreløbige Indstilling fik Dannevirketilhængerne dog en vis Indflydelse. Nordslesvig (I Zone) skulde stemme som en Helhed Flensborg og den nordligste Del af Mellemslesvig (II Zone) skulde derefter stemme kommunevis, og sidst skulde III Zone, den øvrige Del af Mellemslesvig samt Ejdersted, stemme.

Med Hensyn til Valgretsreglerne var en enkelt Bestemmelse ved en Fejltagelse blevet formet saa uheldigt, at alle over 20 Aar, som var født i Afstemningsomraadet, fik Valgret, hvorved en Mængde

Børn af tyske Embedsmænd o. lign., som i Virkeligheden ingen Tilknytning havde til Sønderjylland, blev medbestemmende om Landets Skæbne.

Da Meddelelsen om III Zone kom til København, erklærede Regeringens og Rigsdagens Flertal, at man ikke ønskede en Afstemning i det sydlige Mellemslesvig, da man frygtede, at mange tysksindede vilde stemme dansk af økonomiske eller andre Grunde. Ved en Henvendelse til Fredskonferencen fik man da denne Bestemmelse strøget, men ogsaa Bestemmelsen om, at III Zone skulde rømmes af tysk Administration og Militær, udgik.

Omtrent samtidig hermed udnævntes H. P. Hanssen til Medlem af Ministeriet Zahle. Oppositionen, som ikke var blevet underrettet om dette Skridt, fandt det vel sagligt forsvarligt, men politisk angribeligt, idet man først og fremmest opfattede det som et Forsøg paa at afstive Ministeriets vaklende Stilling.

Hvor delt Stemningen var i Sønderjylland ses bedst af, at Vælgerforeningens Tilsynsraad kun med 35 Stemmer mod 31 gav H. P. Hanssen et Tillidsvotum.

Afstemningen.

Den 9. Juli 1919 ratificerede Tyskland *Fredstraktaten*; men først i Januar 1920 rykkede *den internationale Kommission* bestaaende af en Repræsentant for England, Frankrig, Sverige og Norge med Englænderen Brudenell Bruce som Generalsekretær ind i Flensborg, og den 20. Januar besatte allierede Tropper de to Afstemningszoner. En Række Embedsmænd udskiftedes, og Valgarbejdet kunde nu begynde.

I I Zone var der paa Forhaand ikke Tvivl om Flertallets Indstilling, og Nationalitetskampen havde gennem Aarene været i den Grad inde paa Livet af hver enkelt, at det næppe kunde være vanskeligt for nogen at tage Stilling. Her kunde Møderne ogsaa afholdes frit og Meningsudvekslingen faa uhindret Løb.

Den 10. Februar fandt da Afstemningen Sted i forrygende Blæst. 75,431 Stemmer afgaves for Danmark, 25,319 for Tyskland. Dansk Flertal var der overalt undtagen i Sønderborg, Aabenraa og Tønder Købstæder, Højer Flække samt de tre Sogne Ubjerg, Højer Landsogn og Tinglev; men tog man de tilrejsende fra, havde saavel Aabenraa som Sønderborg dansk Flertal.

Bemærkelsesværdigt var det, at de gamle kongelige Enklaver i Vestslesvig havde omkring 90 pCt. danske Stemmer, mens Hjemme-

tyskheden var stærkest i de gamle gottorpske Egne i Aabenraa og Tønder Amter. Et Vidnesbyrd om Fortidens Magt i Nutidens Liv.

Mens Valget i I Zone blev en straalende dansk Sejr, blev det en bitter Skuffelse i II Zone. Mange Forhold bidrog hertil. Der øvedes fra tysk Side den kraftigste Mødeterror, organiseret fra III Zone, hvor tyske Embedsmænd jo endnu sad tilbage. Talrige Steder var Afstemningen langt fra hemmelig, og især i Flensborg øvedes der fra tysk Side et betydeligt Valgtryk, saaledes paa det store Skibsværft, hvis Ledelse truede med at flytte det mod Syd, saafremt Byen blev dansk. Utvivlsomt var det ogsaa uheldigt, at Afstemningsgrænsen skar Frisernes Omraade midt over. Saafremt disse stemte Dansk, vilde deres lille Folkeomraade blive delt i to Dele, hvad der yderligere vide fremskynde Udseendet af deres Egenart. Hertil kom — især i Flensborg — den mægtige Strøm af Tilrejsende sydfra, som umiddelbart før Valget som en Flod skyllede ind over Byen og bidrog til at give det danske Arbejde et Haabløshedens Præg.

Størst Betydning havde det dog sikkert, at der var levnet Danskheden saa kort Tid. Bortset fra Aarene mellem de slesvigske Krigere havde dansk Kultur og Nationalitet aldrig faaet Lov at arbejde frit i Mellemslesvig; for mange havde Nationalitetsspørgsmaalet slet ikke været aktuelt, andre følte sig først og fremmest som Slesvigere, ikke som Danskere eller Tyskere.

Den 14. Marts fandt Afstemningen da Sted. *12,800 stemte for Danmark, 51,724 for Tyskland.* Kun tre smaa Kommuner paa Før — den gamle Enklave — havde dansk Flertal, mens store danske Mindretal kun fandtes i Flensborg og Sognene Hanved, Bov, Valsbøl, Medelby og Ladelund, for en stor Del Sogne i den nordlige Del af den danske Sprogtunge.

Mellemslesvigernes Talsmænd opgav dog ikke Haabet, og i de følgende Dage udførtes der et energisk Arbejde af Redaktør *Ernst Christiansen* fra „Flensborg Avis“, *Peter Grau* og *Andreas Grau*. Samtidig gik der en voldsom Bølge gennem Danmark til Fordel for Flensborg. Resultatet blev i Paasken 1920 Ministeriet Zahles Fald, Udnævnelsen og Afskedigelsen af Ministeriet Liebe og Generalstrejketruslerne. Det var dog ikke blot grænsepolitiske Aarsager, men ogsaa indenrigske, som medvirkede til Paaskekrisen, og nogen Betydning for Flensborg fik den ikke. Fra forskellig Side søgte man i de følgende Uger at vække de Allieredes Interesse for en *Internationalisering* af II Zone, men forgæves.

Genforeningen.

Ambassadørkonferencen i Versailles havde ønsket, at Overdragelsen af Nordslesvig skulde ske gennem *en tresidet Traktat*, underkrevet af de Allierede, af Tyskland og af Danmark, men da en Ministerkrise i Tyskland hindrede dette i at underskrive, blev Traktaten i Stedet „*tosidet*“. Den 15. Juni stadfæstede de Allierede da Nordslesvigs Overdragelse til Danmark, dansk Lov og Administration indførtes, og Dagen efter forlod den allierede Kommission Flensborg. Først den 5. Juli undertegnedes dog selve Overdragelsestraktaten i Paris, og den 9. Juli underskrev Kongen Traktaten tillige med de af Rigsdagen vedtagne Love om Nordslesvigs Genforening.

Dagen efter — den 10. Juli — *red Kongen paa sin hvide Hest over Grænsen* Nord for Christiansfeld, hilst Velkommen af en stor Folkeskare og af Gaardejer *P. J. Refshauge*; en lille Pige, som af sin Moder blev løftet op mod Kongen, tog han op paa Hesten, og sammen red de ind i det genvundne Land.

Genforeningsfesternes Højdepunkt naaedes dog Dagen efter ved *Stævnet paa Dybbøl*, som holdtes i en af de store tyske Skanser, som efter 1864 var blevet opført, hvor forhen de smaa danske Skanser laa. Paa de danske Nordslesvigeres Vegne hilste Amtmand *Grev O. D. Schack* Kongen; desuden talte *H. P. Hanssen* og *Peter Grau*, og paa den danske Regerings Vegne udtalte Statsminister *Niels Neergaard* henvendt til de danske Sydslesvigerere, som ikke kom med hjem: „*I skal ikke blive glemt!*“

- Søndegyllands Nordgrænse for 1864
- Sydgrænse
- Statsgrænse 1866
- 1820

Efter 1920.

Nordslesvig 1920—1933.

Et af de vægtigste Argumenter for, at Grænsen ikke skulde trækkes sydligere end „Clausen-Linien“, var, at det tyske Mindretal Nord for denne Linie ikke var større, end det forholdsvis let kunde „opsuges“. Det viste sig dog hurtigt, at Nationalitetskampen ikke stilnede af, og at det tyske Mindretal forholdsvis holdt Stillingen. Ved nogle Valg kunde det endog notere en Fremgang paa Landet, hvor de økonomiske Forhold bevirkede, at adskillige „blakkede“ stemte tysk. I Byerne — især i Tønder — har Tyskhedens Tilbagegang derimod været betydelig, dels vel fordi Byerne har haft gode Kaar, dels fordi Bybefolkningen er lettere nationalt svingende end Landbefolkningen.

Ejendommeligt for den nordslesvigske Tyskhed er det, at langt de fleste af dens Medlemmer er dansktalende. Disse „Hjemmetyskere“, som tidligere ofte var udpræget „slesvigsk“ indstillede, er dog i Aarene siden Genforeningen blevet stærkere prægede af tysk Sprog og Kultur, og en bevidst Stræben efter at fremme det tyske Sprog har sikkert bevirket, at Tysk i disse Kredse er vundet frem paa Bekostning af Dansk.

Mindretalslovgivning.

I Overensstemmelse med dansk Retsbevidsthed var der hos hele det danske Folk i 1920 et Ønske om at give den nordslesvigske Tyskhed en saa fri Stilling som muligt. Af Frygt for ikke at være liberal nok, gik man paa adskillige Omraader saa vidt, at det virkede urimeligt.

I al Mindretalslovgivning er Skolen det centrale. Straks efter Genforeningen aabnedes der Adgang for de tysksindede til at faa oprettet *tysksprogede Kommuneskoler*, naar et vist Antal Beboere i Kommunen ønskede det, ligesom der ogsaa kunde oprettes *Privatskoler* med dansk Statsstøtte. Højdepunktet af Liberalitet naaedes, da man gav Eksamensret til *et tysksproget Gymnasium* i Aabenraa, saaledes at der kunde sendes Studenter til Universitetet, hvor de kunde tage dansk Embedseksamen uden nogen Sinde at have faaet et nogenlunde fyldigt Kendskab til dansk Sprog og Kultur.

I Tiden indtil 1933 synes Undervisningen i de tyske Skoler at have været nogenlunde loyal, men efter at Nazismen i 1933 var kommet til Magten i Tyskland, satte Tyskheden ikke mindst paa Skolens Omraade ind med et kraftigt Fremstød; Skole rejste sig ved Skole selv i rent danske Omraader, og ved allehaande Midler skaffede man de fornødne Elever. Betegnende var det saaledes, at paa en Tid, hvor Polakkerne i det tredje Rige betragtedes som „mindreværdige“, bød man polske Landarbejdere i Nordslesvig — fra den tyske Tid fandtes der ikke faa Polakker i Landet — betydelige Fordele, saafremt de vilde sætte deres — i Reglen talrige — Børn i tysk Skole. Skolerne blev nu Arnesteder for den mest yderliggaaende nazistiske Propaganda, og Undervisningen fik en stærkere antidansk Tendens.

Trods alle de økonomiske Begunstigelser, Forældrene nød, naar de satte deres Børn i tysk Skole, lykkedes det dog aldrig Mindretallet at faa mere end godt 15 pCt. af samtlige Børn ind i de tyske Skoler, d. v. sige, at *Børnetallet svarede nogenlunde til den tyske Stømmeprocent.*

Jordkampen.

Nordslesvig er et udpræget Bondeland. Købstæderne er forholdsvis smaa, selv om de har været i rig Udvikling efter 1920, og paa Landet findes der kun enkelte Herregaarde og i Forhold til det øvrige Danmark forholdsvis faa Smaabrug.

I højere Grad end det øvrige Danmark rantes Nordslesvig af de daarlige Forhold for Landbruget efter Krigen. Som tidligere skildret var Gaardene efter Krigen stærkt forringede, Jorden udpint, Bygningerne forsømt og Besætningerne reducerede. Ikke blot skulde disse Forhold genoprettes, men det nordslesvigske Landbrug skulde desuden lægges om fra den ekstensive til den intensive danske Drift. Det krævede megen Kapital, og da de nordslesvigske Bønder mistede

Størstedelen af deres sammensparede Formuer ved Markens Sammenbrud, maatte der stiftes Gæld. Dette skete uheldigvis paa et Tidspunkt, da Kurserne var lave og Renten høj, og da Priserne for Heste og Kreaturer var overmaade store. Følgen blev, at det nordslesvigske Landbrug paadrog sig en betydelig Gæld, og da Kronen fra en Kurs af ca. 60 Guldøre i 1925 steg til Pari, og Landbrugspriserne som Følge heraf raslede ned, havde de nordslesvigske Bønder væsentlig ringere Modstandsevne end det øvrige Land. Yderligere vanskeliggjordes det nordslesvigske Landbrugs Rentabilitet ved den uheldige Udskiftning af Jorderne. De fleste Gaarde har deres Marker liggende meget spredt og adskillige af dem ligger flere Kilometer fra Gaarden. Under Fremmedherredømmet kunde disse fjernt beliggende Jorder med Held benyttes til Græsgange, men efter Landbrugets Omlægning til mere intensiv Drift kunde de vanskelig opdyrkes uden uforholdsmæssigt Besvær.

De Kriser, som i Midten af 20'erne gjorde det til det mest forældede i Danmark, ja det store Flertal af Gaardene havde en Gæld, som oversteg Aktiverne.

Tvangsauktioner var derfor hyppigere her end i det øvrige Land, og den Utryghedsfølelse, som var en naturlig Følge af de økonomiske Vanskeligheder, betød en alvorlig national Fare. De forskellige *Konjunkturbevægelser*, Cornelius Petersens Selvstyrebevægelse, J. A. K. og Fritz Clausens Nazisme kunde altid spekulere i denne Gruppe utilfredse, som kastede Skylden for Miseren over paa det danske Styre, og som paa Grund af deres fortvivlede økonomiske Forhold var rede til at gribe til de mest yderliggaaende Metoder.

Værre var det, at Tyskheden ikke uden Held spekulerede i de daarlige økonomiske Forhold. En indvandret Tysker, *Advokat Vogelgesang*, stiftede i 1925 i Aabenraa sit Kreditinstitut, som raadede over meget betydelige Midler stillet til Raadighed fra ofentlig tysk Side. Formaalet var ikke blot det ganske naturlige at hjælpe hjemmetyske Gaardejere med Laan, saa de ikke blev tvunget til at sælge, men desuden gav Vogelgesang store Laan uden alt for betydelig Sikkerhed til Landmænd, som forgæves havde henvendt sig til de danske Pengeinstitutter. Hos Vogelgesang kunde de faa Laan, men rigtignok paa visse Betingelser. Flagstangen skulde saves over — et Tegn paa, at man gik over til Tyskerne — og Børnene skulde sættes i tysk Skole. Da Laanene i Almindelighed var placeret saa yderligt, at der var ingen eller ringe Mulighed for, at den paagældende Landmand kunde svare sine Forpligtelser, kunde

Vogelgesang som ufyldstgjort Panthaver snart overtage Ejendommen. Paa den Maade blev Instituttet den største Grundbesidder i Nordslesvig, idet det ejede omkring 90 Gaarde, næsen alle placerede i „den truede Firkant“, Egnen umiddelbart Nord for Grænsen. Hensigten var, at udstykke disse Gaarde engang med Tiden og saaledes eventuelt erobre Flertallet i disse Sogne, hvor Tyskheden var forholdsvis stærk.

Fra dansk Side kom Svaret, da man i 1926 stiftede „Landeværnet“, hvis Midler, indkomne ved frivillige Bidrag overalt i Danmark, blev udlaant til danske Landmænd, som var i Nød. „Landeværnet“s Virksomhed bidrog i høj Grad til at standse den uheldige Udvikling i Jordpolitikken.

For Kampen om Jorden betød det naturligvis meget, at den danske Stat ved Genforeningen overtog de store tyske Domæner. Hovedparten af denne Jord blev udstykket; ialt oprettedes der paa forskellig Vis 1435 nye selvstændige Brug, men betegnende var det, at man ikke gjorde Forskel paa danske og tyske Ansøgere til Husmandsbrugene. Endnu et Vidnesbyrd om dansk Liberalitet var det, at den danske Stat gav Afkald paa den Forkøbsret, som den fik ved at overtage den tyske Stats Laan i de ca. 300 Rentegaarde.

Den tyske Nationalisme og Nordslesvig.

I Aarene efter Genforeningen var *Pastor Johs. Schmidt* det tyske Mindretals Repræsentant paa den danske Rigsdag. Han havde før 1914 været blandt de tyske Præster, som havde protesteret mod Tvangspolitikken, og han blev en besindig og rolig Talsmand for sine Folkefæller.

Da Hitler i 1933 kom til Magten i Tyskland, forandredes imidlertid Billedet, og yderliggaaende Elementer tog Magten indenfor det tyske Mindretal. Baade Nord og Syd for Grænsen lød der Krav om en Grænserevision, ofte holdt i en voldsom og ubehersket Tone. Som Eksempel kan nævnes *Pastor Peperkorns* Ord: „Danmarks Stjerne er i Dalen, og jeg forsikrer Dem for, at den aldrig vil stige igen, ... som et Lyn vil den tyske Nationalsocialisme tage Nordslesvig i Besiddelse, ... saa vil Dagen oprinde, hvor det tyske Flag atter vajer over Dybbøl Skanser...“

Fra Nordslesvig kom Svaret paa disse Taler hurtigt og klart. Nu meldte den danske Ungdom sig til Tjeneste; først og fremmest paa det mægtige Stævne paa Dybbøl den 11. Juni 1933, hvor 40,000 Del-

tagere gav Tyskerne Svaret: Nordslesvig var saa dansk som nogen Sinde.

I Efteraaret samme Aar stiftedes „*Det unge Grænseværn*“ med Lærer *P. Marcussen* som Formand. Ved Siden af sine grænsepolitiske Opgaver fik Foreningen ogsaa et stærkt nordisk Præg, og i 1940 ændrede den sit Navn til „*Dansk-nordisk Ungdomsforbund*“.

En anden betydelig Organisation, som dannedes i 1933, var „*Danske Samfund*“, en Sammenslutning af Danske i de 32 stærkest truede Sogne. Under Besættelsen oprettedes der „*Danske Samfund*“ i hele Landsdelen, og efterhaanden er praktisk talt samtlige Danske blevet Medlemmer af denne Organisation, hvis Formaal er paa tværs af indrepolitiske Skel at samle Danskheden ved Valg og andre Lejligheder, hvor Enighed var paakrævet. Senere under Besættelsen virkede „*Danske Samfund*“s Tillidsmandssystem som et Slags Efterretningsvæsen for hele Nordslesvig.

Det tyske Tryk i Tiden efter 1933, Rejsningen af tyske Skoler, den forøgede Propaganda og Indsatsen af stedse større Pengemidler, skabte saaledes fra dansk Side et Modtryk. Linierne blev trukket klart op, og den voldsomme Fremgang, man fra tysk Side ventede sig som en Følge af udenrigspolitiske Triumfer, udeblev. Ved Valget i 1939 rykkede den nazistiske *Dyrlæge Jens Møller* ind i Folketinget som Repræsentant for de tysksindede i Stedet for Pastor *J. Schmidt*.

Den Konjunkturfremgang, som „*Det slesvigske Parti*“ kunde notere, var og blev ringe. Ved Folketingsvalget i September 1920 stemte 7438 eller 14,6 pCt. af Vælgerne Tysk. I 1926, da Landbrugs-krisen skabte megen Utilfredshed, naaede Partiet 10,478 eller 16,6 pCt. Dette Tal daledede ved de følgende Valg, men i 1939 — efter Østrigs og Memels Tilslutning til Riget — regnede Tyskerne med en overvældende Sejr, som antagelig skulde give Baggrund for en lignende Besættelse af Nordslesvig. Fra dansk Side mødte man imidlertid op Mand af Hus, og den tyske Stemmemfremgang blev ikke væsentlig større forholdsvis end den danske. 15,137 stemte tysk eller 15,9 pCt. af samtlige afgivne Stemmer. Nordslesvig havde atter bekendt sit danske Sindelag.

Nordslesvig og Besættelsen.

Da de tyske Tropper den 9. April rykkede ind i Danmark, hilstes de med Begejstring af de tysksindede Nordslesvigere. De almindelige Vilkaar under Besættelsen formede sig ikke væsensforskelligt i

Nordslesvig og det øvrige Danmark, men naturligvis kunde det ikke undgaas, at Forholdet mellem Danske og tysksindede berørtes deraf. Fra tysk Side benyttede man Lejligheden til yderligere Fremstød, saaledes at det praktisk talt stilledes som en Betingelse for at faa vellønnet Arbejde for Værnemagten, at man satte Børnene i tysk Skole. Trods dette og trods de talrige andre aabenbare Fordele, som det medførte, var der dog kun forholdsvis faa Forældre, som flyttede deres Børn over i Mindretallets Skoler.

Naturligvis blev den tyske Propaganda endnu voldsommere i Tonen under Besættelsen, og Kløften mellem Dansk og Tysk uddybedes. Talrige unge af det tyske Mindretal meldte sig — mere eller mindre frivilligt — til Tjeneste i den tyske Hær, og i Hjemstavnen omdannedes de „*Schleswigsche Kameradschaften*“, som allerede havde bestaaet før 1939, til halvmilitære bevæbnede Styrker. At Angiveri, Værnemageri, ja direkte Landsforræderi blomstrede inden for store Dele af det tyske Mindretal, var en naturlig Følge af den Linie, som blev afstukket efter 1933, efter hvilken *Udlandstyskheden overalt virkede som „femte Kolonne“*.

I grel Modsætning til de tysksindede Nordslesvigeres Holdning stod den sydslesvigke Danskheds Loyalitet over for Herbergstaten saavel før som efter den anden Verdenkrigs Udbrud.

Sydslesvig efter 1920.

Medens det tyske Mindretal i Nordslesvig fortrinsvis bestaar af Overklassen og Mellemlassen — især i de truede Sogne Nord for den nuværende Grænse er de fleste større Gaardejere tysksindede — er *Hovedstammen af det danske Mindretal i Sydslesvig Smaaakaarsfolk*, Smaabønder, mindre Handlende og Arbejdere. Dette er naturligvis en stor Svaghed. Afhængige af tyske Arbejdsgivere eller af Myndighederne vil Risikoen ved aabent at bekende sin Danskhed været betydelig; men endnu værre har det været, at den bedst udrustede Del af den danske Ungdom under disse Forhold næsten ingen Muligheder har haft for at opnaa en Stilling i Samfundet svarende til dens Evner og Uddannelse. Aar for Aar har derfor mange foretrukket at udvandre til Danmark, hvor anderledes gode Fremtidsudsigter bød sig. Denne Aareladning af den sydslesvigke Danskhed har været langt alvorligere end de ret faa Tilfælde, hvor der har fundet et Nationalitetsskifte Sted.

Uvivilsomt har man fra dansk Side undervurderet dette Forhold, og mens der er blevet gjort et meget stort Arbejde for at sikre Børn

fra danske Hjem dansk Skolegang og videre Uddannelse i Danmark, har man forsømt at skabe de økonomiske Betingelser, saa de kunde udnytte deres erhvervede Kundskaber.

De for det danske Mindretal uheldige sociale Forhold har ogsaa paa andre Omraader haft farlige Følger. Da der ingen Mulighed har været for at vælge en dansk Repræsentant til den tyske Rigsdag, foretrak mange ved Valgene før 1933 at stemme paa de tyske Partier, som snarest kunde forventes at varetage deres økonomiske Interesser. Naar hertil kom, at det ofte var saa som saa med den hemmelige Afstemning, vil man forstaa, at Valgtallene ikke har kunnet benyttes som en fuldt paalidelig Maalestok for den sydslesvigske Danskheds Styrke.

Skønsmæssigt kan Antallet af de dansksindede Syd for Grænsen anslaaes til ca. 15,000. Hertil kommer, at der blandt de ca. 60,000 Frisere er en Del, som i en nærmere Tilknytning til Danmark ser den eneste Mulighed for at bevare deres lille Folks Kultur og Sprog fra at uddø. Endelig maa man sikkert i højere Grad i Sydslesvig end i Nordslesvig regne med, at en betydelig Del af Befolkningen er nationalt indifferent, idet den aldrig har haft Nationalitetskampen saa tæt inde paa Livet som Nordslesvigerne eller Flensborgerne.

En Svaghed for det danske Mindretal — især i Flensborg og Slesvig — har det været, at langt de fleste taler Plattysk. Forsaa-vidt et Sidestykke til Hjemmetyskheden i Nordslesvig, dog med den væsentlige Forskel, at Sydslesvigs Danske af Afstamning er Danske, og at deres Forfædre har talt Dansk, mens „Hjemmetyskerne“ er af dansk Rod.

Dansk Kulturpolitik.

Mens de tysksindede Nordslesvigerne umiddelbart efter 1920 kunde nyde godt af en saare liberal Mindretalslovgivning, var dette ikke Tilfældet Syd for Grænsen. Ganske vist oprettedes der i 1920 i Flensborg en *dansksproget Kommuneskole*, men af de 900 Børn, som søgte til den, erklærede man fra tysk Side kun godt 200 for „egne-*de*“. Det var derfor indlysende, at man maatte rejse en *dansk Privatskole*; denne, som fra 1923 fik Bolig i den smukke danske Skole paa Duborgbanke, hvor i sin Tid Erik af Pommerns Slot havde ligget, blev indrettet som Privatskole, og den har gennem Aarene været det vigtigste Centrum for dansk Aandsliv Syd for Grænsen.

Først i 1926 fik man Lov til at bygge danske Privatskoler i de

nordligste Grænsesogne, først i 1928 i de sydligere Egne. Som Følge heraf rejstes danske Privatskoler i *Slesvig og Tønning, paa Harreslevmark, i Jaruplund, Kobbermøllen, Ladelund, Langbjerg og Tarup.*

Hertil kommer en Række Børnehaver, fortrinsvis i Flensborg.

Utvivlsomt var det til stor Skade, at man ikke kunde udnytte de Forbindelser, der var skabt i Afstemningstiden med de spredte danske Mindretal; da man endelig fik Lov at oprette Skoler paa Landet, var Forbindelsen mange Steder blevet svagere.

Antallet af Børn i danske Skoler og Børnehaver var stærkt svingende. I 1935 var det omkring 1100, men derefter satte Nedgangen ind. Der blev lagt et stadig større Pres paa Forældrene, og i meget vidt Omfang stillede man som Betingelse for børnerige Familier, for at de kunde faa de livsnødvendige Børnetillæg, at Børnene toges ud af danske Skoler og Børnehaver. Hertil kom det aandelige Pres, som Nationalsocialismen øvede, og endelig under Krigen, at adskillige Forældre blev fyttet til andre Egne for at arbejde der.

Ved Siden af Skolearbejdet har *den danske Kirke og Biblioteksarbejdet* været Hjørnestenene i det danske Kulturarbejde. Først i „Ansgars“ Kirkesal, senere i den ældgamle danske *Helligaandskirke* i Flensborg har en betydelig Menighed samlet sig, og i den øvrige Del af Sydslesvig har der været holdt Gudstjenester af de to, senere tre danske Præster, som har virket dernede.

I den smukke Forsamlingsbygning „*Flensborghus*“ er et stort dansk Bibliotek indrettet; dette fungerer som Centralbibliotek for de mange smaa Bogsamlinger, som findes rundt i Sognene. Særligt afsides boende Laanere betjentes før Krigen af den danske „Bogbil“.

Det danske kulturelle Arbejde Syd for Grænsen har overvejende været betalt af Midler, stillet til Raadighed af de store nationale Organisationer i Danmark, først og fremmest „*Grænseforeningen*“.

Den danske Presse.

Den sydslesvigske Danskheds Hovedorgan har stadig været „*Flensborg Avis*“, hvis Redaktør var Jessens Arvtager *Ernst Christiansen*, indtil han under Krigen blev tvunget bort af Myndighederne og i 1940 afløstes af Redaktør *L. P. Christensen*.

Men ved Siden af „*Flensborg Avis*“ opstod der i Afstemningstiden en tysksproget, men dansksindet Presse. Især i 1923 havde den meget stor Udbredelse i Sydslesvig, ikke mindst i III Zone, hvor

man paa denne Tid mærkede en stærk dansk Vækkelse, som ogsaa gav sig et forbigaaende kraftigt Udtryk ved Valgene i 1924 og 1925. I 1923 ramtes den tyskskrevne dansksindede Presse af et Forbud, der i nogle Maaneder hindrede den i at udkomme. Dette blev katastrofalt; de tysksindede Blade erobrede langt de fleste af Abonnenterne, og „*Der Schleswiger*“, som derefter blev det tyskskrevne danske Blad, kunde ikke indvinde det tabte, men gik stadig tilbage, og i 1937 blev det forbudt af Myndighederne. Da som nævnt Størstedelen af det danske Mindretal er tysktalende — selv om de fleste hindrede, at man kunde komme i Forbindelse med Kredse, der ikke kan forstaa og læse Dansk — var det et smerteligt Tab, og det forvar i Stand til at læse „Flensborg Avis“.

Sydslesvig efter 1933.

Endnu stærkere end i Nordslesvig maatte *Hitlers Magtovertagelse* mærkes Syd for Grænsen. Inden for det kulturelle Arbejde sporedes den nye Kurs mindst. Værre var den Ensretning af Pressen i „Det tredie Rige“, som, selv om „Flensborg Avis“ havde en Undtagelsestilling, alligevel indskrænkede dens Frihed væsentligt. Men det værste var den Ændring i de økonomiske Forhold, som fandt Sted. I Forvejen var det meget vanskeligt for unge Danske at etablere sig selvstændigt, nu blev det omtrent umuligt. Arvejobslovgivningen hindrede den frie Omsætning af Jorden, og for at faa Næringsbevis som selvstændig Næringsdrivende i Byerne krævedes der, at Myndighederne skønnede, at der var Behov for saadanne, og Mulighederne for at faa den fornødne Tilladelse var ikke store. Hertil kom, som tidligere nævnt, at det danske Mindretals Medlemmer i vid Udstrækning blev udtaget for at nyde godt af de sociale Goder, der næsten var en Nødvendighed for at kunne eksistere. Men værst var det Tryk, der gennem personlig Paavirkning øvedes af nazistiske Tillidsmænd paa Mindretallets Medlemmer.

I 1935 indførtes *almindelig Værnepligt* i Tyskland, og de danske Sydslesvigere maatte nu aftjene deres Soldatertjeneste ligesom andre tyske Statsborgere. Mens de Danske i Hæren ikke synes at være blevet generet for deres Nationalitets Skyld, var Forholdet anderledes i *Arbejdslejrene*. Den tvungne Arbejdstjeneste havde jo ved Siden af sit rent praktiske Formaal desuden Undervisning i nazistisk „Weltanschauung“; Befalingsmændene var mere parti-prægede end Hærens, og det halve Aar, som de unge Danske skulde aftjene i Arbejdslejre, var tung nok.

Den anden Verdenskrig.

Alligevel var det faa, som unddrog sig Soldatertjenesten ved at søge til Danmark, og da den anden Verdenskrig brød ud, gjorde de danske Sydslesvigere loyalt deres Pligt. Mange af dem faldt paa Europas Slagmarker; den rent foreløbige Opgørelse anslaar Tallet til 168; man da mange af de savnede sikkert ogsaa er døde, vil det endelige Tal utvivlsomt stige til over 200.

For Luftkrigen er Sydslesvig sluppet forholdsvis naadigt; dog har ogsaa især Flensborg lidt under Bombardementer, alvorligst den 19. Maj 1943, hvor en af de danske Børnehaver blev helt ud-slettet.

Ogsaa politiske Forfølgelser har det danske Mindretal været ud-sat for. Nævnt er saaledes Redaktør Ernst Christiansens Afskedigelse; hertil kan føjes, at Skolebestyrer Svend Johannsen fra „Ansgårskolen“ i Slesvig længe maatte opholde sig i tysk Fængsel og Konzentrationslejr.

---

25 Aar er gaaet, siden Nordslesvig blev genforenet med Danmark. Trods fordelagtige Konjunkturer og meget stor økonomisk Støtte lykkedes det ikke Tyskheden at rokke ved det genvundne Lands rod-fæstede Danskhed, og Syd for Grænsen har det danske Mindretal under meget ugunstige Kaar holdt Stand. Undertrykkelse har ikke kuert Danskheden dernede, og det er mere Udvandring end Frafald, som har bragt den Tab. Værst har det været, at Kampen i de lange Aar maatte synes haabløs. Men ved Tysklands Sammenbrud har der aabnet sig Mulighed for, at den sydslesvigske Danskhed for første Gang — bortset fra den korte Tid mellem de slesvigske Krige — kan faa Lov at leve sit selvstændige nationale Liv. Midt i det Kaos, som Hitlers Hasardpolitik har ført til, *peger de danske Sydslesvige-res Haab mod Danmark.*

INDHOLDSFORTEGNELSE.

Sønderjylland i Middelalderen	5
Sønderjylland under det oldenborgske Hus	24
Den nationale Vækkelses Aarhundrede	47
Efter 1920	91

Saglig Oplysning om Sydslesvig!

Heimdalskrifterne er en Serie Skrifter udgivet af Studenterforeningen Heimdal, der i kort og klar Form giver Dem den nødvendige Viden om det sydslesvigske Spørgsmål. Det er et Emne, der i stigende Grad drøftes udover Landet, og som enhver Borger måske en Dag må tage personlig Stilling til. Retten til at være medbestemmende om vor Grænsepolitik må også medføre en Pligt til at skaffe sig det Kendskab til Forholdene, som mange endnu savner.

1. **Universitetsmanuduktør, cand. polit. H. Engberg-Pedersen: SYDSLESVIGS NÆRINGS LIV I 100 ÅR.** (Hagerup).
2. **Overassistent Johan Ernst Christiansen** (Søn af Ernst Christiansen, Flensborg Avis' Redaktør i 44 År): **SYDSLESVIG 1920—45.** (Hagerup).
3. **Rektor Karl N. Bock, Nakskov: SPROGFORHOLDENE SYD FOR STATSGRÆNSEN.** (Hagerup).
4. **Cand. mag. Knud Fanø: GRÆNSESPØRGS MÅLET 1918—20.** (Hagerup).
5. **Forfatteren cand. mag. Jørgen Hatting: SØNDERJYLLAND GENNEM 1000 ÅR.** (Hagerup).
6. **Redaktør Kaj Edvard Larsen, Sønderborg: NORDSLESVIG 1920—45.** (Folkung-Forlaget, Gråsten).
7. **Redaktør, cand. jur. O. M. OLESEN: SYDSLESVIG I DAG OG I MORGEN.** (Hagerup).

Særlig opsigtsvækkende er det, at der udsendes en helt ny, forkortet og ajourført Udgave af **Cl. Eskildsens** berømte Bog: **DANSK GRÆNSELÆRE.** (Reitzel).

Skrifterne kan købes hos alle Boghandlere.